

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**GÖÇÜN ANATOMİSİ: KAOSTAN KOZMOSA GÖÇ
(AFGANİSTAN GÖÇÜ ÖZELİNDE)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLYAS TUTAR

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ŞEVKET YAVUZ**

ÇANAKKALE – 2023

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANABİLİM DALI
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**GÖÇÜN ANATOMİSİ: KAOSTAN KOZMOSA GÖÇ
(AFGANİSTAN GÖÇÜ ÖZELİNDE)**

Yüksek Lisans Tezi

İlyas TUTAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Şevket YAVUZ

Çanakkale – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İlyas TUTAR tarafından Prof. Dr. Şevket YAVUZ yönetiminde hazırlanan ve 31/08/2023 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Göçün Anatomisi: Kaostan Kozmosa Göç (Afganistan Göçü Özelinde)**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Bölgesel Araştırmalar Anabilim’nda YÜKSEK LİSANS** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Şevket YAVUZ

(Danışman)

Prof. Dr. Kadir ARSLANBOĞA

Doç. Dr. Hanefi YAZICI

Tez No : 10574815

Tez Savunma Tarihi : 31/08/2023

.....
Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL
Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza
İlyas TUTAR
31/08/2023

TEŞEKKÜR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı'nda geçirdiğim eğitim süreci boyunca bana göstermiş olduğunuz destek ve katmış olduğunuz bilgi ve tecrübeler için içtenlikle teşekkür ederim.

Tez çalışmam sürecinde göstermiş olduğunuz ilgi, destek ve kılavuzluğunuz için sayın hocam Prof. Dr. Şevket Yavuz'a minnettarım. Bu süreçte karşılaştığım her türlü zorlukta yanımda olduğunuzu hissetmek, motivasyonumu artırarak daha kaliteli bir iş ortaya koymamda büyük önem arz etmiştir. Bilgi ve deneyiminizi benimle paylaştığınız, sorularıma her zaman açık fikirlilikle yanıt verdiğiniz için teşekkür ederim.

Bu süreçte gururla çalıştığım Emniyet Teşkilatı çatısı altında benden desteklerini esirgemeyen amirlerim ve çalışma arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, bu süre zarfında beni koşulsuz sevgi ve destekleriyle motive eden aileme, özellikle Muammer Tutar'a ve her zaman yanımda olan tez çalışmam boyunca maddi manevi desteğini esirgemeyen eşim Rumeysa TUTAR'a şükranlarımı sunmak istiyorum. Onların inancı, sabrı ve anlayışı, bu zorlu süreçte en büyük dayanağım oldu.

Bu çalışma sürecindeki katkılarınız ve ailemin desteği, tezimin başarılı bir şekilde tamamlanmasında kilit bir rol oynamıştır. Bu deneyim, profesyonel ve kişisel gelişimimde önemli bir adım olmuştur ve bu yolculuğumda bana rehberlik ettiğiniz için size ve sevdiklerime olan borcumu ifade etmek istiyorum.

Sonsuz teşekkürlerimle,

İlyas TUTAR
Çanakkale, Ağustos 2023

ÖZET

GÖÇÜN ANATOMİSİ: KAOSTAN KOZMOSA GÖÇ (AFGANİSTAN GÖÇÜ ÖZELİNDE)

İlyas TUTAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Şevket YAVUZ

31/08/2023, 156

Bu çalışma, göç olgusunun insanlık üzerindeki çok boyutlu etkileri ve Afganistan özelinde göçün sonuçlarını analiz etmek amacıyla ele alınmıştır. Göç, tanım olarak coğrafi bir yer değişikliği olmaktan öte insanlığın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dinamiklerini belirleyen çok kapsamlı etkilere sahiptir. Bu nedenle göç, insanlığın varoluşundan itibaren sadece insanların yaşam biçimlerini ve sosyo-kültürel yapılarını şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda ülkelerin ve uluslararası sistemin oluşumunu ve değişimini derinden etkilemiştir. Bu çalışmada göçün bu çok boyutlu etkilerini anlamayı ve analiz etmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, göçün bireysel ve toplumsal düzeylerdeki etkilerinin yanı sıra devletler ve uluslararası sistem üzerindeki etkilerini de dikkate alarak, göç olgusunu bir bütün olarak ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Afganistan'da yaşanan göç olayları, çalışmanın özel odak noktasıdır. Afganistan'ın göç hikayesi, ülkenin karmaşık oluşumunun yansımasını en güzel anlatan fenomendir. Afganistan'da göç, hem içeride hem de dışarıda büyük bir kaosu temsil ederken, bu kaosun içerisinde bir düzene ulaşma, daha iyi bir yaşam koşulu bulma umudu da yer almaktadır. Ayrıca Afganistan, üzerinden yapılacak olan detaylı analizlerle, göçün genel ve özel yansımalarını daha derinlemesine analiz etme, daha bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme imkanı bulmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, İnsan, Afganistan, Kaos, Kozmos

ABSTRACT

ANATOMY OF MIGRATION: MIGRATION FROM CHAOS TO COSMOS (SPECIALLY AFGHANISTAN MIGRATION)

İlyas TUTAR

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Regional Studies Master's Degree

Advisor: Prof. Dr. Şevket YAVUZ

31/08/2023, 156

This study deals with the multidimensional effects of the migration phenomenon on humanity and its consequences on a country that is at the center of migration, especially Afghanistan. Migration has far-reaching effects that determine the economic, political, social and cultural dynamics of humanity, beyond being a geographical change by definition. For this reason, migration has not only shaped people's lifestyles and socio-cultural structures since the existence of humanity, but also deeply affected the formation and change of countries and the international system. This study aims to understand and analyze these multidimensional effects of migration. In addition, it aims to address the phenomenon of migration as a whole, taking into account the effects of migration at the individual and social levels, as well as the effects on states and the international system. In this context, migration events in Afghanistan are the special focus of the study. Afghanistan's migration story is the phenomenon that best describes the reflection of the country's complex formation. While migration in Afghanistan represents a great chaos both inside and outside, there is also the hope of reaching order and finding a better living condition in this chaos. In addition, Afghanistan aims to have the opportunity to analyze the general and specific reflections of migration in more depth and to evaluate it from a more holistic perspective, with detailed analyzes to be made on it.

Keywords: Migration, Human, Afghanistan, Koas, Cosmos

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Teorik ve Kavramsal Çerçeve de Göç Olgusu.....	2
1.1.1. Yapılışı itibariyle İç ve Dış (Uluslararası) Göç	4
İç Göç	4
Dış (Uluslararası) Göç	4
1.1.2. Yasal (Düzenli) ve Yasak (Düzensiz) Göç	4
Yasal (Düzenli) Göç	4
Yasak (Düzensiz) Göç	5
1.1.3. Göçü Tetikleyen Etmenler Açısından Gönüllü ve Zorunlu Göç	6
Gönüllü Göç	6
Zorunlu Göç	6
1.1.4. Süresi Açısından Geçici (Mevsimlik) ve Sürekli Göç	6
Geçici (Mevsimlik) Göç	6
Sürekli (Kalıcı) Göç	7
1.1.5. Göç Edenin Özelliği Açısından Vasıflı (Beyin) ve Vasıfsız Göç	7
Vasıflı (Beyin) Göç	7
Vasıfsız Göç	8

1.2.	Göçlerin Hukuki Arenada Yolculuğu: Ülkelerin Göç Statülerine Yaklaşımları	9
1.2.1.	Göçmen	9
1.2.2.	Uluslararası Koruma	10
	İkincil Koruma	10
	Mülteci	10
	Şartlı Mülteci	11
1.2.3.	Sığınmacı	11
1.2.4.	Vatansız Kişi	11
1.2.5.	İdari Gözetim Kararı	12
1.2.6.	Sınır Dışı Etme (Deport)	12
1.2.7.	İltica	13
1.2.8.	6458 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu	13
1.2.9.	Geçici Koruma	14

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇÜN ANATOMİSİ: KAOSTAN KOZMOSA GÖÇ

2.1.	Göçün Tarihi ve Kültürel Kodları	15
2.2.	Göç Ekonomisi ve Göçün Sebepleri	17
2.2.1.	Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti	19
2.3.	Doğal Sebepler: İklim ve Topografya	24
2.4.	Göçün Psikolojik Sebepleri	25
2.4.1.	Fizyolojik İhtiyaçlar	26
2.4.2.	Güvenlik İhtiyaçları	27
2.4.3.	Sevgi/Ait Olma	28
2.4.4.	Saygınlık İhtiyacı	29
2.4.5.	Kendini Geliştirme	29
2.5.	Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Dini Sebepler	30
2.5.1.	Din Temelli Sorunların ve Çatışmaların Göç Hareketlerine Etkisi	32
	Hicret	35
2.5.2.	Mezhepsel Çatışmaların Göç Hareketlerine Etkileri	36
2.5.3.	Etnik Grup Göçleri: Sosyal, Kültürel ve Demografik Dinamikler	38
2.5.4.	Ötekileştirme Politikaları ve Uygulamaları	40
2.6.	Sosyo-Politik ve Diplomatik Sebepler	41

2.6.1. Göç Dinamikleri İçinde Savaşın Sebep Olduğu Kaos ve Kozmos Arasında Toplumsal Denge	41
2.6.2. Stratejik Konum ve Göç İlişkisi	44
2.6.3. Sömürge (Klasik, Modern ve Post/modern) Sistemi, Asimile Politikaları ve Uygulamaları	45
2.7. Terör-Terörizm ve Göç İlişkisi	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA YÖNTEMİ 56

3.1. Araştırmanın Amacı	56
3.2. Araştırmanın Yöntemi	56
3.2.1. Nitel Araştırma Yöntemi	56
3.2.2. Nicel Araştırma Yöntemi	57
3.3. Veri Analizi	57
3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM GÖÇLER ÜLKESİ AFGANİSTAN 58

4.1. Devletler Çöplüğü Afganistan'da Tarihsel Süreçler	59
4.1.1. 1747-1919 Afganistan'ın Kuruluşu ve İngiliz-Afgan Savaşları	59
I. Afgan- İngiliz Savaşı.....	59
II. Afgan- İngiliz Savaşı	61
III. Afgan- İngiliz Savaşı	62
4.1.2. 1919-1979 Tarihleri Arasında Afganistan	62
4.1.3. 24 Aralık 1979- 15 Şubat 1989 Rus İşgali ve Afgan Direnişi	65
4.1.4. 1989-2001 Afganistan İç Çatışmaları ve Taliban Dönemi	69
4.1.5. 11 Eylül 2001 sonrası ve ABD'nin Afganistan İşgali	72
4.1.6. ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ve Taliban Yönetimi Ele Geçirmesi	76
4.2. Afgan Göçünün Nedenleri ve Sonuçları	78
4.3. Doğal Sebeplerin Afgan Göçüne Etkileri: İklim ve Topografya	81
4.4. Afgan Göçünün Sosyo-Ekonomik Sebepler	84
4.4.1. Enerji Savaşları ve Afgan Halkı.....	86

4.4.2. Uyuşturucu Savaşları ve Ölüm Çemberi	88
4.4.3. Alt-Üst Yapı, Sağlık ve Eğitim Sorunlar	94
4.5. Sosyo-Psikolojik Sebepler	97
4.6. Sosyo-Kültürel ve Dini Sebepler	100
4.6.1. Din, Mezhep Sorunlarının Göç Olgusu Bağlamında ve Afganistan'daki Yansımaları	102
4.6.2. Etnik Gruplar Arasında Yaşanan Sorunlar ve Ötekileştirme Politikaları	106
4.7. Sosyo-politik ve Diplomatik Sebepler	108
4.7.1. Afganistan ve Bitmek Bilmeyen Savaş Dönemleri	109
4.7.2. Stratejik Konum ve Sınır Problemleri	112
Tek Millet İki Devlet Arasındaki Kavga ‘Duran Hattı’	114
4.7.3. Sömürge Sistemi, Asimile Politikaları ve Uygulamaları	116
4.7.4. Afganistan’da Göç, Kaos ve Terör Dinamikleri	117
El Kaide Terör Örgütü ve İlginç İlişkiler Ağı	121
4.8. Afgan Göçünün Süreçleri ve Yolları	125
4.9. Türkiye ve Afgan Diasporası	129
BEŞİNCİ BÖLÜM	139
SONUÇ	
KAYNAKÇA	142

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Göç, yaşam şartlarının iyileştirilmesi veya yeni fırsatların aranması şeklinde olsa bile çoğu zaman zorlayıcı koşullar tarafından tetiklenmiştir. Antropolojik, arkeolojik ve genetik araştırmalar bu tür göçlerin insanlık tarihinin birçok kritik dönüm noktasında anahtar rol oynadığını göstermiştir (Liu-Grinin, 2020). Göç, tarihsel süreç içerisindeki toplumsal dönüşüm ve gelişim de başat faktörlerinden biri olarak, toplumların sosyo-ekonomik, politik ve kültürel dinamiklerini şekillendirmede en önemli güce sahip olgudur. İnsanlık tarihi boyunca, bireyler ve topluluklar çeşitli sebeplerle doğum, ölüm, evlilik, iş olanakları, ekonomik istikrarsızlık, siyasi baskılar ve çevresel felaketler gibi faktörler nedeniyle yaşadıkları mekânları terk ederek yeni yerleşim alanlarına göç etmişlerdir. Bu hareketlilik, insanlığın bütün zerrelerine nüfus eden önemli bir araç halini almıştır.

Göç konusu günümüz globalleşen dünyada çok kolay şekillerde yapılmasında dolayı göç ve göçle ilgili olaylar günümüzde bambaşka boyutlarda ele alınmaya başlanmıştır. Göçe bakıldığında oranı ve yoğunluğu farklı olsa da büyük alt-üst oluşlara, dönüşümlere, kaoslara ve en sonunda kozmosa neden olmaktadır. Çünkü birey ve/ya toplumlar öyle tarihsel şartlara maruz kalabilir ki; böylesi zamanlarda göç olmadığı zaman donma, fosilleşme, çürüme; bir manada yok oluşa doğru gidiş halinin ortaya çıkması kaçınılmazdır; dolayısıyla göç aynı zamanda insanî ve ictimâî bir dinamizmi, bir oluşumu ifade eder.

Bu tez çalışması, göç olgusunun toplumlar ve bireyler üzerindeki derin etkilerini anlama ve analiz etme çabasına dayanarak göçün tanımı, tarihi ve sebep-sonuç ilişkileri; göçün toplumlar ve ekonomiler üzerindeki etkileri; göç politikalarının geliştirilmesi bu tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. İlk kısımda göçle ilgili genel kavramlar ele alınırken ikinci bölümde 'Göçün Anatomisi: Kaostan Kozmosa Göç (Afgan Göçü Özelinde)' adını verdiğimiz göç olgusunun toplumlar ve bireyler üzerindeki etkilerini genel olarak analiz ederken bu kapsamda göç, bir yandan düzensizlik ve belirsizlik yaratan kaotik bir süreç, diğer yandan da yeni sosyal ve kültürel düzenlerin oluşmasına, yani bir kozmosun inşasına yardımcı olan bir etken olarak değerlendirilecektir.

Dördüncü bölümde ise Afganistan göçü üzerine derinlemesine bir çalışma yapıldı. Afganistan üzerinden giderek iç savaş, siyasi istikrarsızlık ve terör eylemleri gibi sebeplerle sürekli bir göç hareketinin yaşandığı bir ülke olarak, bu incelememiz için özellikle uygun bir konu sağlamaktadır. Afganistan'dan başlayıp dünyanın çeşitli bölgelerine uzanan bu göç hareketleri, hem Afganistan'daki sosyo-ekonomik yapıyı, hem de göçün yaşandığı hedef ülkelerin sosyal, ekonomik ve politik dinamiklerini derinden etkilemiştir. Bu tezde, özellikle Afgan göçü üzerinden bu statülerin ve sınıflandırmaların nasıl işlediğini ve nasıl uygulandığını incelenecek, Afgan göçmenlerin karşılaştığı zorluklar ve bu durumun çözümüne yönelik öneriler ele alınacaktır.

Özellikle, bu çalışma, Afganistan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göç hareketlerini analiz ederek, Türkiye'nin Afgan göçmenlerle ilgili politikalarının etkinliğini değerlendirecek ve bu konuda politika önerileri sunacaktır. Bu analizler ve değerlendirmeler, hem Afganistan'ın kalkınma sürecine, hem de göçmenlerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesine katkı sağlamak üzere, göç yönetiminde daha etkin ve etkili politikaların oluşturulmasına yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu tez çalışması, hem akademik çevrelerde göç olgusunun daha iyi anlaşılması ve analiz edilmesine, hem de göç politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.1. Teorik ve Kavramsal Çerçeve Göç Olgusu

Tarihin kırılma noktalarında önemli rol oynayan göç olgusunun oldukça fazla tanımı mevcuttur. Tanımların farklı olmasında bahse konu edildiği zaman ve mekân unsurları önemli rol oynamaktadır. Ana hatlarıyla göç, kişinin veya toplumun asıl yerinden, ulaşılmak istenen yere hareketi veya kalıcı ya da yarı kalıcı yer değiştirmelerdir. Başka bir tanıma göre, anlamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler (Yılmaz, 2014: 1691).

Göç, insanlık tarihinin her döneminde önemli olayların oluşumunda öncü olmuş bir fenomendir. Öyle görünüyor ki; insanlık tarihinde—savaşlar dışarıda tutulacak olursa—göçten daha etkili ve dönüştürücü bir kavrama rastlamak neredeyse imkânsızdır. İnsanlık var olduğu sürece göç de var olmaya devam edecektir; çünkü göç fenomeni, insanın varoluşsal mücadelesinin gereği olan bir gerçekliğe tekabül eder.

Tarihin her aşamasında olduğu gibi, göç ve göçle ilgili olaylar günümüzde bambaşka boyutlarda ele alınmaya başlanmıştır. Genel olarak; “az gelişmiş” veya “gelişmemiş” ülkelerden “gelişmiş” ülkelere; özel olarak da Avrupa, Afrika’dan ve Ortadoğu coğrafyasından; ABD, özellikle Güney Amerika ülkelerinden; Türkiye, güney ve doğudaki ülkelere göç almaktadır. Örnek olarak; BM Raporuna göre 2021 yılı göçmen sayısı 281 milyon kişiyi bulmaktadır. Bu rakam dünya nüfusunun %3,6’sının göç etmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca göçmenler tarafından resmi olarak 2019 yılında 717 milyar dolar havale yapıldığı ve 164 milyon işçi göçmen sayısına ulaşıldığı görülmektedir (IOM Türkiye, 2021).

Bahse konu rapora göre, en çok göç alan ülkeler: ABD, Almanya, Suudi Arabistan, Rusya, İngiltere’dir. En çok göç veren ülkeler ise, Hindistan, Meksika, Rusya, Çin, Suriye’dir. En çok hangi ülkeden diğerine göç edildiği ile ilgili sıralama şu şekildedir: Meksika-ABD, Suriye-Türkiye, Hindistan-Birleşik Arap Emirlikleri, Rusya-Ukrayna, Ukrayna-Rusya (Çakır, 2021).

Oranı ve yoğunluğu farklı olsa da bu göçler büyük alt-üst oluşlara, dönüşümlere veya kaoslara neden olmaktadır. Bu ve benzeri sorunlarla uğraşmak istemeyen göçe maruz—çoğunlukla da gelişmiş—ülkeler, birçok önleme başvurmaktalar; ancak yapılan farklı pek çok önleme rağmen bu göçlere engel olunamadığı bilinen hususlardandır. Bu bağlamda özellikle yasadışı göçlerin uluslararası problemlere neden olmakta olduğunu burada ifade etmek yerinde olacaktır. Nitekim ABD’nin Cumhuriyetçi Parti başkanı D. Trump döneminde uyguladığı göç politikaları, AB’nin göçmenlere bakışı ve göçmen regülasyonları, Türkiye’nin göç politikaları ve yaşadıkları durumun ne kadar akut bir hal almakta olduğunu ve ne kadar önem arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Tanımlarda göze çarpan en önemli nokta “yer değiştirme” şeklinde gerçekleşen bir hareketin bulunmasıdır. Diğer bir ifade ile konfor alanından uzaklaşma ve yeni bir arayış içinde bulunma halinin adıdır. Genel olarak her göç yeni bir umut, yeni bir başlangıç olma özelliği taşımakla birlikte göç aynı zamanda dinamik ve canlı bir şekilde hayata tutunmanın adıdır. Çünkü birey ve/ya toplumlar öyle tarihsel şartlara maruz kalabilir ki; böylesi zamanlarda göç olmadığı zaman donma, fosilleşme, çürüme; bir manada yok oluşa

doğru gidiş halinin ortaya çıkması kaçınılmazdır; dolayısıyla göç aynı zamanda insanî ve içtimai bir dinamizmi, bir oluşumu ifade eder.

Öte yandan göç değişik şekillerde sınıflamalara tabi tutmak mümkündür. Göç fenomenini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1.1.1. Yapılışı İtibariyle İç ve Dış (Uluslararası) Göç
- 1.1.2. Yasal (Düzenli) ve Yasak (Düzensiz) Göç
- 1.1.3. Göçü Tetikleyen Etmenler Açısından Gönüllü ve Zorunlu Göç
- 1.1.4. Süresi Açısından Geçici (Mevsimlik) ve Sürekli Göç
- 1.1.5. Göç Edenin Vasfı Açısından Vasıflı ve Vasıfsız Göç (Gülpınar, 2012: 5).

1.1.1. Yapılışı İtibariyle İç ve Dış (Uluslararası) Göç:

İç Göç

Ülke sınırları içindeki belirli alanlar arasındaki nüfus hareketliliği olarak tanımlanmaktadır. İster kısa süreli ister uzun süreli olsun, bu nüfus hareketliliği çoğu kez aynı toplumsal sistem içinde iç göç şeklinde birleşir. İç göç, gelişmiş ülkelerde az görülmekte iken gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde çok sık rastlanmaktadır. Ülke içinde yapılan yatırımlar belirli bölgelerde yoğunlaşması nedeniyle insanlar bu bölgelere göç etmekte ve nüfus yoğunluğu bununla beraber artmaktadır.

Dış (Uluslararası) Göç

Ülkeler arası yapılan göç hareketliliği olup genelde “az gelişmiş” ülke diye adlandırılan ülkelere “gelişmiş” merkez ülkelere doğru gerçekleşen göçlerdir. Terim olarak; Soğuk Savaş sonrası dönemde tanımlanmış olan uluslararası göç kavramı dünyanın her bölgesinde farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Dış göç, 1970’li yılların ortalarından itibaren her yıl artarak devam etmekte ve ülkeler arasında ilişkilerin farklı boyutlara evrilmesine neden olmaktadır. Öte yandan eko-politik ve teknolojik entegrasyonun 20. yüzyıldaki formu olan küreselleşme süreçlerinin en göz alıcı yanı ise yatırım, ticaret, kültürel ürünler, fikirler vb. farklı unsurların insanlar arasında yaygınlaşması ve gelişmesi olduğu gibi (Castles-Miller, 2008:3), insanların da dış göçler yolu ile topografik olarak

mekânı dürmesi ve bütünleştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile küreselleşme, sadece emtianın ve kabullerin “köy pazarı”na taşınması değil, insanların da “köyleşen” kürede daha yoğun yer değiştirmesidir.

1.1.2. Yasal (Düzenli) ve Yasak (Düzensiz) Göç

Yasal (Düzenli) Göç

Herhangi bir ülkeye yasal prosedürler ve düzenlemeler çerçevesinde yapılan göç hareketidir. Yasal göç, hükümetler tarafından belirlenen göç politikalarına ve yasalarına uygun olarak gerçekleştirilen süreçtir. Yasal göç, ülkenin ekonomik, sosyal veya demografik ihtiyaçlarını karşılamak, yetenekli işgücü getirmek, aile birleşimini sağlamak veya insani nedenlerle koruma sağlamak gibi amaçlarla gerçekleştirilebilir.

Yasak (Düzensiz) Göç

“(B)ir ülkeye yasadışı giriş yapmak, bir ülkede yasadışı şekilde kalmak veya yasal yollarla girip yasal süresi içerisinde çıkmamak anlamına gelmektedir. Düzensiz göç hedef, transit ve kaynak ülkeler açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir konudur” (Göç İdaresi Başkanlığı, 2013). Yasak göç kavramı terim olarak 1940’lı yıllarda kullanılmaya başlanmış, 1970’lerde kullanımı artmış, 1990’lardan sonra tam anlamıyla dünya göç literatürüne ve gündemine sert bir şekilde girmiştir. Düzensiz göçlere bakış açısı tarihsel konjonktüre ve sosyo-ekonomik duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim gelişmiş ülkeler açısından düzensiz göçlere yaklaşım 1970’ten öncesinde pozitif iken petrol krizi ve paralelinde endüstrileşmenin yavaşlamaya başlaması ile yasadışı göçler “sosyal sorun”, göçmenler ise “istenmeyen kişiler” olarak görülmeye başlanmıştır. Aynı şekilde, süreç içinde düzensiz göçmenlerin imajı “maceraperest” kişilerden “serserilere” dönüşmüştür (Topcuoğlu, 2016: 13).

Genel olarak göç konusunda, “gelişmiş” ülkelerde iki görüş hâkimdir: (1) Güvenlik ekseninden bakıldığında tehdit unsuru; (2) sosyo-kültürel açıdan yaklaşıldığında, farklılıkların sinerji oluşturması açısından insanların ve taşıdıkları kültürlerin etkileşimi ve yarattıkları hareketlilik noktasından inşa edici yönüyle geliştirici niteliğinin olması.

Bununla birlikte; "gelişmiş" ülkeler dünyada yaşanan ekonomik daralma, yükselmekte olan milliyetçilik akımı gibi negatif ve ötekileştirici durumlardan ötürü göçleri büyük bir tehdit unsuru olarak görme eğilimine girme süreçleri başlamıştır. Çağdaş ve akut bir durum olarak göç konusu tartışılırken, Macaristan'ın Sırbistan sınırına 150 km uzunluğunda tel örgü çekmesi (Çaykara, 2019: 9); 2023 yılı içinde İtalya'ya olan kaçak göçlerin yüzde 300 artması; bu durumdan dolayı olağanüstü hâl ilan edilmesi ayrıca Rusya-Ukrayna Savaşı'nda milyonlarca insanın göç etmesi gibi durumlar bahse konu problemin uluslararası arenada daha çok tartışılacağını ortaya koymaktadır.

1.1.3. Göçü Tetikleyen Etmenler Açısından Gönüllü ve Zorunlu Göç

Gönüllü Göç

Bu göç türü, insanların kendi istek ve tercihleri doğrultusunda yaşadıkları bölgeyi terk etmelerini içerir. Genellikle ekonomik gelişme, sosyal refahın artırılması veya daha iyi bir gelecek beklentisi gibi nedenler bu tür göçü motive eder (Koçak ve Terzi, 2023: 171).

Zorunlu Göç

Bu, insanların kendi istemleri dışında yaşadıkları bölgeyi terk etmeleri durumudur. Savaşlar, doğal afetler, sosyal hizmetlerin yetersizliği, temel yaşam gereksinimlerinin karşılanmasındaki zorluklar, işsizlik, dini, politik ve etnik baskılar, güvenlik ihtiyacı, devlet planları (örneğin baraj veya yol inşaatı) gibi etmenler zorunlu göçü tetikler (Koçak ve Terzi, 2023: 171).

1.1.4. Süresi Açısından Geçici (Mevsimlik) Göç ve Sürekli Göç:

Geçici (Mevsimlik) Göç

Mevsimlik göç, bireylerin belirli mevsimlerde geçici olarak başka bir bölgeye veya ülkeye gitmeleri ve daha sonra geri dönmeleridir. Bu tür göçler genellikle tarım, inşaat, turizm gibi sektörlerde mevsimsel çalışma fırsatları arayan işçiler arasında yaygındır.

Mevsimlik göç, işçi ve işveren açısından avantajlı olabilir. İşverenler, mevsimsel taleplere hızlı bir şekilde yanıt verebilir ve iş gücü ihtiyaçlarını karşılayabilirler. İşçiler ise geçici iş imkânlarına erişim sağlayarak gelir elde edebilirler. Bununla birlikte, mevsimlik göçün bazı zorlukları da vardır. İşçiler, geçici olarak yaşadıkları bölgelerde barınma, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik gibi konularda bazı zorluklarla karşılaşabilirler.

Mevsimlik göç, iş gücü piyasalarında esneklik sağlayan ve ekonomik faaliyetleri destekleyen göç türüdür. Ancak, işçi hakları, sağlık ve güvenlik gibi konuların gözetilmesi ve mevsimlik göçmenlerin korunması önemlidir. Devletler, mevsimlik göçü düzenlemek ve işçilerin haklarını korumak için uygun politika ve düzenlemeleri hayata geçirmelidir.

Sürekli Göç

Belirli bir kişinin veya grupların sürekli olarak başka bir bölgeye veya ülkeye göç eylemidir. Bu tür bir göç genellikle ekonomik fırsatlar, iş olanakları, eğitim, politik istikrar ya da daha iyi bir yaşam kalitesi arayışı gibi nedenlerle gerçekleşir. Sürekli göç genellikle belirli bir süre sonunda tamamlanan geçici veya mevsimlik göçten farklıdır. Sürekli göç eden kişiler genellikle yeni yerleşim bölgelerinde kalıcı yaşam kurmayı hedeflerler. Bu, onların yeni topluluklarına entegre olmalarını, orada iş bulmalarını, ev alıp satmalarını ve çocuklarını oradaki okullara göndermelerini içerir.

1.1.5. Göç Edenin Özelliği Açısından Vasıflı (Beyin) Göç-Vasıfsız Göç:

Vasıflı (Beyin) Göç

Genellikle eğitilmiş ve yetenekli kişilerin gelişmiş ülkelere taşınması süreci olarak tanımlanır. Bu, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için bir dizi zorluk ve sorun oluşturabilir. Bununla birlikte, bazen beyin göçünün de bazı olumlu etkileri olabilir. Örneğin, beyin göçü, göçmenlerin yeni beceriler edinmesini ve farklı kültürlerle etkileşim kurmasını sağlar. Bu yeni beceriler ve deneyimler, daha sonra göçmenlerin kendi ülkelerine döndükleri veya bilgilerini ve becerilerini diğer yollarla aktardıkları takdirde, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine yardımcı olabilir.

Ayrıca, beyin göçü aynı zamanda beyin dolaşımına da yol açabilir. Bu, göçmenlerin bir süreliğine bir ülkede yaşayıp çalıştıktan sonra başka bir ülkeye taşınmasını içerir. Bu süreç, bilgi ve beceri transferini teşvik eder ve çeşitli ülkeler arasındaki işbirliğini artırabilir.

Ancak, bu olumlu etkiler genellikle beyin göçünün olumsuz etkilerini telafi etmez. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler genellikle beyin göçü nedeniyle eğitilmiş ve yetenekli işgücünün bir bölümünü kaybeder, bu da bu ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle, bu ülkeler beyin göçünün etkilerini azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirmeli ve yetenekli kişilere daha fazla fırsat ve imkân sunmalıdır.

Vasıfsız Göç

Genellikle daha düşük eğitim seviyesine sahip ve belirli bir mesleki becerisi olmayan bireylerin, genellikle ekonomik fırsatlar, güvenlik veya daha iyi yaşam koşulları arayışında olduğu göç biçimidir. Bu tür göç, kabul eden toplumlar üzerinde karmaşık etkilere sahiptir. Öncelikle, vasıfsız göçmenler genellikle işgücü piyasasında düşük ücretli işlerde çalışır ve bu durum yerel çalışanlar ile rekabeti ve ücret baskısını artırabilir. Ancak, bazı araştırmalar vasıfsız göçmenlerin bazı durumlarda yerel işgücü piyasasına olumlu katkıda bulunabileceğini, özellikle yerel işgücünün genellikle yapmak istemediği düşük ücretli ve fiziksel olarak zor işleri doldurduklarını göstermiştir (Dustmann ve Frattini, 2014).

Diğer yandan, vasıfsız göçmenler genellikle hedef toplumlarına entegre olmakta zorluk yaşarlar. Dil bariyerleri, eğitim eksiklikleri ve sosyal dışlanma bu bireylerin topluma tam anlamıyla uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır (Krahn, Derwing, Mulder ve Wilkinson, 2000). Bu gibi nedenlere bakıldığında vasıfsız göçmenlerin topluma başarılı bir şekilde uyum sağlamaları için uygun destek hizmetlerine ve politikalara ihtiyaç vardır.

1.2. Göçlerin Hukuki Arenada Yolculuğu: Ülkelerin Göç Statülerine Yaklaşımları

Göç eden bireylerin, toplulukların yaptıkları seyahatler genellikle belirli statüler ve sınıflandırmalarla tanımlanmıştır. Bu statüler ve sınıflandırmalar, uluslararası hukuk normları çerçevesinde statülerini ve haklarını belirler. Bu sınıflandırmalar gelen göç hareketlerine karşı devletlerin ne tür politika ve uygulamalar izleyeceklerini belirlerken, aynı zamanda göçmenlerin haklarını, güvencelerini belirler. Bu durum, göç eden bireylerin ve toplulukların hedef ülkelerdeki statülerini belirleyen önemli bir faktördür. Bu nedenle göç hareketlerinin yönetilmesi ve göçmenlerin entegrasyonu süreçlerinde büyük önem taşır. Uluslararası göç hukuku; kaynak ülkeleri, hedef ülkeleri ve transit ülkeleri ilgilendiren karmaşık ve çok boyutlu bir hukuk dalıdır. Göç hukuku göçmenlerin haklarını korumak, devletlerin göç politikalarını düzenlemek ve göç hareketlerini yönetmek için uluslararası normlar ve düzenlemeler sağlar.

1.2.1. Göçmen

Genellikle daha iyi yaşam şartları, iş imkânları, güvenlik veya ailelerine katılmak gibi çeşitli nedenlerle kendi ülkelerini terk ederler. Bu kişiler, geniş bir beceri ve bilgi yelpazesine sahip olabilirler ve genellikle yerleştikleri toplumda önemli roller üstlenirler. Göçmenlerin sosyal ve kültürel geçmişi, yerleştikleri ülke ile etkileşimleri ve uyum sağlama biçimlerini belirler. Dil yetenekleri, eğitim düzeyi ve mesleki beceriler gibi faktörler, göçmenlerin yeni ülkelerindeki iş piyasasına nasıl katıldıklarını etkileyebilir. Kültürel değerler ve normlar da göçmenlerin yeni toplumların sosyal ve kültürel yaşamına nasıl katkıda bulunduğunu belirler.

Göçmenlerin uyum süreci genellikle çeşitli zorluklarla karşılaşır. Dil engelleri, ayrımcılık, sosyal dışlama ve ekonomik zorluklar bu zorluklardan bazılarıdır. Bu nedenle göçmenlerin topluma tam anlamıyla katılımını sağlamak ve entegrasyonlarını kolaylaştırmak için ev sahibi ülkelerin destekleyici politikalar ve uygulamalar geliştirmesi önemlidir (Hopyar ve Kepenek, 2017). Ancak, göçmenlerin entegrasyonu ve topluma uyumu genellikle karmaşık ve zorlu bir süreçtir. Göçmenler genellikle dil engelleri,

ayrımcılık, sosyal dışlanma ve diğer entegrasyon sorunlarıyla karşı karşıya kalabilirler (Krahn, Derwing, Mulder ve Wilkinson, 2000).

Göçmenler, vatandaşı oldukları ülkelerin korumasından yararlanmaya devam ederlerken daha iyi bir yaşam standardına kavuşabilmek için, kendi istekleri ile bu yolculuğa çıkarlar. Bu göçlerin bir kısmı pasaport, vize gibi yasal belgelerle düzenli bir halde yapılırken, bazıları ülkelerin yasal sistemlerine aykırı bir şekilde düzensiz olarak yapılabiliyor.

1.2.2. Uluslararası Koruma

Üç farklı şekilde kendi göstermekte ikincil koruma, mülteci, şartlı mülteci gibi statülerdir (Uluslararası Koruma, 2013).

İkincil Koruma

Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder (Uluslararası Koruma, 2013).

Mülteci

‘Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen

yabancıya veya veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder' (Uluslararası Koruma, 2013). Başka bir tanımda mülteci kavramı; "1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre ırkı, dini, düşünceleri sebebiyle zulme uğrayacağından dolayı vatandaşı ülkeden korku nedeniyle ayrılmak isteyen, geri dönmek istemeyen kişi " olarak da ifade edilmiştir (Adıgüzel, 2018: 223).

Şarhlı Mülteci

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder (Uluslararası Koruma, 2013).

1.2.3. Sığınmacı

Genellikle olarak zorunlu göç etmiş ve mülteci statüsü için başvuruda bulunmuş kişileri ifade eder. Bu kişilerin başvuruları, genellikle bir hükümet ya da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) tarafından değerlendirilir. Sığınmacıların statüleri resmi olarak tanınmamış olsa da, bu kişilerin hakları korunmalı ve menşei ülkelerine zorla geri gönderilmemelidirler (Nilay, 2015).

Sığınmacı ve mülteci kavramları çoğu zaman birbirine karıştırılır, ancak bu iki terim arasında belirli farklılıklar vardır. En belirgin fark, sığınmacının hukuki açıdan başvurusunun hala değerlendirilme aşamasında olmasıdır. Diğer yandan, mülteciler genellikle mülteci statüsüne sahip olan ve bu nedenle belirli hak ve korumalara sahip olan kişileri ifade eder (Nergiz ve Gedik, 2015: 58-83).

1.2.4. Vatansız Kişi

Hukuki olarak hiçbir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan kişileri tanımlamak için kullanılır. Bu durum, genellikle bireylerin doğdukları ülkenin vatandaşlık yasaları, ayrımcılık, siyasi baskılar gibi nedenlerle ortaya çıkar. Vatansız kişiler, devletler tarafından koruma ve temel haklardan mahrum kalabilirler, bu da seyahat, iş hakkı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi alanları içerir (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015: 59).

Savaş, doğal afetler veya insan hakları ihlalleri gibi durumlar da vatansızlığa yol açabilir. Vatansız kişiler, çoğunlukla mülteci olarak kabul edilirler, çünkü genellikle ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Ancak mültecilik statüsü, vatansızlık durumunu tam olarak kapsamamaktadır. Vatansızlık sorunu, uluslararası hukuk ve insan hakları açısından büyük bir sorundur, çünkü vatansız kişiler genellikle koruma ve temel haklar gibi önemli insan haklarından mahrum kalmaktadırlar.

1.2.5. İdari Gözetim Kararı

Hakkında sınır dışı etme kararı alınanlardan kaçma ve kaybolma riski bulunan, Türkiye'ye giriş veya Türkiye'den çıkış kurallarını ihlal eden, sahte ya da asılsız belge kullanan kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın Türkiye'den çıkmaları için tanınan sürede çıkmayan, kamu düzeni, kamu güvenliği veya kamu sağlığı açısından tehdit oluşturanlar hakkında valilik tarafından alınan karardır (6458 YUKK, 2013). Türkiye'de İl Göç İdaresi Başkanlığı'na bağlı Geri Gönderme Merkezleri tarafından yasal kanunlar çerçevesinde işlemler yapılmaktadır. İl göç idareleri tarafından gerçekleştirilen idari gözetim 6 ay sürmekte ancak kişinin durumuna bağlı olarak valilik onayıyla 6 ay daha uzatılmaktadır. 12 ay içinde deport edilmeyen şahıs serbest bırakılır.

1.2.6. Sınır Dışı Etme (Deport)

Sınır dışı etme, devletlerin ülke güvenliklerini ve kamu düzenlerini korumak amacıyla davranışları tehlikeli görülen yabancıları ülkeden çıkarmak için kullandıkları bir karardır (Sınır Dışı Etme, 2013).

1.2.7. İltica

Arapça'da 'iltica' fiilinden türeyen 'mülteci' ise dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği korkusu ve endişesi taşıyan, bu sebeple ülkesinden ayrılan/ayrılmak zorunda bırakılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen, iltica ettiği/sığındığı ülke tarafından endişeleri haklı bulunan yabancılar için kullanılan sosyolojik bir kavram ve aynı zamanda hukuki bir statüdür (Kınık, 2015: 36-39).

1.2.8. 6458 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

TBMM tarafından 4/4/2013 tarihinde kabul edildi ve 11/4/2013 resmî gazetede yayımlandı. Bu Kanunun amacı; yabancıların Türkiye'ye girişleri, kalışları ve çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu çerçevesinde gerçekleşen bu yenilikler, göç ve iltica alanında önemli değişikliklere işaret etmektedir. 6458 sayılı Kanun öncesindeki mülteci ve sığınmacı ayrımı, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile birlikte kavramsal anlamda değişmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu "şartlı mülteci" olarak tanımlanan yabancılar, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girmeden önce sığınmacı statüsüne sahipti. Bu ayrım, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen coğrafi kısıtlamayı yansıtmaktadır ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 'da muhafaza edilmektedir. Ancak, bu ikili tanımlama arasında haklar ve yükümlülükler açısından önemli bir fark bulunmamaktadır. Yani mülteci ve şartlı mülteci statüsünde tanınan bireyler aynı koruma düzeyine sahiptir. Ayrıca, mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen ancak uluslararası koruma ihtiyacı içinde olan menşe veya ikamet ülkesine geri gönderilemeyen yabancılara ise "ikincil koruma" sağlanabilmektedir. Bu durum Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu düzenlenmiştir. Bu yenilikler, coğrafi kısıtlamanın korunduğu bir çerçeve içinde göç ve iltica alanında yapılan düzenlemeleri yansıtmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türkiye'nin uluslararası standartlara uygun bir şekilde göçmenlerin ve sığınmacıların korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli haklar ve koruma mekanizmalarını içeren bir yaklaşım sunmaktadır. 6458 sayılı Kanun ile birlikte uluslararası hukukun gereklerinden olan geri göndermeme ilkesi yasal zemine kavuşturulmuştur. Ayrıca mezkur

kanunla kitlesel akın durumlarında tanınacak koruma türü olan geçici koruma ilk kez kanuni dayanak kazanmıştır (Şen ve Özkorul, 2016: 95).

Ancak uzmanlar tarafından beyan edilen görüşler sonucunda 2022 yılı itibariyle artık yetersiz kaldığı ve yabancılara fazla hak tanınmasından ötürü Türkiye birçok konuda yetersiz kalmakta. Deport edilen şahısların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruları sonucunda Türkiye'den büyük miktarlarda tazminat talep edilmekte ve bu davalar sonucunda Türkiye dünya kamuoyunda zor duruma düşüren sonuçlar alındı.

1.2.9. Geçici Koruma

Kitlesel akın olaylarında acil bir çözüm olarak ortaya çıkan bir koruma mekanizmasıdır. Bu koruma biçimi, devletlerin geri göndermeme yükümlülüklerine dayanarak, büyük gruplar halinde ülke sınırlarına ulaşan insanlara yönelik pratik ve tamamlayıcı bir çözüm sağlar. Bireysel statü belirleme sürecine girmeden, acil ihtiyaçlara hızlı bir şekilde cevap verme amacı taşır (Genel Bilgi, 2013).

Türkiye, Suriye'deki iç savaş nedeniyle büyük bir Suriyeli sığınmacı nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de yaşayan Suriyeliler genellikle geçici koruma statüsünde bulunmaktadır. Bu statü, Suriyeli sığınmacılara Türkiye'de geçici olarak barınma, sağlık hizmetleri, eğitim ve diğer temel ihtiyaçlara erişim imkânı sağlar. Geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik politika ve programlar, uluslararası toplumun desteğiyle Türkiye tarafından yürütülmektedir. Geçici koruma, acil durumlar ve kitlesel göç hareketleri için bir çözüm olarak tasarlanmış olsa da, uzun süreli çözümler ve sürdürülebilirlik konularında zorluklar ortaya çıkabilir. Bu nedenle, uluslararası toplumun iş birliği ve destek sağlaması önemlidir, çünkü geçici koruma altındaki insanların uzun vadeli entegrasyonu ve geleceğiyle ilgili çözümler aranmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇÜN ANATOMİSİ: KAOSTAN KOZMOSA GÖÇ

2.1. Göçün Tarihi Dinamikleri ve Kültürel Kodları

Göç, yaşam şartlarının iyileştirilmesi veya yeni fırsatların aranması şeklinde olsa da, bazen de çatışma, doğal afetler veya diğer zorlayıcı koşullar tarafından tetiklenmiştir. Antropolojik, arkeolojik ve genetik araştırmalar bu tür göçlerin insanlık tarihinin birçok kritik dönüm noktasında anahtar bir rol oynadığını göstermiştir (Liu ve Grinin, 2020).

İnsanlık tarihinin dört kaba dönemi; imparatorluklar öncesi, imparatorluklar, ulus devlet, küreselleşme göçlerin şekilleri ve sonuçları olduğunu göstermektedir. Ulus devletlerin politik ve ideolojik katı sınırlarla tam sınırlarını çizemediği zamanlarda genellikle akrabalar ve kavimleriyle beraber ekonomik ve siyasi sebeplerle göç etmişlerdir. Ulus devlet ve küreselleşme çağında bu iki neden başka boyutlarda toplumların ve insanların göç etmelerinde etkili olmaya devam eden unsurlar olarak kaldılar (Küçük, 2007: 102).

Göçler, tarihin belirli dönemlerinde sadece kültürel alışverişin artmasını sağlamamış, aynı zamanda bilim, teknoloji ve sosyal yapıları da büyük ölçüde etkilemiştir. Sümerlerin yazıyı icat etmesi, Fenikelilerin alfabeyi geliştirmesi gibi örnekler göç eden toplulukların yeni fikirleri ve uygulamaları bir yerden bir yere taşıyabilme yeteneğini göstermektedir (Postgate, 1994; Markoe, 2000). Ayrıca, yerinden edilmiş toplulukların yeni yerlerde geliştirdikleri uyum stratejileri, sosyal ve kültürel çeşitliliğin kaynağı olmuştur (Harrell ve Bond, 1986). Dahası tarihi ve çağdaş göçler, politik ve ekonomik sistemlerin oluşumunda önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu göçler arasında en önemlilerinden olan Kavimler Göçü, Avrupa'nın politik, etnik yapısını belirleyen kritik ve en önemli olaylarında başında gelmektedir (Heather, 2005). Aynı şekilde modern dönemdeki küresel göç dalgaları, uluslararası işgücü piyasalarının oluşumunu ve uluslararası göç politikalarının şekillenmesini sağlamıştır (Massey, 1998). Bu bağlamda bakılacak olursa göçlerin insanlık var olduğundan beri değişim ve çeşitliliğin temel bir motoru olduğunu söyleyebiliriz. İster antik dönemlerde, ister modern zamanlarda olsun

göçlerin etkileri toplumlari, kültürleri, bireyleri derinden etkilemiş ve gelecekte de etkilemeye devam edecektir.

Geçen yüzyılda göçler, Afrika'dan Güney ve Kuzey Amerika'ya, Avrupa ülkelerinden Kuzey Amerika'ya, Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinden Batı Avrupa'ya savaşlar, köle ticareti, misyonerlik faaliyetleri gibi nedenlerle yapılmaktaydı. İletişimin, ulaşımın uygun fiyatlarla yapıldığı ve kolaylaştığı günümüzde göç insanların iş bulmak, yaşam kalitelerini arttırmak veya kendilerine, ailelerine daha iyi yaşama imkânları sunmak amacıyla geçici veya kalıcı yer değiştirme şeklinde gerçekleşmektedir (Güllüpmar, 2012: 44).

Castles ve Miller, küresel ölçekte ortaya çıkan yoğun göç hareketliliği içinde bulunduğumuz zaman dilimini 'Göçler Çağı' olarak isimlendirmiş, Nikos Papastergoadis günümüzde yaşanan yer değiştirmeleri 'göç türbülansı' olarak değerlendirirken küreselleşme ve göçmenlik koşullarının kalıcı olacağına değinmişlerdir (Martikainen, 2010: 268). Özellikle 21 yy. da doğal afetler ve savaşlar nedeniyle kitlesel göçler son derece artmış vaziyettedir. Bu çerçevede ekonomik refah, iklim değişiklikleri, eşitsizlik, şiddet ve çatışma ortamları göçü etkileyen nedenlerden bazılarıdır.

2002 yılından itibaren günümüzde savaşlar göçlerin en temel sebebi olmaya başladı ve bu durum azalmadan devam etmektedir. İlerleyen dönemler 2030 yılını geçeceğini düşünmediğim dünyanın 1929 Dünya Ekonomik Kriz gibi bir krizle karşı karşıya kalacağını tahmin ediyorum. Bu ekonomik buhranlardan çıkmanın yolunu devletler genel olarak savaşlarda görmüştür. Büyük bir savaşın patlak vermesi ise II. Dünya Savaşı'nda yaşanan büyük çaplı göçlere neden olacağı ise su götürmez bir gerçektir. Ortadoğu coğrafyasının halen çözölemeyen en büyük sorunu Kudüs meselesi II. Dünya Savaşı'nın hatırasıdır. Yahudilerin Kudüs ve civarına zorunlu göç etmelerine neden olmuş, bu sayede İsrail'in kurulmasının temelleri atılmış ve Ortadoğu coğrafyasında yıllarca sürecek, sürmeye devam edecek savaşların fitili ateşlenmiş oldu. Şu anda küçük çaplı diyeceğimiz Amerika Kıtasından, Afrika'ya, Ortadoğu'ya, Çin'e kadar dünyanın her yerinde irili ufaklı savaşlar yaşanmaktadır. Göçün zincirleme reaksiyonun sonucu olduğu çok net şekilde ortaya çıkmaktadır. Kelebek etkisi teoreminin dediği gibi kaos bir kelebğin kanadının ilk hareketiyle başlar ve sonunu kimse tahmin edemez.

Castles ve Miller, ekonomik değişime, siyasal mücadelelere ve çatışmalara neden olarak dünyada uzun zamandır var olan göçlerin yeni formlarda varlığını sürdüreceğini savunarak, günümüzde beş temel eğilimin çağdaş göçlerin karakteristiğini oluşturmada gittikçe önem kazandığını vurgulamaktadır.

1-Göçün küreselleşmesi (gittikçe daha fazla ülkenin göç hareketlerinde eşzamanlı olarak ciddi şekilde etkilenmektedir),

2-Göçün hızlanması (göçün dünya genelinde artması),

3-Göçün farklılaşması (göç artık belli kalıplara giren bir tip değil, çoğu zaman bunların hepsi olacak şekilde gerçekleşmektedir. Göç hareketleri bazen bir tür hareket olarak başlayıp öteki biçimlerde devam eder),

4-Göçün giderek siyasallaşması

5-Göçün kadınsallaşması olarak sıralanabilir (Güllüpnar, 2012).

Göç hareketlerine kadınlar giderek çok daha fazla katılım göstermektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla göçe eğilimi, bizim geleneksel anlamda erkeğin her konuda karar verme özelliğiyle pek bağdaşmıyormuş gibi görünse de bu konu tartışmaya açılabilir. Ülkemizde kadınların erkeklerden az mı, yoksa daha mı fazla göç ettiği konusunda bir şeyler söylemek yerine, kadınların göç kararı alınmasındaki rolleri üzerinde durmak daha ilginç olabilir. Köylerde aile büyükleriyle aynı çatıyı paylaşan kadınlar, eşlerinin göç kararı almasında büyük rol oynamakta. Bunun nedeni, göçle birlikte gelecek olan özgürlüğe duyulan ihtiyaçtır. Kadınlar, kocalarını ikna ederek başka bir kente göç etme durumunda, kaynana, kayınbaba, kayınbirader, görümce ve elti baskısı gibi akraba baskılarından da kurtulacaklarını, evlerini diledikleri gibi çekip çevirebileceklerini düşünmekte. Her ne kadar Ravenstein, bunları ima etmemişse de ülkemizde kadının göçle ilgili rolü ve katkısı büyük ölçüde erkeği ikna şeklindedir (Yalçın, 2004: 192).

2.2. Göçün Ekonomik Sebepleri ve Göç Ekonomisi

Ekonomik krizler, işsizlik, yetersiz gelir düzeyi ve fırsat eşitsizlikleri gibi etkenler, insanları daha iyi ekonomik olanaklara sahip bölgelere göç etmeye teşvik edebilmektedir. Tarihte gerçekleşen göç olayları incelendiğinde, ekonomik nedenlerin göçlerin temelinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, göç hareketleri genellikle

kaynak ülkelerde yaşanan ekonomik sıkıntılarla ilişkilidir. Bu bağlamda ekonomik nedenler göçün temel motivasyonunu oluştururken, diğer faktörlerin oluşumunda etkili bir öge olmaktadır. Ekonomik kalkınma, iş fırsatlarının yaratılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gibi faktörler, göçle ilişkili sorunların çözülmesinde önemli rol oynamaktadır (Tyerman, 2006).

Bu bağlamda bakıldığında, Haçlı Seferleri sıklıkla dini nedenlerle açıklanmış olsa da, daha ayrıntılı bir analizde ekonomik sebeplerin önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Kilise, dini bir araç olarak kullanarak halkı seferlere katılmaya teşvik etmiş ve bu seferler Avrupalıların Müslüman topraklarındaki zenginliklere yönelik ekonomik bir istila girişimini temsil etmiştir. Bu istilaların ekonomik temelli olduğunun en önemli kanıtı, IV. Haçlı Seferleri sırasında Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a saldırımları, büyük katliam ve yağma yapmalarıdır (Queller ve Madden, 1997). Hz. Muhammed (s.a.v) İslam dinini tebliğ etmeye başladığında, Mekke'nin ileri gelenleri tarafından büyük saldırılara ve yaptırımlara maruz kaldı. Görünürde dinlerini savunuyorlardı ancak arka plandaki asıl sebep, yine ekonomiydi. Zenginler putperest inancının ortadan kalkması durumunda, en büyük gelir kaynakları olan hac merasimlerinin yok olacağı korkusuna kapıldılar.

Coğrafi Keşiflere bakıldığında tamamen ekonomi temelli göçler sonucunda başlamıştır. Müslümanların İpek Yolu, Baharat Yolu gibi önemli ticaret yollarını ele geçirmesiyle birlikte başka yollar arayan Avrupa bu sayede dünya tarihini her yönden değiştirecek kıta keşiflerinde bulunmuştur. Yeni bulunan yerlere ise milyonlarca Avrupalı göç etmiştir. Ancak bu durum yerli halklar için sonun başlangıcı olmuştur. Özellikle Amerika ve Avustralya gibi kıtalara Avrupalıların göç etmeye başlaması, yerli halkların yok olmasına, kültürel ve biyolojik çeşitliliğin azalmasına yol açmıştır. Avrupa'dan Amerika'ya gerçekleşen göç dalgaları, yeni ekonomik ve politik sistemlerin doğmasına yol açtı (Crosby, 1972). Hatta derinden değiştirdi demekten ziyade yerli halkı katliamlarla, soykırımla, getirdikleri hastalıklarla yok ettiler. Sadece İspanyollar 5 milyon insanı katletti veya getirdikleri hastalılar nedeniyle ölümlerine sebebiyet verdi. 5 milyon insan deyip geçmek çok kolay şu anda dönemin nüfusu düşünüldüğünde günümüze oranladığımızda 100 milyon kişiye tekabül eden rakamlarla karşı karşıya kalmaktayız.

Sanayi devriminden sonra Avrupa ve ABD’de ortaya çıkan iş gücü açığı nedeniyle 1846-1932 yılları arasında 50 milyondan fazla insan Avrupa’dan yeni dünyalara göç etmiştir. 20. yüzyılda ise küreselleşme süreci ile birlikte göç dalgaları başka boyutlara dönüşmüştür. Uluslararası işgücü piyasalarının oluşumu ve uluslararası göç politikalarının evrimi, göçün modern dünyada oynadığı rolü daha da artırmıştır. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları sonrası gerçekleşen göç dalgaları, Avrupa ve Amerika’daki toplumların kültürel ve demografik yapısını derinden etkilemiştir. Yine II. Dünya Savaşı’ndan sonra yok olma noktasına gelen Avrupa ekonomisini kurmak adına başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine dünyanın dört bir yanından binlerce işçi akın etmiştir (Harzig, 2009).

Göçlerin bir diğer sonucunu analiz edecek olursak Dünyadaki bütün suç ve suç örgütlerinin ortaya çıkış nedeni yine temelde ekonomiktir. 1890’da İtalya ekonomik nedenlerle 1 milyon insan ülkelerinden ABD’ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Sicilya bölgesinde ekonomik şartlar o kadar kötü durumdaydı ki bölgede bulunan taşları yeme noktasına gelmişlerdi. Burada yaşayan insanların tek umudu ABD’ye göç etmektir. Göçmenler, gettolarda yaşamak zorunda kalıyorlar, bu gettolarda kendi kuralları oluşuyor ve zamanla güvenlik güçlerinin bile giremediği alanlar oluşuyor. Ekonomik şartlarını düzeltmek adına zaman içinde mafyalaşıyorlar ve uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, fuhuş gibi illegal her işe giriyorlar (Gürkan, 2021). İlegal işlerden gelen paralar sayesinde güçlenip devletin her kademesine yerleşmeye başlıyorlar. Bu da zaman içinde devlet kurumlarında yozlaşmaya neden olmaktadır. Meksika mafyası, Kolombiya mafyası, Rus mafyası, İtalyan mafyası ve dünyanın dört bir tarafında oluşmuş suç örgütlerinin oluşumunda her daim ekonomik nedenler vardır.

2.2.1. Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti

BM’nin tanımına göre kara, deniz ve hava yoluyla İnsan Kaçakçılığının Önlemesine Dair Protokolde göçmen kaçakçılığı: “Bir kişinin vatandaşı ya da daimî ikamet izni olmadığı bir ülkeye direk veya dolaylı yollarla herhangi bir maddi çıkar elde etmek gayesiyle yasadışı yollardan sokulması” olarak tanımlanıyor (BM, 2004).

Yukarıda belirtilen tanım göz önünde bulundurulacak olursa göçmen kaçakçılığı faaliyetlerinin artmasında organizatörlerin ekonomik düşünceleri, bazı ülkelerdeki iltica ve

yasadışı göçü özendirilen uygulamaları, terör örgütlerinin faaliyetleri, bölgesel savaşlar, ülkelerdeki siyasi kaos, ekonomik sebepler gibi nedenlerden kaynaklanmakta olan göçmen kaçakçılığı; gerek hukuki, gerek siyasi, gerek ekonomik, gerek insani boyutu olan çok yönlü bir suç tipi olarak karşımıza çıkmaktadır (Evik, 2005: 126). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından yayınlanan bir rapora göre, 2021 yılında dünya genelinde yaklaşık 80.000 göçmen, kaçakçılar tarafından çeşitli yollarla taşınmış ve birçoğu bu yolculuklarda hayatını kaybetmiştir.

Birleşmiş Milletler Kadınların ve Çocukların Ticaretinin Önlenmesi, Durdurulması ve Cezalandırılmasına Yönelik Protokol'e göre insan ticareti şu şekilde tanımlanmaktadır: "Kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanımına tehdit veya zorlamanın diğer biçimleri, kaçırma, hile, aldatma, gücü veya hassas bir durumu kötüye kullanma veya başkası üzerinde kontrolü olan kişilerin rızasını kazanmak için kendisine veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla, kişilerin istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, nakli, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İstismar, asgari olarak, başkalarının fuhşunun istismar edilmesini veya cinsel istismarın başka biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi köleliği veya kölelik benzeri uygulamaları, kulluğu veya organ naklini içerir" (Madde 3-a, BM, 2004).

Son dönemdeki raporlar, 2021-2022 yılları arasında küresel çapta insan ticareti mağdurları ve vakalarının sayısının 25 milyona eriştiğini belirtmiştir (Thul, 2022). Küresel insan ticaretinin yıllık bilançosu 150 milyar dolar iken dünya genelinde 40.3 milyon kişi insan ticareti mağduru olurken her 4 kurbandan biri çocuk olması işin tehlikesinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Mağdurların 24.9 milyonu çalıştırılıyor, 15.4 milyonu evlendiriliyor, 4,8 milyonu ise cinsel sömürüye maruz bırakılıyor. 30 milyondan fazla kadın ve çocuğun, fuhşa zorlanma amacıyla insan ticaretine maruz kaldığını tahmin etmektedir (İncekaya, 2022). İlgili rapor, insan ticaretine karşı mücadelede en başarısız ülkelerin Çin, İran, Suriye, Afganistan, Somali ve Yemen gibi devletler olduğunu ifade etmektedir. Bu coğrafyalarda çocuk işçilik, madencilik, kerestecilik, imalat-tarım sektörlerinde, zorla işçilik ve etnik azınlıkların sınır dışı edilme amacıyla kamplara sevk edilmesi gibi insan ticaretinin farklı biçimleriyle karşılaşılmaktadır.

İnsanların göçmen kaçakçıları kullanarak başka ülkelere kaçak yollarla girmeye çalışmalarının birçok nedeni vardır. Yasal göç kanallarının zorlaşması; karmaşık, zamanı

tüketen ve etkisiz bürokrasi; ilgili yasa ve yönetmeliklerin çok fazla değişiklik göstermesi; değişen tatbikinin çok zor olması, çalışma izinlerinin çok zor verilmesi; bürokratik kurum kültürünün yasadışı gelen göçmenlerden ülkeyi -adeta-cansiperane korumak tarzında yapılanmış olması (Topcuoğlu, 2016: 20); ülkelerdeki iç karışıklıklar, savaşlar, ekonomik koşulların çok kötü durumda olması gibi birçok neden sıralanabilmektedir.

Göç yolları incelenirken kaynak ülkeler, transit ülkeler ve hedef ülkeler olarak yapılan ayırım düzensiz göç hareketlerinin incelenmesi açısından faydalıdır. Bu ayırımın temel amacı, göç hareketinin farklı aşamalarını ve bu aşamalarda rol oynayan ülkeleri tanımlamaktır.

Kaynak Ülkeler, Göçün başlangıç noktası olarak görülen ülkelerdir. Bu ülkeler genellikle ekonomik, sosyal veya siyasi nedenlerle zorluklarla karşılaşan veya savaş ve çatışmalardan etkilenen ülkelerdir. Kaynak ülkelerin göç nedenleri ve dinamikleri, göç hareketlerinin anlaşılmasında çok önemli bir rol oynar. Kaynak ülkelerde göç hareketlerinin tespiti doğru yapıldığı takdirde bu bölgede yaşanan olayların analizini yapmak çok daha kolaylaşır.

Transit Ülkeler, Göçmenlerin kaynak ülkeden hedef ülkeye geçiş yaptığı veya belli bir süre ikamet ettiği ülkelerdir. Bu ülkeler genellikle coğrafi konumları nedeniyle göç rotalarında stratejik bir konuma sahiptir. Göçmenler, transit ülkelerde güvenlik, ulaşım ve diğer zorluklarla karşılaşabilirler.

Hedef Ülkeler, Göçmenlerin kalıcı olarak yaşamak amacıyla gittikleri veya gitmeyi arzu ettikleri ülkelerdir. Bu ülkeler genel olarak daha iyi ekonomik fırsatlar, sosyal hizmetler ve yaşam standartları sunan ülkelerdir. Hedef ülkeler, göç politikaları ve entegrasyon süreçleriyle göçmenleri kabul eder ve topluma entegre etmeye çalışır.

Yapmış olduğumuz bu ayırım, düzensiz göç hareketlerinin karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü anlamak için kullanılır. Göç hareketinin farklı aşamaları ve bu aşamalarda rol oynayan ülkeler, göç yönetimi ve politikalarının belirlenmesinde ve göçmenlerin haklarının korunmasında önemli bir rol oynar. Ayrıca, kaynak ülkelerin gelişimi, transit ülkelerin

sınırların güvenliği ve hedef ülkelerin entegrasyon politikaları gibi konular da göç hareketlerini etkileyen faktörlerdir.

Göçmen Kaçakçıları, İnsan Tacirleri Profili ve Faaliyetleri: Günümüz dünyasında önemli bir sorun teşkil eden göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti, göçmenlerin çetin ve tehlikeli koşullarda farklı ülkeler arasında hareket etmelerine neden olmaktadır. Bu suç faaliyetiyle ilgilenen aktörlerin -göçmen kaçakçıları ve insan tacirleri- profilini oluşturabilmek adına çeşitli gruplara ayırabiliriz.

Birinci grup, amatör kaçakçılar olarak isimlendirilir. Genel olarak, bu bireyler göçmenlerin yolculuğunun belirli bir noktaya kadar yer alır ve ortaya çıkan fırsatlardan yararlanır. Ancak, deneyimsizlikleri sebebiyle göçmenlerin hayatını tehlikeye atabilmektedirler. İkinci grup ise küçük ölçekli organize suç gruplarıdır. Bu gruplar daha deneyimli olup birkaç kişiden oluşur. Genellikle sınırlı bir coğrafi alanda operasyon gerçekleştirirler ve göçmenlere daha nitelikli hizmetler sunabilirler. Ancak, bu grupların faaliyetleri yasa dışı olduğundan yakalanma riskleri mevcuttur. Üçüncü ve son grup uluslararası kaçakçılık örgütleridir. Bu örgütler, göçmenlerin gereksinim duyduğu belgeleri tedarik etme kapasitesine sahip olup, yolculuk güzergâhındaki yerel yetkililer aracılığıyla durumu takip edebilir ve uyum sağlayabilirler. Bu gruplar, uluslararası suç örgütlerinin daha önce kullanmış olduğu güzergâhları kullanarak göçmenlerin sınırları aşmasına destek olurlar.

Schloendhart'ın değerlendirmesine göre, göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretinde rol alan aktörler şu şekilde tanımlanabilir:

Finansör (Organizatör), Kaçakçılık operasyonunun finansmanını sağlar ve genellikle alt kademe kaçakçılar ve göçmenler tarafından tanınmaz, ulaşılması güç kişilerdir.

Aracı, Potansiyel göçmenlerle ilk teması kurar ve finansör ile göçmen arasında aracılık rolünü üstlenir. Genellikle göçmenlerin bulunduğu toplumda saygın kişilerdir. Bu kişilere maddi manevi güvenildiğinden dolayı ellerinden bulunan maddi varlıklar bu kişi veya kişilere teslim edilir. Buradaki amaç yakalandıklarında elindekiler gasp edilmesin veya el konulmasın.

Ulaşım Görevlisi, Göç eden kişilerin kendi ülkesinden ayrılmasını sağlamak için kara yolu, deniz yolu veya hava yolu kullanır. Genellikle örgütün yapısı hakkında bilgi sahibi olmayan kişilerdir. Bunlar küçük paralar alarak bu işe girerler ve çoğunluğu maddi olarak zor durumda olan kişilerdir.

Rüşvet Alan Kamu Görevlileri: Maddi kazanç karşılığında göçmenlere gerekli belgeleri sağlar ve yasa dışı geçişlere göz yumar.

Bilgi Toplama Sorumlusu: Göç, geçiş prosedürleri, sığınma prosedürleri, düzenlemeler, yasalar hakkında bilgi toplar ve bu bilgileri nasıl istismar edebileceğini belirler.

Kılavuz, Göç eden kişilerin bir noktadan diğerine veya bir ülkeden diğerine geçişini sağlar ya da yolculuk sırasında eşlik eder.

İç Düzen Sorumlusu, Göçmenler arasında düzeni sağlamak için çeşitli yöntemler kullanır. İletişim, yiyecek, su dağıtımı, para toplama gibi görevleri üstlenir.

Tahsilatçı, Transit ve hedef ülkede kaçakçılık ücretlerini tahsil eder. Daha fazla para almak için şiddet, tehdit ve baskı kullanabilir.

Para Aklama Sorumlusu, Kaçakçılık yoluyla elde edilen parayı aklar ve orijinini gizler. Bu kişiler kuyumcu, bakkal, lokanta gibi işletmeler açarak asıl amaçlarını gizlerler ve bu sayede şüphe çekmeden işlerine devam ederler.

Sosyal Destek Sorumlusu, Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılar, özellikle transit ülkelerde konaklama gibi ihtiyaçların giderilmesinde sorumlu olan kişilerdir (Yılmaz, 2014: 1666,1690).

2.3. Doğal Göç Sebepleri: İklim Değişiklikleri ve Topografyanın Etkisi

Doğal faktörlerin ve iklim koşullarının, belirli bölgedeki yaşam kalitesi ve nüfus hareketleri üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırmalar, bu konuda derin bir anlayış sağlamıştır. İnsanların göç kararları, bir dizi ekonomik faktörün yanı sıra çevresel koşullar ve doğal felaketler tarafından da belirlenir. Ayrıca doğal koşulların göç hareketlerine etkisi, insanların yaşam şartlarının doğrudan etkilendiği ve adaptasyon sürecine girmelerini gerektiren durumları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, Türklerin teşkilatçı yapısının ve at yetiştirme geleneğinin temelinde Orta Asya'nın karasal iklimi ve dağlık coğrafyası yatmaktadır. Soğuk kış aylarında hayvancılıkla uğraşmak için kürklere, yağa, ete ve süte ihtiyaç duyulması, yaz aylarında ise kurak otlakları aramak ve az olan kaynaklar için mücadele etmek gibi zorunluluklar, Türklerin hızlı hareket etmelerini ve atlara olan ihtiyaçlarını şekillendirmiştir. Bu doğal koşullar, Türklerin göçebe hayat tarzını benimsemelerine ve geniş topraklara yayılarak göç etmelerine neden olmuştur. Benzer şekilde, Vikinglerin denizcilikteki başarıları ve göç hareketleri, sert kutup altı iklim koşullarının bir sonucu olarak görülebilir. Kuzey Avrupa'nın soğuk ve zorlu iklimi, Vikinglerin deniz yollarını keşfetmelerini ve yeni bölgelere göç etmelerini teşvik etmiştir.

Bir diğer husus ise iklim değişikliği ve küresel ısınmanın yol açtığı sorunlar da göç hareketlerine neden olmaktadır. Örneğin, Somali'deki kuraklıklar, ülkede büyük acılara yol açtığından farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Bu kuraklıkların etkileri, Somali halkı tarafından yakından hissedilmekte ve önceki kuraklıklardan daha kötü olduğu ifade edilmektedir. Ancak, şu anki kuraklığa henüz resmi bir isim verilmemiştir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, ülkede 5 yaş altı yaklaşık 900 çocuk yetersiz beslenme nedeniyle tedavi görmekte ve binlerce insan hayatını kaybetmektedir. Ülke tarihine bakıldığında ise kıtlıklar nedeniyle 10 milyondan fazla insan başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, Somali'nin içinde bulunduğu zorlu koşulları ve insani krizi göstermektedir. Kuraklığın etkileriyle karşı karşıya kalan insanlar, yardım aramak için uzun süreler boyunca çıplak arazide yürümekte ve zorlu koşullara maruz kalmaktadır. Hayvanlarını kaybedenler, yaşamlarını sürdürebilmek için yardım kamplarına yönelmektedir. Somali'deki bir anne olan Adegö Abdinur, birçok hayvanını kaybettiğini ve yardım söylentilerinin ardından 300 kilometrelik bir yolculuk yaparak kamplara ulaştığını belirtmektedir (Tarhan, 2022). Büyük depremler, sel felaketleri, tsunami gibi doğal afetler

sonucunda pek çok insan evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 1988 Erivan depremi ve 2005 Pakistan depremi gibi büyük doğal afetler, yüz binlerce insanın göç etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Bu tür afetler, insanların yaşam koşullarını derinden etkileyerek göçe zorlayan faktörler arasında yer almaktadır. Bu örnekler, doğal koşulların göç hareketlerine etkisini göstermektedir. İklim, coğrafya ve doğal afetler gibi faktörler, insanların yaşam şartlarını belirleyen ve göçe zorlayan unsurlar olarak önemlidir.

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta yaşanan deprem, Türkiye'nin tarihinin en yıkıcı olayı ve dünya tarihinden yaşanmış en büyük kara depremleridir. Bu felaket sonucunda milyonlarca insan evsiz kalırken, 5 milyon kişi başka bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Yaralı sayısı 100 bine yaklaşırken, 60 bin civarında insan yaşamını yitirdi. Yapılan araştırmalarda depremin doğrudan maliyetinin 20 ile 100 milyar dolar arasında olabileceği belirtiliyor; en yaygın tahmin ise 50 milyar dolar. Dolaylı maliyetlerin yaklaşık 20 milyar dolar olacağı düşünüldüğünde, depremin ülke ekonomisine vereceği toplam zararın 70 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir (Şen, 2023: 47)

Sonuç olarak, çevresel koşullar ve doğal faktörler insanların ve toplumların yaşamlarını, hareketlerini derinden etkilemektedir. Bu faktörler, insanların yaşam koşullarını ve göç hareketlerini doğrudan etkileyerek, geniş ölçekte demografik değişikliklere neden olabilmektedir. Bu yüzden bu faktörlerin ve onların etkilerinin anlaşılması, gelecekteki göç hareketlerini ve bu hareketlerin sonuçlarını tahmin etmek ve bu duruma uygun politikalar geliştirmek için önemlidir.

2.4. Göçün Psikolojik Sebepleri

Göç sürecindeki psikolojik etmenlerin anlaşılmasında Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımı oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Maslow'a göre, bireylerin ihtiyaçlarının sıralaması bu ihtiyaçların karşılanması, motivasyon ve davranışlarını belirler (Çoban, 2021). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi beş basamaktan oluşur. Fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, ait olma\sevgi, saygı ihtiyacı ve en üst basamak olan kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Göç eden bireylerin hareket noktası da Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi içerisinde değerlendirilebilir. Göç edenler genellikle alt basamaklarda yer alan fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için daha iyi bir yaşam arayışı

içerisindedirler. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yaklaşımı, göç sürecindeki psikolojik etmenlerin anlaşılmasında bize bir bakış açısı sunar. Göç eden bireylerin ihtiyaçlarının farklı basamaklarda yer aldığı ve göçün temelde ihtiyaçların karşılanması ve hedeflere ulaşma çabası olduğu söylenebilir. Ancak, bireylerin göç etmelerinde etkili olan diğer faktörlerin de göz önünde bulundurulması önemlidir.

2.4.1. Fizyolojik İhtiyaçlar

Piramidin en altında yer alan, hayatını idame etmek için gerekli olan fizyolojik veya temel insan ihtiyaçları bulunmaktadır. Bunlar yiyecek, su, uyku gibi varlığımızı devam ettirmek adına olan şeylerdir. Bu gereksinimler karşılanmazsa vücut işlevini yitirir ve hayat son bulur (Mevam Psikoloji, 2021). Bu bağlamda bakılacak olursa kıtlık, kuraklık, savaş ve diğer doğal veya insana bağlı felaketler, fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasını engelleyebilir ve göçü tetikleyen en önemli etmen halini alır. Bu durum tarihin her döneminde insanın zorunlu olarak göç etmesine neden olmuştur. Ancak bu tür göçler, genellikle önemli zorlukları ve riskleri de beraberinde getirir.

Fizyolojik ihtiyaçların karşılanamaması durumunda 2022 yılında 94 farklı ülkeden 30 milyon kişi iklim değişikliği nedeniyle göç etmiştir. Dünya üzerinde iklim değişikliğinin en fazla etkilediği kıta ise Afrika'dır. Bölgedeki sıcaklık artışları son yıllarda küresel ortalamanın 2 katına çıktı ve uzmanlar durumun daha da vahim olacağından bahsetmektedir. Afrika'nın doğusunda 30 milyondan fazla insan için gıda güvenliği ve temiz suya erişim büyük bir sorun olmaktadır. Açlık yaşayan çocukların ilerleyen dönemlerde yoksunluk yaşadıkları ve yaşadıkları bu yoksunluk nedeniyle psikolojik ve fizyolojik olarak birçok sorunla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Yoksulluğun neticesi açlıktır, açlık organizma için sıkı bir nedendir, çünkü açlık nedeniyle harekete geçen hormonlar "yıkıcı" hormonlardır. Açlık sırasında "şiddet" dönemlerine benzer organik/ruhsal huzursuzluk/düzensizlik yaşanır ve açlık geleceğe sarkan problemlere neden olmaktadır (Bianet, 2004).

Psikoanalitik kurama göre, Freud'un tanımladığı oral dönem, bireyin yaşamının doğumdan itibaren 18 aya kadar olan ilk evresini kapsar. Bu dönemde, bebeklerin en temel ihtiyaçları olan beslenme ve emzirme ile ilgili deneyimlerdir. Eğer bebek, yeterli ve

düzenli bir şekilde beslenme ve emzirme deneyimi yaşarsa, doyuma ulaşır ve güven duygusu geliştirir. Ancak, eğer beslenme ihtiyacı yeterli şekilde karşılanmaz veya annenin düzgün emzirememesi gibi sorunlar yaşanır, bebeklerin yaşadığı stres ve doyumsuzluk duygusu oral dönemde sorunlara yol açabilir. Freud, bu dönemde yaşanan doyumsuzluk duygusunun, bireyin ilerleyen yaşamında sigara içme, alkol bağımlılığı veya aşırı yeme gibi ağızla ilgili faaliyetlere yönelmesine neden olabileceğini öne sürmüştür. Bu durum, bireyin oral döneme ilişkin ihtiyaçlarının tam olarak karşılanmaması ve bu eksikliğin sonraki yaşamında telafi edilmeye çalışılmasıyla açıklanmaktadır. Bu tespitler bilimsel olarak kanıtlanmamış olsa da beslenmenin insan üzerindeki etkilerinin ne kadar önemli olduğunun önemli bir göstergesidir.

Yukarıda yazılanlara bakılacak olursa göç sürecindeki psikolojik, sosyal ve sağlık sorunlarının en aza indirilmesi ve göçmenlerin daha sağlıklı bir şekilde entegre olmaları desteklenmesi gerekmektedir. Böylelikle, insanların yaşadığı felaketlerin etkilerini hafifletebilir ve daha dirençli toplumlar oluşturabiliriz.

2.4.2. Güvenlik İhtiyacı

Güvenlik, fizyolojik ihtiyaçların ardından insanların karşılamak zorunda olduğu temel ihtiyaçtır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre, güvenlik ihtiyacı, fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasını takiben gelir ve bu kişisel güvenlik, finansal güvenlik ve sağlık ihtiyaçlarını kapsar (Mevam Psikoloji, 2021). İlk insanlar mağaralara sığındı, daha sonra küçük barınaklar ve evler inşa etti, sonra da güvenliklerini artırmak için kaleler, surlar ve hendekler inşa etti. İhtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıkları durumlarda, daha güvenli bölgelere göç ettiler. Bununla birlikte güvenlik ihtiyacı, doğa, hayvanlar, mikroorganizmalar ve dışsal etkilere karşı korunma mücadelesi de dahil olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsar.

Geçmişte ve günümüzde, güvenlik ihtiyacının karşılanması ciddi maliyetlere yol açmaktadır. Bireyler ve devletler, gelirlerinin büyük bir kısmını güvenlik yatırımlarına ayırmak durumundadırlar. Güvenlik ihtiyacının karşılanması, sadece maddi bir maliyet değil, aynı zamanda manevi bir maliyet de gerektirir. Savaşlarda kaybedilen hayatlar, çekilen acılar ve silahlanma için harcanan zaman ve insan gücü, maddi maliyetin ötesinde

ciddi bir manevi maliyet oluşturur. Son olarak, savaşlar, iç karışıklıklar ve terör saldırıları gibi sebeplerle yerinden edilmiş ve göç etmeye zorlanmış insanların sayısı göz önüne alındığında, güvenlik ihtiyacının göçle olan ilişkisi açıkça görülmektedir. Sayısal verilere bakıldığında savaşlar, iç karışıklıklar gibi nedenlerden dolayı dünya genelinde zorla yerinden edilmiş 65.3 milyon insan bulunmakta ve bu sayı her geçen gün hızla artmaktadır (Postseyyah, 2017).

2.4.3. Sevgi / Ait Olma

İlk iki ihtiyacın karşılanmasından sonra üçüncü düzeyde bulunan ihtiyaç ise sevgi ve ait olma. İnsanların iletişime, kişilerle bağ kurmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durumun gerçekleşmesi için sevgi ait olma durumu bulunmaktadır. İhmal, kaçınma, dışlanma gibi nedenlerle bu seviyedeki eksiklikler, duygusal olarak önemli ilişkiler kurma ve sürdürme yeteneğini kısıtlayabilir. İster büyük bir sosyal gruptan, ister küçük bir aile ve arkadaş ağından gelsin, insanların bir aidiyet, kabul duygusu hissetmeleri gerekir. İnsanların birilerini sevmesi veya başkaları tarafından sevilmesi gerekir. Bu ihtiyaç karşılanmadığı takdirde yalnızlık, sosyal kaygı ve depresyon gibi psikolojik zorluklara karşı savunmasız kalabilir. Sevgi ve ait olma ihtiyacı yeterli düzeyde karşılanmadığı takdirde koşullar şiddetlendiğinde, kişinin yeme ve uyuma gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinde problemler meydana gelebilir (Mevam Psikoloji, 2021).

Göç eden insanlar, genellikle ait oldukları topluluklardan ayrılmak zorunda kalır ve yeni bir yerde başka bir topluluğa uyum sağlamaya çalışır. Bu süreçte, sevgi ve aidiyet duygusu önemli bir rol oynar. Göç eden insanlar, eski topluluklarından ve ilişkilerinden uzaklaşırken, yeni bir ortama uyum sağlamak için yeni ilişkiler kurmaya ihtiyaç duyarlar. Yeni topluluğa ait olma ve kabul görme ihtiyacı, göç sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması için önemlidir. İnsanlar, yeni toplulukta sevgi, destek ve kabul gördüklerinde, kendilerini daha iyi hissederler ve yeni yaşamlarına uyum sağlama süreci daha kolay olabilir. Ancak, göç sürecinde sevgi ve aidiyet ihtiyacının karşılanması her zaman kolay değildir. Göçmenler, dil ve kültür farklılıkları, ayrımcılık veya dışlanma gibi zorluklarla karşılaşabilirler. Bu durum, sevgi ve aidiyet duygusunu olumsuz yönde etkileyebilir ve psikolojik sorunlara yol açabilir. Öte yandan, göçmenler arasında dayanışma ve destek ağı oluşturmak, sevgi ve aidiyet ihtiyacının karşılanmasına yardımcı

olabilir. Göçmenler, aynı deneyimleri paylaşan diğer insanlarla bağlantı kurarak, birbirlerine destek olabilir ve yeni bir aitlik hissi geliştirebilirler. Bu nedenle, göçmenlerin sosyal ilişkileri güçlendirmek, yerel topluluklarla etkileşimde bulunmak ve toplumsal entegrasyonu destekleyen politikaların uygulanması önemlidir.

Sonuç olarak, sevgi ve ait olma ihtiyacı göç sürecinde önemli bir rol oynar. Göçmenlerin yeni topluluklarda sevgi, destek ve aitlik hissi yaşaması, uyum sürecini kolaylaştırabilir ve psikolojik iyi oluşlarını destekleyebilir. Bu nedenle, göç politikalarının bu ihtiyacı dikkate alması ve göçmenlere sosyal destek sunması önemlidir.

2.4.4. Saygınlık

Dördüncü basamakta yer alan değer ise saygı ihtiyacıdır. Bu basamakta itibar, elde edilen başarılar, kişinin toplum nezdinde takdir edilmesi, başkaları tarafından saygı duyulma isteği, özsaygı yer almakta (Çoban, 2021). Bu seviyedeki dengesizlikler, düşük benlik saygısı veya aşağılık kompleksine neden olmaktadır. Düşük benlik saygısı başkaları tarafından şöhret, şan, övgü yoluyla dış onaylamanın bu düzeyde ihtiyaçlarını geçici olarak karşıladığını görebilir (Mevam Psikoloji, 2021). Beyin göçleri bu seviye için gerçekleşmektedir. Ülkesinde yeterli saygıyı ve değeri göremeyen kişiler daha gelişmiş ülkelere giderek saygınlık ihtiyacını karşılamaktalar. Yapılan beyin göçleri sayesinde kişi diğer ihtiyaçlarının da fazlasıyla karşılanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Polisler, askerler, öğretmenler, profesörler ve diğer kurumlarda da rütbe alabilmek adına buna benzer göçler yaşanmaktadır. Aldıkları rütbeler sayesinde saygınlığının arttığını düşünen insanlar bu makamlar için bazen kolay bazen zorda olsa göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

2.4.5. Kendini Gerçekleştirme

Son seviye olarak karşımıza çıkan kendini gerçekleştirme, bireyin yapabildiklerinin kapasitesine karşı farkındalık, kişisel tatmin, yaratıcılık, yeteneklerin ortaya çıkması, problem çözücü özellikler, erdemlilik, içtenlik gibi durumlar bulunmaktadır (Çoban, 2021). Bu aşamada insanlar tam potansiyellerine ulaştıklarını ve ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını hisseder. Kendini gerçekleştirme nadiren kalıcı bir his veya durumdur. İnsanların yaşamları boyunca sahip oldukları kişisel gelişim için devam eden ihtiyacı ifade

eder. Kendini gerçekleştirme, önemli bir hedefe ulaştıktan veya belirli bir zorluğun üstesinden geldikten sonra ortaya çıkabilir (Mevam Psikoloji, 2021).

Geçmişte varlığını sürdürmüş olan dervişlik geleneğinin temelinde kendini gerçekleştirme ihtiyacı vardır. Aylarca, yıllarca göç edip tekke tekke, cami cami, belde belde gezip kendi benliklerini bulmaya çalışmışlardır. Bu yolda girdikleri tarikatlarda yıllarca yaşamlarını sürüp nefislerini terbiye etmeye çalışmışlardır. Bu konuda İbni Arabi, Ahmet Yesevi, Hacı Bayramı Veli, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre, İbrahim Ethem Hazretleri gibi insanların hayatlarına ve yaptıkları göçlere bakabilirsiniz. Kendini gerçekleştiren bireylerin göçleri çok kısıtlıdır. Kalıcı göç ettikleri mecbur kalmadıkları sürece çok nadir olur. Buldukları yerlerde genelde huzuru bulmuş son demlerine gelmiş kişilerdir. En iyi ihtimalle çağırılmaları durumunda davete icabet ederler. Prof. Dr. Halil İnalçık ömrünün son dönemlerinde Türkiye'ye gelme nedeni devlet erkânının isteği olmuştur. Geleceğini söylemiş ancak tek şartı kitaplarını ABD'den getirtmekti. Yemek, içmek, barınmak gibi bir isteği yok çocuğu gibi gördüğü kitaplarının getirilmesini istiyor.

2.5. Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Dini Sebepler

Genel olarak kültür “şeylerin nasıl bilinebileceğini” (*how-to-know*) ifade ederken din “inanma, davranma ve ait olma” (*belief-behavior-belong*) durumunu temsil eder. Kültür ve din karşılıklı olarak birbirini inşa eden iki temel belirleyendir. Diğer bir ifade ile; oluşum süreci binlerce yıllık bir zamana yayılan kültür dinin mensuplarını, organizasyonlarını ve kurumlarını etkilediği gibi, metafizik arka plana yaslanarak bir sosyalite üzerinde form alan dinî inanç, ilke, kurum ve ifadeler de kültürü etkiler ve şekillendirir. İnsanın olduğu her yer ve dönemde var olmuş ve olmaya devam eden din fenomeni göç eden insanla beraber “göç eden” bir sosyo-kültürel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanın varoluş formatı (*fitrat*)nda verili olan tapınma, sığınma, ait olma, vb. yönelimler insanı tarih sahnesinde ortaya çıkışından beri ulu, üstün, yüce bir varlık/varlıklar aramaya itmiştir. Bu da dinin, kültür ve medeniyet olarak en ilkel toplumlardan en ileri toplumlara kadar varlığını sürdürmesinin ardında yatan antropolojik gerçekliğe işaret etmektedir. Koskoca bir âlemde yalnız başına var olmaya çalışan insan,

“bağ” (*religare*; “bağlanma”)lanarak varlığına ve varoluşuna bir anlam ve değer katma arayışı içine girer. Bu “arayış” da bir yolculuk olup, *dîn* (“yol, güzergâh, şeriat”) ile bu yolculuk sürecinde—bir bakıma—inanan kişi “göçmen” durumundadır. Din, bir yönüyle insanlığın devam eden tarihsel yolculuğunun farklı zaman ve mekanlarda açılımıdır. Öyle ki; dinler yaşanırken geçmişteki dinî tecrübelerin etkileri kendisini gösterebilmektedir.

Diğer bir ifade ile; kültür ve din—öyle görünüyor ki—insanlığın geçmişi, şimdisi ve geleceğinin hülasası ve yörüngesidir. İnsanın özündeki zaman ötesinde varlığını sürdürme arzusu kültürün tarih-üstü özelliklerinde ve etkilerinde kendini açığa çıkarır. İnsanlığın manevî ve epistemik “gen haritası” mesabesindeki kültür her dönemde farklı şekillerde, farklı boyutlarda ortaya çıkıp insan yaşamının şekillenmesinde etkili olmuştur. Kültürün en esaslı inşa eden mayası olan din, sosyo-kültürel bağlamda tezahür ederek fonksiyonunu ve tezahürlerini tarih sahnesinde ortaya koyar. Dinlerin süreç içerisinde mezheplere, tarikatlara, ekol ve hareketlere ayrışması insan tipolojilerinin ve kültür farklılıklarının doğal sonucudur. Bu farklılıklar yine farklı zamanlarda meydana gelen mezhepleşme, tarikatlaşma, ekolleşme veya hareket haline geliş ile beraber göçü de beraberinde getirdiğini insanlık tarihi panoraması açıkça ortaya koymaktadır.

Diğer açıdan göç süreçleri araştırmalarını merkeze alarak şunu ifade etmek mümkün görünmektedir: Kültürel ve dini istekleri ve amaçları göz önünde bulundurmadan göçün ardında yatan sebepleri tam olarak ortaya koymak imkânsızdır. Öyle ki; kültür ve din göçün nedenlerini belirlediği gibi, göç edilecek yerlerin seçimini de etkilemektedir. Bu hususta Chafetz’in görüşü durumu açıklamaktadır. Ona göre göçmenler, göç edilecek yerdeki toplumla benzer kültür ve dinden olmalarını önemsemektedir. Bu nokta göç edenler için uygun bir yaşam alanı oluşturma açısından da oldukça önemlidir; zira kültürel ve dini farklılıklar ne kadar az olursa, göçmenler için kendi dinilerini ve sosyal gerçekliklerini yaşamaları o derece kolay olacağı açıktır (Martikainen, 2014: 263).

Göç demografik dönüşümün de sebebi olabilmektedir. Nitekim göç süreçleriyle göç eden kitleler azınlık konumundan çoğunluk konumuna geçebilmektedir. Bu durum özellikle önceden dini azınlık konumunda olanlar için büyük fark yaratabilmektedir (Martikainen, 2014). Bu noktada şu psiko-sosyal gerçeğin altının çizilmesinde fayda vardır: Kültürel ve din farklılıklarının az oluşu insanların bir arada yaşama imkân ve

fırsatlarını üretirken, farklılıkların ve farklılıklar üzerinden inşa edilen güç-iktidar-hegemonya ilişkilerinin artması da beraberinde göçlere zemin hazırlamaktadır. Buna paralel olarak göç edilen yeni topografyadaki sosyo-kültürel ve sosyo-dini alandaki yakınlıklar ve benzerlikler göçmenler için yaşam alanını kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahiptir. Bu gerçeğe bağlı olarak kültür ve din fenomenlerinin genel çerçevelerinin göç bağlamında ele alınması uygun olacaktır.

2.5.1. Din Temelli Sorunların ve Çatışmaların Göç Hareketlerine Etkisi

Din, insanlık var olduğundan itibaren yaşamın en önemli parçası olagelmıştır; çünkü din insanın varoluşsal anlam arayışı “yolculuğu”nun bir ifadesidir. Bu yüzden insanın var olduğu yerde din, dinin var olduğu yerde insan olmak durumundadır. Teknik açıdan ilkel kabul edilen kabilelerde olduğu gibi çağdaş hayat ve medeniyet şartlarında da din varlığını devam ettirmektedir. Ortaya konulan arkeolojik çalışmalara dayanarak şu tezi yeniden dillendirmek yerinde olacaktır: Medeniyet dinin ritüel mekânı olan mabet ekseninde şekillenmiştir. Nitekim; tarih boyunca inşa edilen mabetler ve mimarî eserler kaynağını ve hareket noktasını dine yaslar. Mezopotamya, Nil, İndus vb. kültür havzalarında ortaya konulan tapınaklar ileride şekillenecek medeniyet ve teknik inşaların başlangıç noktasını oluşturmuştur. Kısaca; din mabedi, mabet sosyo-kültürel yapıyı, sosyo-kültürel yapı da medeniyet ve tekniği inşa eden dinamizmi ortaya koymuştur.

Din; eko-politik ve askeri güç inşasında da merkezî role sahiptir. Tarih boyunca uygarlıklar incelendiğinde, yönetici kişi ve/ya sınıflar genelde otoritelerinin meşruiyet ve devamlılaştırma aracı olarak dine dayanmışlardır. Kurulu düzeneğin devam ettirilebilmesi de ritüellerin varlığını ve istikrarını şart kılmıştır. Bu hususu—arkeolojik verilere dayanarak—değişik kültür havuzlarındaki tapınaklarda tanrılara sunulmuş kanlı kurban (insan ve hayvan) ve kansız takdime kalıntılarında görmek mümkündür. Bu noktada dünya tarihinin okunmasını köklü olarak değiştiren Göbekli Tepe’yi örnek olarak vermek yerinde olacaktır. 1994’te Şanlıurfa’da keşfedilen ve 12.000 yıllık geçmişe sahip bu kadim tapınak—mevcut veriler baz alındığında—dünya tarihinin en eski yapısıdır. Bu kadim eser her şeyden önce bir tapınaktır; yani dini amaçlarla inşa edilmiş bir yapıt olarak kabul edilmektedir (TRT Belgesel, 2020). Tam bu konjonktürde göç fenomeni karşımıza çıkmaktadır: Göbekli Tepe tapınağı bir şekilde adeta korunma istercesine toprakla

gömülmüş ve bölge sakinleri başka bir yere / yerlere göç etmişlerdir. Tapınak ve çevresindeki insanların neden göçtüklerini mevcut verilere dayanarak ortaya koyabilmek imkansızdır; ancak kıtlık, deprem, düşman tehdidi vb. nedenlerden göç ettikleri—belki de yok edildikleri—tahmin edilmektedir (Kadim Uygarlıklar, 2022). Her göç bir hasretlik olduğundan, belki de göçten tekrar geri dönüş umudu ile tapınaklarını toprakla korumak istemiş olabilirler.

Bu bağlamda bahsedecek olursak dini inanışlar ve göç arasında karmaşık bir ilişki yumağı vardır. Göç eden bireylerin dini inançları, hem göç öncesinde hem de göç sonrasında önemli bir rol oynar. Dini inançlar birçok toplumda göçü tetikleyen önemli bir unsur haline alabilir. Bireyler dini zulüm, dinsel inançlarını özgürce yaşayamama veya dini topluluklarına yönelik ayrımcılık gibi nedenlerle göç etme kararı alabilirler. Bu durum, dini inançların bireylerin güvenlik, özgürlük ve aidiyet gibi temel ihtiyaçlarını etkileyebileceğini gösterir. Göç sürecinde, dini inançlar bireylerin sosyal ve kültürel entegrasyonunu etkileyebilir. Göçmenler, yeni bir toplumda dini inançlarını korumak ve pratik etmek için çeşitli stratejiler geliştirebilirler. Bu, dini topluluklara katılma, ibadet yerleri kurma veya dini ritüellerin devam ettirilmesi gibi şekillerde gerçekleşebilir.

Dini inançlar, göçmenlerin aidiyet duygusu ve sosyal bağlantılar kurma sürecinde önemli bir rol oynayabilir. Aynı zamanda, dini inançlar, göçmenlerin psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarını da etkileyebilir. Göç sürecindeki belirsizlik, yalnızlık ve zorluklarla başa çıkmak için dini inançlar önemli bir dayanak noktası olabilir. Ancak, göç süreci dini inançlar üzerinde de zorluklar ve değişiklikler getirebilir. Göç eden bireyler, yeni bir toplumda farklı dini inançlarla karşılaşabilirler ve bu durum dini kimliklerini sorgulamalarına veya değiştirmelerine yol açabilir. Ayrıca, dini inançların göçmenler arasında ayrımcılığa veya dışlanmaya yol açabileceği durumlar da meydana gelebilir.

1947 yılında Hindistan-Pakistan bölünmesi sonrasında yaşanan göç, dini inançların göç süreci ve sonuçları üzerindeki etkisini gösteren önemli bir örnektir. Bu göç, Hindu ve Müslüman toplulukları arasındaki siyasi ve dini gerilimlerin sonucunda gerçekleşti ve büyük bir insani trajediye dönüştü. 10 milyondan fazla insan anavatanlarında göç etmek zorunda kaldı. Bu dönemde, Hindistan ve Pakistan arasında sınırların çizilmesiyle birlikte milyonlarca insan vatanlarını terk etmek zorunda kaldı. Hindu ve Müslüman toplulukları

arasındaki şiddet olayları ve saldırılar, insanların güvenliklerini ve yaşamlarını tehlikeye attı. Dini inançlara dayalı ayrımcılık ve düşmanlık, insanları evlerini terk etmeye ve göç etmeye zorladı. Bu göç sırasında, insanlar canlarını korumak için yola çıktılar. Yüz binlerce insan şiddet olaylarından kaçarken, mal varlıklarını geride bıraktılar ve bilinmeyen bir geleceğe doğru yola çıktılar. Göç eden insanlar, zorlu koşullar altında uzun yolculuklar yapmak zorunda kaldılar ve çoğu kez yetersiz barınma, açlık ve sağlık sorunlarıyla karşılaştılar. Bu dini kökenli göç, insanların dini inançlarının günlük yaşamlarını, toplumsal ilişkilerini ve kimliklerini etkiledi. Göç edenler, yeni yerleştikleri toplumlarda dini ve kültürel kimliklerini korumaya çalışırken, aynı zamanda yeni bir ortama uyum sağlama süreciyle de karşı karşıya kaldılar. Bu tarihi olay, dini inançların insanların hayatlarını ve toplumları derinden etkileyebileceğini, göçün ardında trajedilerin ve zorlukların yattığını göstermektedir (Çağlar, 2022).

Arakan' da ki Rohingya Müslümanlarına karşı Myanmar'da devam eden zulüm, ciddi insan hakları ihlalleri ve etnik temizlik olarak tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler, bu durumu "dünyanın en az istenen halkı" olarak tanımlamıştır. Myanmar hükümeti ve ordusu Rohingya Müslümanlarına karşı yaygın ve sistematik insan hakları ihlalleri gerçekleştirmiştir. Bu ihlaller arasında ayrımcılık, özgürlükten yoksun bırakma, seyahat özgürlüğünün kısıtlanması, vatandaşlık hakkının reddi, şiddetli işkenceler, toplu tecavüz ve katliamlar bulunmaktadır. Bu durum, binlerce Rohingya'nın Myanmar'dan kaçarak komşu ülkelere, özellikle Bangladeş'e sığınmasına neden olmuştur. Uluslararası toplumun Myanmar hükümetine ve ordusuna baskı yapması ve bu zulmü durdurması gerekmektedir. Ayrıca, Rohingya mültecilerinin kabul edilmesi ve korunması, insan hakları ve adaletin sağlanması için de adımlar atılmalıdır. Bu durum, dünya genelinde dini ve etnik azınlıkların korunması ve haklarının sağlanması gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Ülkenin kuruluşunda 4 milyon Müslüman yaşarken şimdilerdeyse 3 milyon Müslüman kalmış ve yapılan zulümlerden dolayı 2 milyonu göç etmek zorunda bırakılmıştır (Samir, 2007: 78).

Doğu ve Batı Kafkasya halkları dini inançlarına çok bağlı toplumlardan oluşmaktadır. Rus işgaliyle beraber yüzlerini Osmanlı'ya dönmek zorunda kalmışlardır. Müslüman Türk devleti olan Osmanlı'dan yardım istemişlerdir. Çeşitli savaşlarla yıpranmış olan Osmanlı yeterli yardımı yapamadı. Bu da işgallerin derin etkilerinden

kurtulmak için Osmanlı'ya büyük göçler olmasına neden olmuştur. 17 yy. da 1.5 milyona yakın insan Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Yapılan bu göçlerde binlerce insan hayatını kaybetmiş ve Osmanlı bu göçlerin faturasını ağır şekilde ödemiştir (Habiçoğlu, 1993: 67).

Başka bir örnekte ise 1982 yılında Çin ve Rus zulmünden kaçarak Afganistan'dan ülkemize göç etmek zorunda kalan Pamir Türkleri, ABD ve birçok ülke kabul etmesine rağmen kültürlerini ve dinlerini rahatça yaşamak, asimile olmamak için Türkiye'yi tercih etmişlerdir. Günümüzde Van-Erciş'te yaşamlarını sürdürmeye devam etmekte. PKK'ya karşı destansı şekilde çarpışmışlardır ve bu bölgede askerimizin güvendiği savaşçılar haline gelmişlerdir (TRT Avaz, 2014).

Sonuç olarak dini inançlar ve göç arasında karşılıklı bir etkileşim, uyum süreci bulunmaktadır. Dini inançlar göç eden bireylerin motivasyonlarını, sosyal entegrasyonlarını, psikolojik ihtiyaçlarını ve kimliklerini etkileyebilir. Göç sürecinde, dini inançlara saygı ve hoşgörü gösterilmesi, göçmenlerin dini pratiklerini korumalarına ve yeni toplumda daha iyi bir uyum sağlamalarına yardımcı olabilir. Ancak yukarıda verilen tarihsel örneklerden de anlaşılacağı üzere dini inançlar insanlar üzerinde büyük yıkıcı etkilere neden olmaktadır. İnanç ve insanlık arasındaki denge iyi kurulmadığı takdirde milyonlarca insanın ölümüne ve zorunlu göçüne neden olmaktadır.

Hicret

Sözlükte “terk etmek, ayrılmak, ilgisini kesmek” anlamına gelen hecr (hicrân) fiilinden isim olan hicret “kişinin herhangi bir şeyden bedenen, lisânen veya kalben ayrılıp uzaklaşması” demektir; ancak kelime daha çok “bir yerin terkedilerek başka bir yere göç edilmesi” anlamında kullanılır. Terim olarak genelde gayri Müslim ülkeden İslâm ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Mekkeli Müslümanların Medine'ye göçünü ifade eder (Önkal, 2020).

Hicret İslam tarihinin en önemli olaylarının başında gelmektedir. Hatta o kadar değerli ki Hz. Ömer döneminde takvim hazırlanırken başlangıç tarihi olarak Peygamber Efendimizin Mekke'den Medine'ye göç ettiği 622 yılı baz alınarak Hicri Takvim

hazırlanmıştır. İslam'ın dönüm noktası olmuş ve dünya tarihini değiştiren en anlamlı göç olayıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) Medine'ye gitmesini 'kozmos' başlangıcı olarak değerlendirebiliriz. Bu göçün etkisi günümüzde de devam etmekte ve görünen o ki insanlığın sonuna kadar devam edecek.

Hz. İbrahim Urfa bölgesinden Ortadoğu coğrafyasına, Hz. Yakup ve Hz. Yusuf Kenan diyarından Mısır'a, Hz. Musa Mısır'dan Kudüs ve civarına göç etmişlerdir. Şu örnekler bile Hicret olayının dünya tarihinde etkisini net bir şekilde göstermekte. Her göç yeni bir başlangıç yeni bir doğum kısacası kaostan kozmosu arayışıdır.

2.5.2. Mezhepsel Çatışmaların Göç Hareketlerine Etkileri

Mezhepler, çoğunlukla belirli bir dini anlayışın veya inancın çeşitli yorumlarını temsil ederler. Bu yorumlar genellikle belirli bir dini metnin, öğretinin veya kurumun çeşitli yorumları üzerine odaklanır. Bu nedenle, mezhepler genellikle dini inancın belirli bir yorumunu benimseyen bir topluluk olarak tanımlanır. Her mezhebin kendi özgül düşünce yapısı, pratikleri, ritüelleri ve inançları vardır (Üzüm, 2017).

Dinler içinde yaşanan mezhepsel ayrılıklar toplumsal ayrışmaya, çatışmalara neden olmuş ve bu sorunların ortaya çıkması nedeniyle çok farklı çeşitlerde zorunlu göçler yaşanmıştır. İslam tarihini örneğinde bakılacak olursa Şii Fatımiler ve Abbasiler arasında yaşanan savaşlar, Hasan Sabah'ın suikast girişimleri, Osmanlı ve Safeviler arasında yaşanan çeşitli savaşlar, mezhep ayrılıkları çok etkili olmuştur. Özellikle Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail arasında yaşanan sorunlar, bu sorunların sonucunda oluşan savaşlar mezhep savaşları olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde Araplar tarafından I. Dünya Savaşı sırasında yapılan saldırılar, Muhammed b. Abdulvahap'ın öncülüğünü yaptığı Vehhabilik akımının etkisiyle ilişkilendirilebilir. Bu akım, farklı mezhepler arasında farklılıkları vurgulayan ve dini gerekçelerle hareket eden bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, özellikle Ortadoğu'da mezhepsel ayrılıklar ve çatışmalar göç hareketlerini etkilemektedir. Yemen'deki Şii-Husi varlığı ile Bahreyn'deki Şii nüfus mezhepsel çatışmalara ve göçlere neden olan önemli faktörlerdir. İran'ın siyasi amaçları doğrultusunda Şii Hilali olarak adlandırılan bir mezhepsel halka oluşturma çabaları, bölgedeki gerilimleri artırmaktadır (Biçer, 2016: 368-369).

Mezhepsel savaşların en çok can aldığı savaşlar ise Hristiyanlık içinde bulunan Ortodoks, Katolik ve Protestan mezhepleri arasında gerçekteşmiştir. Bu mezheplerin ortaya çıkışları ve sonrasında yaşanan büyük ayrılıklar mevcuttur. Özellikle Reformasyon dönemi, Hristiyanlıkta büyük bir dini ayrılığa yol açmış ve bunun sonucunda savaşlar nedeniyle milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır. Martin Luther'in Protestan Reformasyonu başlatmasıyla birlikte Katolik Kilisesi'nden ayrılan Protestan mezheplerin ortaya çıkması, Avrupa'da dini ve siyasi çatışmalara neden olmuştur. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648), Katolikler ve Protestanlar arasında yaşanan bir dizi çatışmadır. Bu süreçte birçok insan göç etmek zorunda kalmıştır. Bu savaşlar, mezhepler arası çatışmaların ve siyasi çekişmelerin bir sonucu olarak gerçekteşmiştir (Parlak, 2022: 34).

Hristiyan mezhepleri arasındaki ayrılıkların göçleri etkileyen diğeri bir örnek de İngiltere'de yaşanan dini çatışmalardır. 16. ve 17. yüzyıllarda İngiltere'de Anglikan Kilisesi ile bağları koparmak isteyen Protestan gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır (TRT Belgesel, 2022). Papalık VII. Clemens ve İngiliz Kralı Henry arasında ortaya çıkan bazı sorunlar bu süreci şekillendirmiştir. Henry, 1534 yılında Papa'nın İngiliz Katolikler üzerindeki otoritesini kaldırmış ve kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan etmiştir. Kısa bir süre sonra manastırları kapatmış ve kilisenin büyük mal varlığını satışa çıkarmıştır. Henry'nin 1547 yılındaki ölümünde, İngiltere Protestan bir ülke haline gelme yolunda ilerlemekteydi. Ancak Henry'nin oğlu VI. Edward döneminde İngiltere ve Roma arasındaki ilişkilerde bir değişiklik yaşanmamıştır. Edward'ın 1553 yılındaki ölümünden sonra, Henry'nin Aragonlu Catherine'den olan Katolik kızı Mary kraliçe olmuş ve ülkenin papalık otoritesine boyun eğmesini sağlamaya çalışmıştır. Birçok Protestan'ı sürgüne göndermiş ve 300'den fazlasını da idam etmiştir, bu nedenle "Kanlı Mary" olarak anılmıştır. Ancak bu büyük değişim hareketinin önüne geçilememiştir. Mary'nin 1558 yılındaki ölümünün ardından, üvey kardeşi olan I. Elizabeth, papanın İngiltere'nin dinsel yaşamı üzerinde artık söz sahibi olamayacağını kesin bir şekilde belirtmiştir. Bu dönemde, "Pilgrimler" olarak bilinen bir grup İngiliz Protestan, dini özgürlük arayışıyla Amerika'ya göç etmiştir. Bu göç dalgası, Amerika'nın kolonileşmesine ve Protestan inançlarının yayılmasına önemli bir etki yapmıştır. Hristiyan mezhepleri arasındaki ayrılıklar ve göçler, farklı dini yorumlar ve uygulamalar üzerindeki anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır (Pilgrimler ve Püritenler Kimlerdir? 2006).

Bu anlaşmazlıklar, toplulukların ve bireylerin dini özgürlük arayışlarına ve farklı yerlere göç etmelerine yol açmıştır. Bu göçler, yeni toplulukların oluşmasına ve farklı kültürel etkileşimlere sebep olmuştur. Ayrıca, mezhepsel çatışmaların etkileri hala günümüzde bazı bölgelerde hissedilmekte olup, göç hareketlerini ve toplumların dinamiklerini etkilemeye devam etmektedir.

2.5.3. Etnik Kökenli Göçler: Sosyal, Kültürel ve Demografik Dinamikleri

Etnik köken; ırk, ulus, din, dil ve kültürel mirası paylaşan insan topluluğu anlamına gelir. Etnisite ise bir insanın etnik karakterini, hangi etnik topluluğa bağlı olduğunu (başka bir deyişle etnik kökenini) belirtir (Bilimdil, 2018). Yoğunluğu farklı düzeylerde olsa da etnik kökenlerinden ötürü ayrımcılık tüm ülkelerde mevcuttur. Farklılık ise "devletin göç, yerleşim, vatandaşlık ve kültürel çoğulculuk konularındaki politikalarında" görülebilir (Martıkamen, 2010: 286). Irkçılık ise toplumsal olarak oluşturulmuş fark işaretleri doğrultusunda insanların karakterleri, tutumlar, davranışları gibi durumlarda kehanette bulunmak manasına gelir. Egemen olan grubun gücü, tahakküm edilen grubun dışlanması, hor görülmesi veya onlara karşı ayrımcılık yapılmasını sağlayan geliştirilmiş yapılarla sürdürülür (Castles ve Miller, 2008: 48). Bir başka deyişle 17. yüzyıl sonlarından itibaren ve Batı Afrika'nın Avrupalı ülkeler tarafından istila edilmeye başlamasıyla birlikte ırkçılık fikri hızla yaygınlaşmış, bu sınıflandırma sayesinde birçok toplum üzerinde baskı oluşturmanın gerekçesi olarak kullanılmıştır. Farklı biçimde anlatılacak olursa kültürel miraslar her daim genetik miraslardan çok daha hızlı şekillendiği için "ırk" kavramı ifade ettiğinden başka utanç verici bir anlama bürünmüştür (Ünlütürk, 2015: 96).

Yukarıda verilen ifadelerden de yararlanarak etnik köken göçleri sosyal, kültürel ve demografik dinamikleri içeren karmaşık bir olgudur. Bu göçler, belirli bir etnik gruba mensup bireylerin doğal veya zorunlu nedenlerle bir yerden başka bir yere taşınması sürecini ifade eder. Etnik köken göçleri, birçok faktörün etkileşimiyle ortaya çıkar ve birçok sonuç ve etkileri beraberinde getirir. Bu tür göçlerin temelinde etnik aidiyet ve kimlik arayışı yatar. Etnik gruplar, kendi kültürlerini, dillerini, gelenek ve göreneklerini sürdürürebilmek için daha uygun bir yaşam ortamı arayışı içerisine girerler. Sosyal, politik veya ekonomik nedenler, etnik grup göçlerinin tetikleyicileri arasında yer alabilir. Etnik köken göçlerinin sonuçları çok yönlüdür. Göç eden gruplar, yeni bir toplum ve çevreyle

karşılaşırken, kendi kültürel ve sosyal kimliklerini koruma çabası içerisine girerler. Bu, yeni bir yaşam kurma sürecini ve uyum sağlama çabalarını gerektirir. Aynı zamanda, etnik grup göçleri, hem göç eden grupların hem de yerel toplumun demografik yapısını etkileyebilir. Nüfusun bileşiminde değişiklikler meydana gelir ve çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı çok kültürlü toplumlar oluşabilir.

Belçika sömürgesinde olan Ruanda'da olan katliamlar etnik köken kavramının en acı verici örneğidir. Belçika ülkeyi daha rahat sömürebilmek için ülkede etnik gruplar oluşturmuş. %90'nı Hutu, %9 Tutsi ve %1 Pripme olarak ayırmıştır. Afrika siyasetinde yönetenler ile yönetilenlerin birbirinden ayrılması siyasetini izleyen Belçika, insanları akıl dışı kriterler kullanarak Tutsi ve Hutu diye ayırmıştır. İnce yapılı, narin, uzun boylu ve güzel görünüşlü kişileri Tutsi olarak sınıflandırmış, Tutsileri el üstünde tutup onlara ayrıcalıklar tanımıştır. Bu desteklemeyi yapıp Tutsiler'i maşa olarak kullanarak Hutuları hayatın her yerinde ezmiştir. Az olanların çok olanları ezmesi mottosu ile Hutuları uzun bir süre ezdikten sonra 1950'lerde artık Hutuları desteklemiştir. Tabi bu ani dönüş 1890'dan 1950'ye kadar ezilen Hutuların geçen bu süredeki kendilerine yapılan haksızlıklardan öğ alma düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Artık güç Hutularda ve 60 yıllık zulmün doğurduğu düşman ve öteki %9'luk Tutsilerdir. Hutu-Tutsi diye bir şeyin olmadığı sadece Belçikalıların çıkarları için bir halkı birbirine zulüm ettirerek birbirine düşman haline getirmesidir (Santiago, 2020).

Yaşanan bu olaylar üzerine Hutiler¹ ve Tutsiler sürekli birbiriyle mücadele eder duruma gelmiştir. 1994 yılında en üst seviyeye gelmiş ve silahlandırılan Hutiler 800 bin ile 1 milyon kadar Tutsiyi katletmişlerdir ve yüzbinlerce kadına, çocuğa, yaşlıya tecavüz etmişler. Bu katliam o kadar çılgıncıdır ki katledilenleri gömülecek yer kalmamıştır. Öldürmekten yorulanlar yakaladıkları insanları yarın katledebilmek için ayak tendonlarını kesmiş, insanlıktan çıkmışlardır. Katliamlardan kaçan yüz binlerce insan yine başka ülkelere ve ıssız yerlere göç etmek zorunda kalmış. Yaşadıkları acı olaylar sonucunda birçoğu intihar etmiş ve katliamı yapanlarla ilgili ise neredeyse kimse yargılanamamış. Çünkü ülkede bulunanların büyük çoğunluğu ya da katliama destek vermiş ya da bu katliama katılmıştır. Bu katliamlar yaşanırken ABD ve BM sadece izlemiştir.

---

¹ Hotel Ruanda filminde yaşanan olaylarla ilgili çıkarımda bulunulabilir.

Aslında etnik köken gibi kavramlar insan açısından yaşamın kolaylaşmasını sağlayan bir unsurdur. Kişi kendisine benzeyenle yaşamayı ve onunla daha rahat hareket edip, anlaşacağını düşünür. Ancak insan her iyi şeyden kötü şeyleri bir şekilde bulup kullanmayı seviyor. Konuyu en güzel özetleyen Kur'an-ı Kerim'de bulunan ayetle bitirmek istiyorum. "Ey insanlar! Bakın biz sizi, bir erkekten ve bir kadından yarattık. Sizi birbirinizi tanıyasınız diye, milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında şerefli ve itibarlı olanınız, yaşantısını, yolunu, yordamını Allah'ın kitabıyla bulmaya çalışanlarınızdır. Çünkü Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdar olandır (Hucurat 13. Ayet)".

2.5.4. Ötekileştirme Politikaları ve Uygulamaları

Ötekileştirme, bir topluluğun diğer bir grup veya bireyleri kendinden farklı ve aşağı olarak kabul ederek sosyal, ekonomik ve politik olarak dışlamasıdır. Bu durum, belirli bir grubun ya da kişinin değersizleştirilmesi ve marjinalleştirilmesi ile sonuçlanır (Engindeniz, 2010). Ötekileştirme kavramı ırkçılık kavramıyla birebir ilintilidir. İki kavramda bir toplumu grubu farklı göstererek ayrılık çıkarmak için kullanılan iki net kavramdır. Bu minvalden yola çıkılacak olursa insanların korku ve önyargılarını kullanarak ötekileştirme sürecini başlatmak, despot liderler ve radikal gruplar arasında yaygın bir taktik olarak kullanılmaktadır. Bu taktik, belirli bir kişi veya grup üzerinde korku ve endişe oluşturarak bir ideoloji etrafında birleşmeye zorlar. Ötekileştirme, "öteki" olarak adlandırılan bir grubun bireylerin yaşam tarzlarına, güvenliğine ve varoluşuna tehdit oluşturduğu korkusunu besleyerek düşman bir imaj oluşturur. Bu korku, bireyleri "ötekilere" saldırmaya veya onlardan kaçmaya teşvik eder. Ötekileştirme genellikle belirli bir toplumun veya grubun çıkarlarını korumak veya güç elde etmek amacıyla kullanılır. Despot liderler veya radikal gruplar, insanların doğal korkularını manipüle ederek belirli konuları vurgularlar. Bu korkular genellikle ekonomik zorluklar, terör tehdidi, kültürel farklılıklar, etnik köken veya dini inanç gibi konular etrafında oluşturulur (Şen, 2015: 187).

Tarihsel bağlamda ötekileştirme, çeşitli topluluklar arasında yoğun göç dalgalarına neden olan önemli bir faktör olmuştur. Yahudiler, tarih boyunca öteki kavramını her dönemde en fazla yaşayan millet olmuş ve bunun sonucunda göç etmenin en çarpıcı örneklerinden birini teşkil etmiştir. Örneğin, Orta Çağ boyunca Hristiyan Avrupa'da

Yahudiler, dini inançları ve kültürel uygulamaları nedeniyle genellikle toplumun dışında tutulmuş ve yer yer zulme uğramışlardır. Bu, bazen onları başka yerlere göç etmeye zorlamıştır, en belirgin örneklerinden biri, 718 yılında başlatılan ve yaklaşık sekiz asır boyunca devam eden (Uçar, 2020: 222), 1492 yılında son Endülüs devletinin yıkılmasıyla biten İspanya'daki Reconquista sırasında Endülüs'ten zorla göç ettirilmeleridir. Bu dönemde Yahudilere kucağını açan devlet ise Osmanlı olmuştur.

Türkiye örneğinden gidecek olursak özellikle I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Arap isyanları nedeniyle ülkemizde bir önyargı mevcuttur. Buna karşın, bu genelleştirilmiş görüşlerin altında yatan tarihsel gerçekler genellikle karmaşıktır ve daha geniş bir bağlama ihtiyaç duyar. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'nın emriyle İngilizlere saldıran Cezayir, dünyaya meydan okuyan ve yeğeni tarafından şehit edilen Arap Kralı Faysal² ve Libya'daki İtalyan işgaline karşı direnişin simgesi olan Ömer Muhtar³ gibi figürler Arap dünyasının daha karmaşık ve çeşitli bir görüntüsünü ortaya koyar. Bu nedenle, ötekileştirme sürecini aşmak için bilgiye, anlayışa ve açık bir zihne ihtiyaç vardır. Farklı toplulukları ve bireyleri anlamaya ve onları kendi deneyimleri, bağlamları içinde değerlendirmeye çalışmak, genellemeleri ve önyargıları aşmada önemli bir adımdır.

Ötekileştirme, insan haklarının, hoşgörünün ve karşılıklı saygının ihlali olduğundan, bu konuda bilinçlendirme ve eğitim çok önemlidir. İnsanlar arasında çeşitliliği ve farklılıkları kutlamak, ötekileştirmenin zararlı etkilerini hafifletmek için önemli bir adımdır. Sonuç olarak, ötekileştirme ve göç arasındaki ilişki, hem ulusal hem de bölgesel azınlıklar için geçerlidir. Bu nedenle, bir topluluğun kendi ötekisini oluşturmasının sonuçları, çoğu kez göç dalgaları şeklinde ortaya çıkar ve bu durum, birçok farklı toplumda ve bağlamda görülür.

---

² “İsrail’e destek olmaktan vazgeçerseniz, ambargo biter” dediğinde, Kissinger petrol kuyularını bombalama tehdidinde bulundu. Kral Faysal ise, bunun üzerine Kissinger’e tarihe geçecek şu cevabı verdi: “Tabii ki petrol kuyularımızı bombalayabilirsiniz. Fakat unutmayınız ki, biz ve atalarımız hurma ve deve sütüyle yaşıyorduk, yine öyle yaşayabiliriz; ancak artık siz petROLSÜZ yaşayamazsınız.” Araplar ve Türkler arasında yıllarca sokulan nifak tohumları Arap kahramanları görmemizi engellemektedir (Batur, 2015)

³ Büyük komutanın 20 yıllık savaşının bir özeti olan ‘Ömer Muhtar: Çöl Aslanı’ filmini izleyebilirsiniz.

2.6. Sosyo-Politik ve Diplomatik Sebepler

Göç, çok fonksiyonlu bir etkileşim alanı olarak kabul edilmekte ve herhangi bir sebepten dolayı gerçekleşen bu hareket, yalnızca göç veren ve göç alan devletlerin güvenliği veya egemenliğini değil, aynı zamanda uluslararası ilişkileri önemli boyutlarda etkilemektedir. Sosyal, ekonomik ve siyasi değişikliklerle eş zamanlı olarak gerçekleşen uluslararası göç, devletlerin refah sorununu arttırma eğiliminde ve bu da küresel politika ölçeğinde bir yer edinmiştir (Demirbaş, 2022: 22).

Göçün sosyo-politik ve diplomatik sebepleri, iç karışıklıklar, savaşlar, siyasi baskı, zulüm, ekonomik eşitsizlik, sosyal ağlar ve aile birleşimi, insan hakları ihlalleri gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. İnsanlar, güvenlik endişeleri, hayatta kalma mücadelesi, ekonomik refah arayışı, aile birleşimi veya insan haklarının korunmadığı bölgelerden göç etmektedirler. Göç sürecinde sosyal, politik ve diplomatik dinamikler, insanların kararlarını etkileyen önemli faktörlerdir.

2.6.1. Göç Dinamikleri İçinde Savaşın Sebep Olduğu Kaos ve Kozmos Arasında Toplumsal Denge

Savaş fenomeni insanlık tarihinin her dönemini kapsayan köklü bir olgudur. Bilinen tarih içinde insanların yaklaşık 6.000 yıldır birbirleriyle organize bir şekilde çatışma halinde olduğu tespit edilmiştir. Krallıklar, hanedanlar, uluslar, bloklar, paktlar, devletler ve şirketler arasındaki sürekli çatışmalar göz önüne alındığında savaşın, insanlık tarihinin kritik bir olgusu olduğu açıkça görülür. Güncel araştırmalar, insanlık tarihi boyunca gerçekleşmiş savaşların sayısını yaklaşık 14.000 olarak belirlemiştir. Bu bulgu, insanlık tarihinin, savaşız geçen günlerin büyük bir kısmından yoksun olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. En ilkel topluluklardan en modern toplumlara kadar geniş bir spektrumdaki insanların savaşları sürdürme eğilimleri, insan genetiğinde derinlemesine kodlanmış bir unsurla ilişkilendirilebilir. Savaşın insan doğasının bir parçası olup olmadığı konusu, felsefi ve bilimsel tartışmalara konu olmuştur (Aykut, 2021: 127).

Savaş, tarih boyunca çeşitli aktörler için hem yıkım hem de yeni bir başlangıcın tetikleyicisi olmuştur. Kozmolojik bir örnekle başlayacak olursak, evrenin varoluşu, bir kaos, savaş ve mücadele sonucunda gerçekleşmiştir. Büyük Patlama (Big Bang) olarak adlandırılan bu olayın ardından evren, milyarlarca yıl boyunca muazzam boyuttaki gezegenler, galaksiler ve meteorların oluşumunu mümkün kılan zorluklarla mücadele etmiştir. Bu, kaosun savaşa ve savaşın kozmosa giden yolun temelini oluşturduğuna dair bir görüşü destekler. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun gerçekleşmesinde göçün ve kaosun önemini vereceğim anlatıda daha iyi anlaşılacaktır. Moğol İmparatorluğu'nun yıkıcı istilaları, Orta Asya'daki Türk boylarının göç etmek zorunda bırakmıştır. Bu süreç, Cengiz İmparatorluğu'nun istilaları, hem İslam dünyasında büyük yıkımlara yol açmış hem de Türkmen boylarının göçüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini atmıştır. Bu durum, kaos ve kozmos arasındaki dinamik ilişkiyi göstererek, büyük ölçekli yıkımların ardından nasıl büyük dönüşümlerin gerçekleşebileceğini göstermektedir. Ancak, belirtmelidir ki bu açıklama, tarihsel bir olayın yorumu ve analizi niteliğindedir. Kaosun ve göçün tüm durumlarda aynı sonuçları doğuracağını veya her durumda büyük dönüşümlerin meydana geleceğini genellemek doğru olmayabilir. Her olayın kendi bağlamı ve dinamikleri vardır ve farklı sonuçlar ortaya çıkabilir.

Savaşa hazırlık sürecinin bile insan yaşamını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Her savaş başlamadan önce milyonlarca insan silah altına alınır ve gerekli teçhizatlar için büyük ekonomik önlemlere başvurulur. Bu bağlamda örnek verilecek olursa 1949-1989 yılları arasında Kazakistan'ın Semipalatisk bölgesinde, Rusya'nın gerçekleştirdiği yaklaşık 500 nükleer deneme, 150'si yer üstünde olmak üzere, 160 bin kişinin Rusya, Ukrayna ve diğer Sovyet Cumhuriyetlerine göç etmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak, savaş ve göç birbirini tetikleyen unsurlar barındırmaktadır. Savaş genellikle istikrarsızlık, yoksulluk ve korku gibi koşulların oluşumuna neden olurken insanlar canlarını ve malları korumak için başka yerlere göç etmeye zorlanır. Bu nedenle, savaşların önlenmesi ve barışın sürdürülmesi, istikrarlı ve sürdürülebilir bir dünya nüfusu hareketi için de hayati önem taşımaktadır. Ancak savaş ekonomisi gibi faktörler barışı engellemek adına kurulmuş bir dünya düzeni barındırmaktadır.

2.6.2. Stratejik Konum ve Göç İlişkisi

Stratejik konum; coğrafi, diplomatik, ekonomik veya askeri avantajlara sahip olan alanları ifade eder. Bu avantajlar, bir bölgenin diğer bölgelerle olan bağlantılarını, erişimini ve etkisini farklılaştırabilir. Tarih boyunca yerleşim yerlerini belirlerken stratejik konumların rolü her daim önemli olmuştur. İster bireysel ailelerin küçük topluluklar halinde hareket ettiği dönemler olsun, ister büyük medeniyetlerin yükselişi ve genişlemesi sırasında olsun, insanlar her zaman güvenli bölgelere, su kaynaklarına, tarıma uygun topraklara ve ticaret yollarına erişim gibi faktörlere dikkat etmiştir. Bu sayede temel ihtiyaçları karşılanırken diğer topluluklar üzerinde de daha hızlı gelişim sağlayıp farklı aşamalarda üstünlük kurmaları sağlanmıştır.

Tarihte bilinen ilk şehir devleti olan Malatya ilimiz sınırları içinde yer alan Aslantepe Höyüğü dikkatle incelendiğinde, bir dizi stratejik avantajı olan konumda yer almaktadır. İpek Yolu üzerinde bulunması, Fırat Nehri'ne yakınlığı, verimli tarım arazileri ve saldırılara karşı koruma sağlayan yüksek konumu, bölgenin sürekli göç almasına ve çeşitli toplumlar tarafından kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Aynı şekilde Troya Antik Kenti incelendiğinde stratejik bir konumda bulunmuş ve çeşitli dönemlerde farklı medeniyetler tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Günümüzde Roma, Şam, İstanbul, Atina, Kahire, Paris ve Pekin gibi dünyanın en kalabalık şehirlerinin hepsinin ortak özelliği stratejik konumlarının çok iyi olması ve bu bağlamda insanlar tarafından her daim göç alan şehirler olmuştur. Öte yandan göç dalgaları, yerleşim yerlerinin stratejik değerinde değişikliklere neden olabilir. Yeni gelenler, belirli bir alandaki beşeri sermayeyi ve kültürel çeşitliliği artırabilirler. Bu da yerleşim yerinin ekonomik değerini artırabilir ve bölgenin toplam stratejik değerini yükseltebilir.

Sonuç olarak stratejik konum tezimde bahsettiğim her konuyla ilintili olup göç ile ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu etkileşim, tarih boyunca ve günümüz dünyasında toplumların yerleşim ve hareket kalıplarını şekillendiren önemli bir dinamik olmuş ve olmaya devam edecektir.

2.6.3. Sömürge (Klasik, Modern ve Post/modern) Sistemi, Asimile Politikaları Uygulamaları

Kendi milletleri dışındaki toprakların, malların işgal ve kontrol edilmesi olarak tanımlanan sömürgecilik biraz daha genişletecek olursak, bir ülkenin başka ülke ya da ülkeler tarafından siyasi, ekonomik, askerî, hukuki, kültürel alanlarda vesayet altına alınması şeklinde tanımlamak mümkündür (Altınbaş, 2011: 36). Başka bir tanımda ise bölgesel istila ve yerleşme olarak ifade edilmiştir (Tutaş, 2018: 96). Sömürgeciliğin kökenlerini ve etkilerini anlamak, modern dünya düzenini ve birçok küresel çatışmanın kökenini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Sömürgeciliğin motivasyonları konusunda genellikle hemfikir olan bazı önemli noktalar var. Bunlar genellikle ekonomik fayda, stratejik avantaj ve ideolojik ya da kültürel üstünlük duygusu gibi sebeplerle açıklanır. Çoğu zaman sömürgeci güçler, yerli halklardan alınan topraklar ve kaynaklar üzerinde kontrol sağlamak için militaristik ve hukuki yöntemler kullanmışlardır. Ancak, sömürgeciliğin tarihi aynı zamanda direniş, mücadele ve özgürlük talepleriyle doludur. Yerli halkların sömürgeciliğe karşı verdiği mücadeleler, ulusal kimliğin oluşmasında ve özgürlük mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır (Günarslan, 2020: 207).

Klasik sömürgecilik, genellikle 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönemde Avrupa'da bulunan ülkelerin dünyanın genelinde kurdukları sömürge imparatorlukları kurdukları dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde sömürgeci güçler; ekonomik, siyasi ve askeri üstünlüklerini kullanarak, yerli halkları sömürgeleştirmiş ve kontrol altına almıştır. Bu sömürgeleştirme döneminde yerli halklar kaynaklarının yağmalanması, işgaller, zorla çalıştırma, kültürel asimilasyon ve siyasi baskı gibi uygulamalara maruz kalmıştır. Sömürgeciler, sömürgelerden elde ettikleri kaynakları ana ülkelerine aktarmış ve bu süreçte büyük ekonomik kazançlar elde etmişlerdir.

Klasik sömürgede, Belçika'nın Kongo'yu sömürgeleştirmesi en acımasız örneklerden biridir. II. Leopold, 1885'ten 1908'e kadar bu bölgeyi kontrol etmeyi başardı. Bu süre zarfında, bölgedeki zengin doğal kaynakları en acımasız şekilde sömürdü. Kongo'da katliamlar ve insan hakları ihlalleri dibine kadar yaşandı. Nüfusun büyük bir kısmı köle işçi olarak kullanıldı ve insanlık dışı uygulamalara maruz bırakıldı. Düşmanlık, terör, açlık ve hastalık nedeniyle tahmini 10 milyon Kongo vatandaşı hayatını kaybetti. Bu

olaylar genellikle Batı tarihinde çok az bahsedilen bir dönemdir, belki de bu kadar büyük bir insanlık trajedisinin bir Avrupa devletinin doğrudan kontrolü altında gerçekleştiği gerçeği nedeniyledir. Kongo⁴'nun bu trajik tarihini anlamak ve anlatmak çok önemlidir, çünkü bu tür bir sömürgecilik ve insanlık dışı muamele örnekleri genellikle göz ardı edilir veya unutulur. Bu olaylar, tarihimizi ve bugün dünya üzerindeki güç dengelerini nasıl şekillendirdiğini anlamamız için önemli bir ders sunuyor (Düzler, 2017).

Klasik sömürgecilik döneminde köle ticareti büyük bir sektör haline gelmiştir. Köle ticareti, Afrika, Amerika, Avrupa ve diğer bölgeler arasında gerçekleşmiştir. Afrikalılar, insan tüccarları tarafından toplanıp köle olarak çalıştırılmak üzere diğer ülkelere götürülmüşlerdir. Köleler, ağır çalışma koşullarında zorla çalıştırılmış, insanlık dışı muameleye maruz kalmış ve insan hakları ihlallerine uğramışlardır. Köle ticareti, sömürgeci devletlerin ekonomik çıkarlarına hizmet etmiştir. Sömürge bölgelerindeki tarım, madencilik ve diğer sektörlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak bu süreç, milyonlarca insanın acı çekmesine, ailelerin parçalanmasına ve kültürel tahribata neden olmuştur. Köle ticareti, sonunda köleliğin kaldırılması mücadelesiyle karşı karşıya kalmış ve 19. yüzyılda kölelik, birçok ülkede yasaklanmıştır. Ancak köle ticaretinin etkileri ve kölelik tarihsel süreç içinde derin izler bırakmıştır. Klasik sömürge sistemi, zorla göç ve kölelik gibi insan hakları ihlallerini içermesi nedeniyle büyük bir utanç kaynağıdır.

Modern sömürgecilik ise 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başlarına kadar olan dönemi ifade eder. Bu dönemde, klasik sömürgecilikten farklı olarak Avrupa ülkeleri özellikle Afrika ve Asya'da sömürge imparatorlukları kurarak yerli halkları kontrol altına almıştır. Modern sömürgecilik döneminde sömürgeciler, sömürgelerini kaynak açısından zengin bölgeler olarak görmüştür. Sömürge topraklarındaki kaynakları çıkarma, tarım ürünleri yetiştirme, demiryolları inşa etme gibi faaliyetlerle sömürmüşlerdir. Aynı zamanda kültürel baskı ve asimilasyon politikaları da uygulanmış, yerli halkların kültürel mirası ve kimlikleri üzerinde etkiler olmuştur. Bu sömürge sistemi o kadar ileri düzeye gitmiştir ki İngiltere Başbakanı Churchill'in Hindistan'dan Avrupa'ya gıda gönderilmesine devam etmesinin sonucu olarak 1943 yılında Bengal Kıtlığı yaşandı ve milyonlarca insanın

---

⁴ Kongolu bir babanın, kızının ve eşinin kesik ellerine ilişkin olay, Kongo'da gerçekleşmiş bir vahşetin sembolik bir örneğini temsil etmektedir. Roger Casement'in yayınladığı "Kongo Raporu" gibi belgelerle bu insan hakları ihlalleri ve vahşetler dünya kamuoyuna duyurulmuştur. İngiliz hükümeti ve aktivistler, bu olayları belgelerle açığa çıkarmış ve Kongo'daki vahşetlere karşı tepki göstermiştir.

ölümüyle sonuçlandı. Hindistan yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından son derece zengin bir ülke olmasına rağmen ülkenin zenginlikleri İngiltere'yi kalkındırırken Hindistan'ı açlık ve sefalet bekliyordu. Sadece Bengal Kıtlığı değil İngilizlerin sömürgecilik anlayışı ile uyguladığı politika o kadar bencil ve insanlık dışıydı ki ülkede birbiri ardına kıtlıklar olmuş ve kıtlık döneminde 2 ila 4 milyon arasında insan ölmüş milyonlarca insan bu kıtlıktan dolayı başka bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır (Günarlan, 2020:207). Olayın boyutu o kadar kötüydü ki halk yamyamlığa varacak şekilde açlık ve sefalet yaşamıştır. Hatta ailesinden birini saldırıp yemesinler diye nöbet tutmak zorunda kalan insanlardan söz edilmektedir.

Post/modern (Neo) sömürgecilik ise, günümüzde sömürgeciliğin yeni formlarının ortaya çıktığı bir kavramdır. Sömürgeci güçlerin ekonomik, politik ve kültürel etki yoluyla eski sömürgeler üzerinde kontrol kurmaya devam etmesi olarak tanımlanır. Bu tür etkileşimlerin anlaşılması, toplumların karşılaştıkları güncel zorlukları ve onların gelecekteki yollarını belirlemeye yardımcı olabilir. Bu etkilerin anlaşılması ve bunlardan nasıl ilerleyeceğinin belirlenmesi, birçok ülke ve toplum için önemli bir sorundur (Altınbaş, 2011:34).

Post/modern (Neo) sömürgecilik genellikle aşağıdaki yöntemlerle uygulanır:

1.Ekonomik Kontrol

Gelişmiş ülkeler, sermaye, teknoloji ve pazar erişimi gibi ekonomik kaynaklar üzerinde hâkimiyet kurarak daha zayıf ülkeleri kontrol edebilirler. Bu, yabancı doğrudan yatırım, borç, serbest ticaret anlaşmaları ve çokuluslu şirketlerin faaliyetleri gibi çeşitli biçimlerde olabilir.

2.Politik Etki

Güçlü ülkeler, diplomatik baskı, politik danışmanlık ve destek veya hatta askeri müdahaleler aracılığıyla diğer ülkelerin iç ve dış politikalarını şekillendirebilirler.

3. Kültürel Yayılma

Batı tarzı yaşam biçimi ve değerlerin yayılması, özellikle popüler kültür ve medya aracılığıyla, gelişmekte olan ülkelerin toplumlarını ve kültürlerini etkileyebilir ve onları Batı normlarına ve değerlerine daha uyumlu hale getirebilir. Bu uygulamalar, daha zayıf

ülkelerin ekonomik bağımlılıklarını ve siyasi istikrarsızlıklarını sürdürerek, gelişmiş ülkelerin onlar üzerindeki etkisini artırır ve daha fazla sömürü olanağı yaratır. Bu durum, uluslararası ilişkilerde ve küresel adalet konularında önemli bir tartışma konusudur.

4. Uluslarüstü Şirketlerin Gücü

Küreselleşme ile, çok uluslu şirketlerin politik ve ekonomik gücü artmıştır. Bu şirketler, sık sık kendi çıkarları doğrultusunda hükümet politikalarını etkileyebilir ve bazen birçok ülkede devletlerden daha fazla güce sahip olabilirler.

5. Savaş Ekonomisi

Savunma ve güvenlik endüstrisi, dünya ekonomisinde önemli bir sektördür. Savaşlar, bu sektördeki şirketlere ve yatırımcılara büyük karlar sağlar. Ancak, savaşın insanlık üzerindeki yıkıcı etkileri ve bu karların genellikle yoksul ve savaş bölgelerindeki insanların acıları üzerine kurulu olduğu gerçeği, bu durumu çok tartışmalı hale getirir.

6. Hammadde Sömürüsü

Zengin doğal kaynaklara sahip ülkeler, çoğu zaman bu kaynakların tam değerini elde edememektedir. Bu kaynaklar genellikle çok düşük fiyatlarla satılır ve daha sonra işlenip yüksek karlarla satılır. Bu durum, bu ülkelerin ekonomik gelişimini engeller ve onları sürekli olarak yoksulluk ve dış borçlarla mücadele etmek zorunda bırakır. Sonuç olarak, post-modern sömürgecilik daha zengin ve güçlü aktörlerin daha zayıf ve savunmasız ülkeler ve topluluklar üzerinde sömürü ve kontrol uygulamalarına işaret eder (Altun, 2017).

Günümüzde yaşanan Ortadoğu, Afrika ve diğer coğrafyalarda yaşanan karmaşıklıkların temelinde post-modern sömürgecinin varlığı söz konusudur. Devletlerden daha güçlü hale gelmiş olan şirketler savaş ekonomisi sayesinde büyük maddi çıkarlar elde etmekte ve bunu yaparken post-modern sömürge sistemini sonuna kadar kullanmaktalar. Irak ve Afganistan çekildiği varsayılan ABD şirketleri sayesinde halen bu ülkelerde çok etki şeklinde varlığını devam ettirmektedir.

Asimilasyon ve sömürge arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bir millet sömürülüyorsa aynı zamanda asimile ediliyor demektir. Bu minvalden bakıldığı takdirde asimilasyon politikaları, etnik ve kültürel çeşitliliği silmeye; bireylerin, toplulukların kimliklerini, yaşam tarzlarını homojenleştirmeye çalışan güçlü politik ve sosyal süreçlerdir. Bu politikaların sonuçları genellikle karmaşıktır ve hem bireylerin hem de toplulukların yaşamlarında derin etkiler bırakır. Asimilasyon süreçlerinin bazı sonuçları, direniş, göç, etnik ve kültürel kimliklerin yeniden canlandırılması gibi şekillerde ortaya çıkar. Bu bağlamda göç, asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak sıklıkla görülür. Bu, bireylerin ve toplulukların kültürel, dilsel ve etnik kimliklerini koruma çabalarının bir parçası olabilir. Ancak göç etmek, genellikle başka zorlukları ve çatışmaları da beraberinde getirir (Şan ve Tzampaz, 2021: 73).

Avrupalı devletlerin asimilasyon politikalarında uzmanlaştıkları ve sömürgeleştirdikleri bölgelerde bir dizi strateji uyguladıkları doğrudur. Bu stratejiler, sosyologlar, psikologlar, harita mühendisleri ve ajanlar gibi uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından yürütülmektedir. Sömürgeleştirme sürecinde, sömürgeciler yerel halkı kendi kültürlerine ve değerlerine benzetmek amacıyla çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Sosyologlar, sömürgeleştirilen toplumun sosyal yapısını analiz ederek, asimilasyon politikalarının nasıl uygulanabileceğini belirler. Psikologlar ise bireylerin zihinsel süreçlerini inceler ve asimilasyon sürecinde psikolojik etkileri değerlendirir. Harita mühendisleri ise coğrafi bilgileri kullanarak, sömürgeleştirilen toprakları etkili bir şekilde kontrol etmeyi amaçlar ve bölgelerin ilerleyen safhalarda ne şekilde bölünebileceğinin tespitini yapar. Sömürgeci devletler ayrıca yerel halkın yönetimi üzerinde kontrol sağlamak için asimile olmuş yerel işbirlikçilerle çalışır. Bu işbirlikçiler, sömürgeci devletlerin politikalarını yerel halka aktarır, yönetim mekanizmalarında etkili olurlar. Bu şekilde, yerel halk kendilerine benzeyen kişilerle daha iyi iletişim kurar ve bilgi paylaşımını tercih eder. Bu politikalar sayesinde Avrupalı devletler, sömürgeleştikleri bölgelerde sömürü imparatorlukları kurmuştur.

İngilizlerin uyguladığı bir başka sistemde ise tespiti yapılan bölgeden herhangi bir kabileden birini kaçırırlar ona kendi kültürlerini, dillerini, adetlerini öğretiyorlar ve yakaladıkları yerel üyeye sempatik, sevecen yüzlerini gösteriyorlar. Bu asimile olan şahsı kendi kabilesine gönderip İngilizlerin ne kadar medeni ve iyi niyetli insanlar olduklarını

bahsediyor. Bu şekilde bölgeye girilmesine müsaade eden kabileler zaman içerisinde işgal edilip köleleştiriliyor. Uygulanan yöntemler son derece etkili olmuştur. Avrupalı devletlerin genişlemesi ve etkilerini dünyanın çeşitli bölgelerine yaymaları tarihsel olarak kolonizasyon, misyonerlik, doğrudan askeri işgal ve asimilasyon gibi yöntemlerle gerçekleşmiştir.

Asimile politikalarının en önemli saç ayaklarından biride göçmen veya esir kamplarıdır. Kamplarda bulunanlar ülkelere göç eden kişilerde olabilir veya ülkelerde tecrit edilmek adına oluşturulmuş merkezlerde olabilir. Bu kamplarda uzun süre kaldıklarında hayatla ilgili bağlarını koparmaya başlamış ve kendilerine olan güvenleri yok olma derecesine geliyor. Kendilerini hiçlik içinde kimsesiz olarak hissediyorlar. Bir çıkmazda kalmışlar ve hayatlarıyla ilgili herhangi bir beklentileri bulunmamaya başlıyor (Adıgüzel, 2007: 69).

Bu bağlamda değerlendirilecek olursa Rusların Orta Asya Türk toplulukları üzerinde uyguladığı asimilasyon politikaları, Orta Asya Türk Toplulukları üzerinde büyük bir etki ve tepki oluşturmuştur. Rus İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği, Orta Asya Türk topluluklarını kontrol altına almak, kendi ideolojilerini benimsetmek için dil politikaları, eğitim sistemi, din üzerindeki kontrol gibi çeşitli stratejiler kullanmıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak, Türk topluluklarının kimlikleri ve toplumsal yapıları önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu yolda asimilasyon politikalarının uygulanabilirliğini arttırmak adına ve direnişi en aza indirmek için, önde gelen cemaat liderlerini, bilim insanlarını ve toplum nezdinde etkili kişileri zor kullanılarak çalışma kamplarına göndermiştir. Bu süreçte toplama kamplarına zorla götürülenler ülkelere dönmeyi başaramayarak orada vefat ettiler. Bu süreçte binlerce insan başka bölgelere göç etmek zorunda kalmış ve Türk toplulukları büyük travmalar yaşamıştır. Rus İmparatorluğu ve SSCB döneminde savaşlarda Türkleri ön saflarda ölüme gönderme politikaları da Türk topluluklarının maruz kaldığı acıların bir parçasıdır. Ayrıca, asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak Türk topluluklarına yönelik aşağılayıcı ve ayrıştırıcı dil kullanılmıştır. Türklere, diğer Türk gruplarından üstün oldukları, hatta Türk olmadıkları ve ayrı bir etnik kökene sahip oldukları iddia edilmiştir. Bu politikaların etkisiyle Müslüman-Türk kelimesi yok olma noktasına gelmiştir. Türk toplulukları, dil, din, kültür ve tarihlerindeki değişim ve baskılara rağmen, direniş ve dayanışma içinde kimliklerini koruma çabası göstermiştir. Asimilasyon

politikaları, hedef alınan toplulukların tarih ve kimliklerinde derin izler bırakmış ve uzun süreli etkileri olmuştur. Rusların yaptığı politikayı en güzel şu sözler açıklamakta “Tanrı bizi sevdiği zaman, bize Seyhun’u gönderdi. Biz onu sevmeyi bıraktığımız zaman, bize Rusları gönderdi” (Kamalov, 2011: 12).

Bir başka örnekte ise Çin'in stratejik konumu ve doğal kaynaklarına dayalı olarak Doğu Türkistan'a göçü teşvik ettiği ve bölgedeki Uygur nüfusunu sistematik bir şekilde azalttığı bilinmektedir. Şincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin nüfus verileri incelendiğinde Han Çinli nüfusunun arttığı, Uygur nüfusunun ise sistematik şekilde azaltıldığı açıkça görülmektedir. Çin, genç Uygur nüfusunu iş bulma bahanesiyle Uygur çocuklarını ise iyi bir eğitim imkânı sunma bahanesiyle Çin'in iç bölgelerine göç ettirmektedir. Bu durum, Uygur halkının haklarının ihlaline, sömürüye ve asimilasyona yol açmaktadır. 1949 yılında Han nüfusu yaklaşık olarak %7,5 iken günümüzde bu oran %40'a yükselmiştir. Sadece Mao döneminde 3 milyon bölgeye göç ettirilmiştir. Zaman içinde Uygur nüfusu %75'ten %46'ya düşmüştür, bunun sebebi ise bölgeye yapılan Han Çinlisi göçüdür (Dağcı-Keskin, 2013:15). Eğitim adı altında kamplarda tutulan insanlara Çince ve Çin Komünist Partisi'nin ideolojilerini kabul etmeye zorlandığı, ayrıca dini ve kültürel uygulamalarını sınırlandırdığına dair birçok iddia bulunmaktadır. Bu durum, birçok kişi tarafından kültürel asimilasyon ve soykırım olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca, Çin hükümeti tarafından Uygur kadınların zorla Çinli erkeklerle evlendirdiği ve zorla doğum kontrolüne tabi tutulduğu su götürmez bir gerçektir. Ne acıdır ki bölgenin Müslüman olduğu düşünüldüğünde Müslüman kız kardeşlerimiz kafirlerle evlendiriliyor (Dağcı ve Keskin, 2013: 26).

2.7.Terör-Terörizm ve Göç İlişkisi

Terör ve terörizm, modern dünyada karmaşık ve etkileyici bir sorun olarak ortaya çıkar. Ancak terörizm, sadece modern bir olgu olarak görülmemelidir, çünkü tarihsel olarak da kökleri olan bir fenomendir. Bilinen ilk terör örgütü I. yüz yılda Zelot tarikatı gibi gruplar, Roma İmparatorluğu'na karşı terör saldırıları düzenlemişlerdir. Terörizm kavramı ise Fransız İhtilali döneminde Jakobenlerin Terör Krallığı adı altında halka karşı koymak üzere koruma altına almak için kullanıldı. Daha sonraki yıllarda terörizm, sadece

hükümetin halka karşı uyguladığı etki değil, aynı zamanda bireyler veya siyasi amaçlı devlete karşı uygulama amacı da kapsamıştır (Sönmez, Bozbaş ve Konuşul, 2020: 60).

Literatürde ise kontrolsüz toplulukların oluşturduğu aşırı şiddet, korku ve katliamlar terör, terörün isteyerek kullanımı ise terörizm olarak tanımlanmaktadır. ‘Terör çok kez gayri iradi olarak ortaya çıkabilir. Diğer taraftan terörizm ise, siyasi maksatlarla iradi olarak terör yaratmaktır. Terörü sistematik ve hesaplı kullanmaktır, ne kadar ham olursa olsun bir felsefe, teori veya ideolojiye dayanır (Özok, 2006: 3). Terör günümüz koşullarında belli yerleri değil uluslararası ilişkileri etkilemektedir. Güvenlik algısının ve yapılanmasının tamamen değişmesine kadar giden bir süreci oluşturmaktadır (Özok, 2006: 9). Modern dönemde, terörizm dünya çapında bir fenomen haline gelmiştir ve farklı coğrafyalarda ve farklı sosyo-politik bağlamlarda terör örgütleri ortaya çıkmıştır. Bu örgütlerin arasında Japon Kızıl Ordusu, Aum Şinrikyo, ETA, IRA, El Kaide, YPG, IŞİD ve Boko Haram gibi örgütler yer almaktadır. Terörizmin tarihi devletlerin, grupların ve bireylerin şiddeti politik amaçlarına ulaşmak için nasıl kullandığını göstermektedir. Bu, hem geçmişin anlaşılması hem de bugünkü terörizm sorunlarının çözümü için önemli bir çalışma alanıdır (Sönmez, Bozbaş ve Konuşul, 2020: 60).

21 yy. gelindiğinde terör örgütleri büyük devletlerin stratejik çıkarları için kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, devletler savaşmak yerine rakip devletleri zayıflatmak amacıyla terör örgütlerini desteklemekte ve kullanmaktadır. Terör örgütünün desteklenmesi adına içerideki sorunlar kaşınarak terör örgütleri oluşturulur ve medya aracılığıyla algı yönetimi yapılarak büyük sorunlar haline getirilir. Devletler bu örgütlere silah, teçhizat, lojistik destek gibi çeşitli yardımlarda bulunur ve uzun süreli çatışmalara yol açan bir yıpratma harekâtı başlatırlar. Terör örgütlerinin desteklenmesi, devletlerin daha ucuz bir şekilde rakip devletleri etkisiz hale getirmelerini sağlar. Bu yöntemle, kendi askerlerini riske atmaktan kaçınırlar ve uzun vadeli çatışmalar sonucunda rakiplerinin kaynaklarını kullanılamaz hale getirebilirler. Terör örgütlerinin varlığı, bölgede çatışmaların ve istikrarsızlığın artmasına yol açarak yer altı ve yer üstü kaynakların kullanımını engelleyebilir. Ancak terör örgütlerinin desteklenmesi, sivil halkın zarar görmesi, insani krizlerin ortaya çıkması, bölgesel istikrarsızlığın artması ve bölge halkının göç etmesi gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Sonuç olarak, terör örgütlerinin büyük devletler tarafından kullanılması, devletlerin stratejik çıkarları doğrultusunda rakip

devletleri zayıflatma ve kaynakları ele geçirme amacını taşır. Bu durumun uzun vadeli etkileri, bölgesel istikrarsızlık, kaynak kullanımının engellenmesi ve insani krizler gibi konuları içermektedir.

Buna en iyi örnek ise Türkiye'de yapılanmış olan PKK terör örgütüdür. 1960'lı yıllarda NATO tarafından bölgeye gönderilen ajanlar, bölgeyi analiz ederek PKK'nın hedeflerini belirlemişlerdir. Yapılan araştırmalar sonucunda kurulacak terör örgütünün lideri kayınpederi MİT ajanı olan Abdullah Öcalan olarak belirlenmiştir (Mumcu, 1993). Örgüt ilk silahlı saldırısını 1984 yılında gerçekleştirmiştir (Aytaç ve Sarı, 2021: 1081). Bu andan itibaren PKK'nın faaliyetleri nedeniyle bölgede çıkan çatışmalar, ekonomik yatırımların azalmasına, eğitim-öğretim faaliyetlerinin sekteye uğramasına, altyapı hizmetlerinin ertelenmesine neden olmuştur. Binlerce insan, devletin müdahalesi veya zorunlu olarak topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Bu göç dalgasında Türkler, Kürtler, Ermeniler, Süryaniler gibi farklı etnik gruplardan insanlar yer almıştır. Türk-Kürt meselesi adı altında ortaya çıkan bu durumda, fayda sağlayan ve para kazanan aktörlerin kimler olduğu açıkça görülmektedir.

PKK terör örgütünün amacını ise Necmettin Erbakan'ın 1992 yılında yaptığı konuşmasında net bir şekilde açıklamakta: "Amerikalı Albay şu sözleri söylüyor, eliyle harita üzerinde Kürt devleti burada kurulacak ve Saddam devrilecek. Burada devlet kalmayacak devlet otoritesi olmayacak Kürtler devlet kuracak. Bunun üzerine Türkiye'den toprak talep edecekler, Türkiye hayır diyecek. Albaya bu anlattıklarına karşılık olarak bu dediklerin hayal olamaz 'Türkiye'nin düzenli ordusu silahları, tankları, uçakları var hem İran, Suriye var bu devletlerde Kürt devletinin kurulmasına müsaade etmez' denilince. Amerikalı Albay devam ediyor: Kürtlerinde yakında çok silahı olacak Saddam'ın bıraktığı silahlar onlara kalacak hatta Türkiye'den daha ileri düzeyde silahları olacaktır. Bu sözler Körfez Harbinden önce yapılıyor. Bu okuduğum vesika ABD, dışı güçler, İsrail bu olayların hepsini planlı olarak yapıyor" (Erbakan Hocamız 1992'de Bu Günleri Anlatıyor, 2015). O günlerde Suriye'nin ve Irak'ın yıkılması hayal gibi gelse de 2022 itibariyle iki devletin 2023 itibariyle sadece isimleri kaldı. Hatta İran'da karıştırılmak isteniyor ve bu konu da önemli adımlar atılmış durumdadır. Türkiye'de yapılan 17-25 Aralık Kumpasları, 15 Temmuz Darbe girişimi bunları yaşayan bir devlet olduğumuz düşünülünce her an tetikte olmamız gerektiği ortadadır. Yakın zamanda ABD'nin YPG\PKK'ya destek

sağladığı ve askeri malzemelerin içerisinde olduğu tırların terör örgütüne teslim edildiği belirtilmektedir (Misto, Tok ve Kako, 2019).

Bir başka örnekte ise Avrupa'da yer alan terör örgütü olarak tanımlanan PIRA (Provisional Irish Republican Army), birçok olayda aktif rol oynamıştır. Özellikle Short Strand Mahallesi'ndeki Protestan ve Katolik çatışması sırasında Katolikleri savunmuştur. 30 Ocak 1972'de Derry'deki Katolik gösterileri sırasında Birleşik Krallık askeri müdahalede bulunmuş ve 13 sivil öldürülmüştür. Bu olayların ardından PIRA misilleme yaparak Kanlı Cuma saldırılarını gerçekleştirmiş ve Belfast'ta 26 farklı bölgede bombalar patlatarak 9 kişinin ölümüne ve 130 kişinin yaralanmasına neden olmuştur. PIRA, halkın desteği sayesinde uzun yıllar boyunca eylemlerine devam etmiştir. Protestanlarla yaşanan çatışmalar ve İngiltere'nin terörle mücadelede kullanmış olduğu sert stratejiler, PIRA'ya olan desteklerin artmasında önemli rol oynamıştır. PIRA'nın silah bırakması ve anlaşma yapmasıyla birlikte Kuzey İrlanda'da sorunlar devam etmiştir. Silah bırakanları hain ilan etmiş ve Yeni IRA adı altında ortaya çıkmıştır. Moghaddam (2005), adalet, haksızlık ve yoksunluk gibi kavramların giderilmediği sürece örgüte katılımın devam edeceğini belirtmektedir (Çalışkan, 2021: 198).

Bu bağlamın bakınca asıl konumuz olan göç ve terör arasındaki ilişki karmaşık, çok yönlüdür. İlişkinin doğası bölgeden bölgeye ve terör olaylarının niteliğine göre değişebilir. Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelerde yaşanan terör olayları ile diğer Avrupalı ülkelerdeki terör olayları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Süreçleri, çözümleri ve etkileri de bu farklılıklara bağlı olarak değişkenlik gösterir. Ortadoğu ve Afrika gibi bölgelerde terör olayları genellikle iç savaşlar, etnik veya dini çatışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu olaylar, bölgedeki siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıkla yakından ilişkilidir. Terör örgütleri, ideolojik veya etnik hedeflerine ulaşmak için şiddeti kullanırken, bu durumda göç hareketleri de sıklıkla yaşanır. İnsanlar güvenliklerini sağlayamadıkları veya hayatlarını sürdüremedikleri için başka yerlere göç etmek zorunda kalabilirler. Gelişmiş ülkelerdeki terör olayları genellikle daha sınırlıdır ve genellikle dış kaynaklı tehditlerden kaynaklanır. Bu ülkeler genellikle güvenlik önlemleri konusunda daha etkilidir ve terör saldırılarına karşı hızlı ve etkili bir şekilde tepki verebilirler. Göçe zorlama gibi durumlar ise genellikle gelişmiş ülkelerde nadiren görülür. Siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik konuları, terörizm ve göç üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu

nedenle, terörle mücadele politikalarının yanı sıra göç sorunlarına yönelik çözümler de dikkate alınmalıdır.

Genel olarak, terörizm bir ülkede güvenlik tehdidi yaratırken, bu durum da göç hareketlerine etki edebilir. İşte bazı temel noktalarıyla göç ve terör arasındaki ilişki:

Göçün terörizme etkisi, terör olayları ve şiddetli çatışmalar, insanları evlerini terk etmeye zorlayabilir. Terör saldırıları sonucunda güvensizlik ortamı oluşabilir ve insanlar kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla başka yerlere göç etmek zorunda kalabilir. Terör, özellikle iç savaşlar ve etnik çatışmalar gibi durumlarda büyük ölçekli zorunlu göçlere yol açabilir.

Göçün terörizmi etkilemesi, göç hareketleri, terörizmin yayılması ve etkisi açısından bir ortam yaratabilir. Göç eden insanlar, terör örgütlerinin hedef kitlesi olabilir veya terör örgütlerine katılım sağlayabilir. Göç edenler, sosyal, ekonomik ve politik açıdan savunmasız olabilir ve terör örgütleri tarafından sömürülebilir.

Terörün göç politikalarına etkisi, terörizm, bir ülkedeki göç politikalarını etkileyebilir. Terör saldırıları, bir ülkenin sınır güvenliğini ve göç politikalarını sıkılaştırmasına neden olabilir. Bu durum, göçmenlerin hareket özgürlüklerini kısıtlayabilir ve mültecilere erişimi zorlaştırabilir.

Terör örgütlerinin göçe etkisi, terör örgütleri, göçmenlik süreçlerini kullanarak sınırları aşabilir ve faaliyetlerini yayabilir. Özellikle kaçakçılık, insan ticareti ve yasa dışı göç gibi illegal faaliyetlerle ilişkilendirilen terör örgütleri, göçmenleri kendi amaçları doğrultusunda sömürme potansiyeline sahip olabilir.

Göçün terörizmle mücadeleye etkisi: Göç, terörizmle mücadelede önemli bir faktör olabilir. Göçmenler, terörizmle mücadelede istihbarat sağlama, bilgi paylaşımı ve terör örgütlerine karşı önlemler alma gibi alanlarda destek sağlayabilir. Aynı zamanda, göçmenlerin toplumsal entegrasyonu ve uyumu, terörizmle mücadelede etkili bir faktör olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTELERİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışması, dünya çapında ve özellikle Afgan göçü üzerinde derinlemesine bir inceleme imkânı sunmaktadır. Çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan bu çalışma, göçün nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını analitik ve kapsamlı bir perspektifle ele alır. Bu süreçte, göçün sosyo-ekonomik, politik, psikolojik, dini ve etnik dinamiklerini anlamak, çözüm önerileri sunmak ve gelecekteki göç hareketlerini yönlendirebilecek politikaların geliştirilmesine katkı sağlamak hedeflenmektedir. Özellikle Türkiye özelinde Afgan göçü üzerine ne gibi çalışmalar yapılabileceğiyle ilgili çeşitli tezler oraya koyulacaktır.

3.2. Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma, bir olayın ya da olgunun daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayan bir yöntemdir. Bu araştırmanın nitel kısmı akademik literatür taraması, mülakatlar ve durum analizlerinden oluşmaktadır.

Literatür taraması, konuyla ilgili önceden yapılmış çalışmaları, kitapları, makaleleri ve raporları inceler ve göç olgusunun geniş bir anlayışını sunar. Tarama, göç türlerinin ve statülerin hukuki, sosyolojik ve psikolojik yönlerini kapsar. Yerel ve uluslararası kuruluşlardan yetkililerle yapılan mülakatlar, göç politikaları ve stratejileri hakkında bilgi elde etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, göçmenlerle yapılan mülakatlar, göçün bireysel deneyimlerini, motivasyonlarını ve etkilerini anlamak için gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Nitel Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma, bir olayın ya da olgunun daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayan bir yöntemdir. Bu araştırmanın nitel kısmı, akademik literatür taraması, mülakatlar ve durum analizlerinden oluşmaktadır.

Literatür taraması, konuyla ilgili önceden yapılmış çalışmaları, kitapları, makaleleri ve raporları inceler ve göç olgusunun geniş bir anlayışını sunar. Tarama, ayrıca, göç türlerinin ve statülerin hukuki, sosyolojik ve psikolojik yönlerini kapsar. Yerel ve uluslararası kuruluşlardan yetkililerle yapılan mülakatlar, göç politikaları ve stratejileri hakkında bilgi elde etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, göçmenlerle yapılan mülakatlar, göçün bireysel deneyimlerini, motivasyonlarını ve etkilerini anlamak için gerçekleştirilmiştir.

3.2.2. Nicel Araştırma Yöntemi

Nicel araştırma, olguları ölçebilir ve genellenebilir bilgiler sağlar. Bu araştırmada, nicel veri, resmi istatistikler, raporlar ve demografik bilgiler kullanılarak bilgiler elde edilmiştir. Bu veriler, göçün boyutunu, yoğunluğunu ve genel trendlerini belirlemek için kullanılmıştır.

3.3. Veri Analizi

Toplanan nitel ve nicel veriler, göç üzerine genel bir perspektif oluşturmak için bir araya getirilmiştir. Nitel veri, tematik analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu, verilerin belirli temalara veya kategorilere ayrılmasını içerir. Nicel veri ise çeşitli istatistiksel analizlerle değerlendirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları, veri erişimindeki zorluklar ve bireysel deneyimlerin karmaşıklığını tam olarak yansıtmaz zorluğunu içerir. Ancak, araştırma, bu zorlukların bilincinde ve olabildiğince kapsamlı ve doğru bir resim sağlamaya çalışırken, bunları dikkate alır. Araştırma, özellikle zorunlu göç gibi konuların hassasiyetini göz önünde bulundurarak, göçmenlerin kimliklerini ve deneyimlerini korurken veri toplama sürecinde etik kurallara sıkı sıkıya bağlıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇLER ÜLKESİ AFGANİSTAN

4.1. Devletler Çöplüğü Afganistan'ın Tarihsel Süreçleri

Afganistan; Avrasya bölgesinin güneydoğusunda konumlanmış, kuzeyde Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan; batıda İran, güneyde Pakistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti ile sınırlanmıştır. Coğrafi konumu Orta Asya, Ortadoğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri arasında geçiş güzergahında bulunmasıyla dikkat çekmektedir. Afganistan'ın stratejik konumu, tarih boyunca bölgede önemli siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşimlere sahne olmasını neden olmuştur. Bölgenin geçiş noktası olması, farklı medeniyetlerin etkileşimine tanıklık etmesine ve kültürel zenginliğin oluşmasına katkı sağlamıştır. Ancak Afganistan aynı zamanda tarihsel olarak güvenlik sorunlarıyla da mücadele etmiştir. Özellikle son yıllarda terörizm, iç çatışmalar ve dış müdahaleler ülkenin istikrarını yok denecek hale gelmiştir (Noory, 2014: 34).

Afganistan isminin tam olarak nereden geldiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1900 öncesine bakıldığında, bu bölgede Afganistan ismi kullanılmamıştır. Bölgeye daha önce farklı isimler verilmiştir. Afgan kelimesinin bölgeye İngilizler tarafından yerleştirildiği bilinmektedir. Bölge halkının geçim kaynağının hayvancılık olduğu ve sürekli göç halinde olan bir millet oldukları için Türkler tarafından "Avghan" yani "hareket eden, göç eden" anlamında kullanıldığı ve bu halkın kendilerini Pushtu-Pushtan olarak adlandırdığı bilinmektedir (Şarman, 2017).

Tarihsel olarak bakıldığında ise Afganistan topraklarında Persler, İskender, Saka, Yüe-çi, Kuşan, Akhun (Eftalit), Gazneli, Selçuklu, Harzemşah, İlhanlı, Timurlu, Babürlü, Safevî, Afşarlı, Abdalîler (Dürrani) gibi devletler hüküm sürmüştür (Yazıcı ve Aksoy, 2010: 449). Göç ise Afganistan'ın tarihsel kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve Afgan tarihinde istikrar kazanmış nadir olgulardan biridir. İpek Yolu üzerinde bulunması kıtalar arası geçiş güzergâhının önemli bir noktası olması ve coğrafi özellikleri yerel halkı bir araya getirmeyi zorlaştırmaktadır (Geyik, 2021: 130).

4.1.1. 1747-1919 Afganistan'ın Kuruluşu ve Yaşanan Gelişmeler

Afganistan'ın kuruluşunda önemli bir rol oynayan Nadir Şah (1688-1747), Türk kökenli bir komutandır. Babür Devleti'nin zayıflığından yararlanarak gerçekleştirdiği savaşlarda zaferler elde etmiş (İngilizlerin ise Hindistan'ı işgali sırasında işlerini kolaylaştırmış), İran topraklarını ele geçirerek sınırlarını Bağdat'a kadar genişletmiş ve Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmalara girmiştir. Kendi komutanları tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüş ve yerine komutanlarından Ahmed Şah Dürrani geçmiştir (Göktaş, 2013: 27). 18. yüzyılın ortalarında, İran ve Hindistan'daki iç karışıklıklardan faydalanan Afgan aşiretleri, bir araya gelerek Kandahar'da yeni bir devlet kurmuşlardır. Ahmed Şah Dürrani (1747-1772) liderliğinde kurulan bu devlet, kısa sürede topraklarını batıda Horasan'a ve güneydoğuda Dekkan Yaylası'na kadar genişletmiştir. Devlet, Ahmed Şah ve oğlu Timur Şah (1772-1793) döneminde ihtişamlı bir dönem yaşamış ancak Timur Şah'ın ardından taht kavgaları başlamıştır (Muhammedi, 2015: 19).

Afganistan'ın tarihi üzerinde önemli bir etkiye sahip olan olaylardan biri Büyük Oyun (Great Game) olarak bilinen politik ve askeri mücadeledir. Bu terim 18. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında gerçekleşen çatışmaları, rekabeti ifade etmektedir. İngiltere, Hindistan ve diğer bölgelerini koruma amacıyla hareket ederken, Rusya ise sıcak denizlere inme hedefiyle bu bölgede etkinlik göstermeye çalışmıştır. Rusya, Orta Asya hanlıklarını ele geçirerek günümüz Afganistan'ı ile komşu konumuna gelmiş ve İngilizlerin egemen olduğu Hindistan'a ulaşmak için Afganistan'ı aşması gereken bir engel olarak görmüştür. Büyük Oyun döneminde Afganistan, iki imparatorluk arasında büyük bir mücadele alanı haline gelmiştir (Şeyhanlı, 2008: 65). Bu oyunda İngilizler ve Afganlar arasında üç farklı savaş yaşanmıştır.

I. Afgan-İngiliz Savaşı (1839-1842)

Rusya'nın desteğiyle 1833 yılında İran'ın Afganistan'a saldırması, İngilizleri endişelendirmiştir. Çünkü bu durum Rusya'nın Hindistan'a doğru ilerlemesi anlamına gelebilirdi. Bu nedenle İngiliz hükümeti, Afganistan üzerinde stratejik oyunlara başlatmıştır. İngilizler, Afganistan ile ilgili istihbarat çalışmaları yapması amacıyla oryantalist asker-memurlardan oluşan bir ekibi Alexander Burnes de dahil olmak üzere

Afgan topraklarına göndermiştir. Bu ekibin raporlarına dayanarak Lord Auckland ve Doğu Hindistan Şirketi, Rus etkisini kırmak için çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde Şah Şüca ve Dost Muhammed Han, Kabil'in kontrolü için şiddetli bir mücadeleye girişmiş, bu mücadele sonucunda Dost Muhammed Han, Afganistan Emiri olmayı başarmıştır. Ancak Dost Muhammed Han, İngilizlerin savaş sırasında Şüca Han'ı desteklemesi nedeniyle Rus yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu durumu anlayan İngilizler 1839 yılında İngiliz ordusu, Şüca Han ile anlaşarak saldırıya geçmiştir. Bu savaş Büyük Oyun olarak bilinen İngiltere ve Rusya arasındaki rekabetin ilk çekişmesidir. Harekâtın başlamasıyla birlikte Sih askerlerinin yardımıyla Afgan şehirleri hızla ele geçirilmiş ve 7 Ağustos 1839 tarihinde Şah Şüca, İngiliz kuvvetleriyle birlikte Kabil'e girmiştir (Tekin, 2019: 259). Ancak İngiliz kuvvetleri Kabil'e girdiklerinde şehri yerle bir etmişlerdir. Kabil halkına büyük bir katliam yapılmış ve 70 bin Afgan hayatını kaybetmiştir. Bu katliamı Teğmen Chamberlain şu şekilde anlatmaktadır: "Halkın gözyaşlarına ve yalvarmalarına aman verilmedi. Tüfekler kasıtlı olarak nişan alarak ateş edildi. Gerçekte, biz sadece kiralık katillerdik." (Göktaş, 2013: 32).

İngiliz işgaliyle başlayan üç yıllık süreçte Dost Muhammed Han, Buhara Emiri tarafından sözde esir tutulduktan sonra 1840 yılında özgürlüğüne kavuşmuştur. Dost Muhammed Han, Özbeklerden oluşan 6.000 kişilik bir kuvvetle Taşkurgan üzerinden Bamiyan'a saldırı harekâtına geçti. Ancak beklediği destek gelmediği için kısa bir süre sonra İngilizlere teslim oldu. Bu süreçte Dost Muhammed Han'ın oğlu Muhammed Ekber Han, Kabil'de isyanın öncüsü oldu ve İngilizlere karşı haftalarca süren saldırılara karşı büyük bir direniş göstermiştir. İsyân sırasında 2 Kasım 1841 tarihinde Alexander Burnes ve arkadaşları Kabil'de öldürüldü. Bu olayın ardından General Macnaghten, Muhammed Ekber Han ile İngiliz kuvvetlerinin ülkede kalması konusunda anlaşma yapmak için görüşmek istedi ancak görüşmeler sırasında Macnaghten de öldürüldü. İngilizler, Kabil ayaklanmasını bastıramayacaklarını anlayarak 1842 yılında Afganistan'dan çekilme kararı aldılar. Çekilme sırasında İngilizler, kış şartlarında dağ geçitlerinden geçmek zorunda kaldı. Bu geçişler esnasında Gılcaı kabilelerine ait kuvvetlerin pusu ve saldırılarına maruz kaldılar. Kabil ve Peşaver'deki Gandamak köyünde 16.000 İngiliz askeri öldürüldü. I. İngiliz-Afgan savaşı olarak bilinen bu süreçte yaklaşık 20.000 asker yaşamını yitirdi ve 20 milyon sterlinden fazla mali bir kayıp oluşmuştur. Şah Şüca ise 5 Nisan 1842'de Bala Hisar'daki çatışmalar sonucunda öldürüldü. Muhammed Ekber Han, ülkede kontrolü ele

geçirdi ve Dost Muhammed Han, İngiliz hükümetinin iradesiyle serbest bırakıldı. Bu yenilgi, Britanyalıların yenilmez olmadığını gösterdi ve 1857'de başlayacak olan Büyük Hint İsyanı'nın ateşlenmesinin öncüsü olmuştur (Tekin, 2019: 264).

Dost Muhammed Han'ın ölümünden sonra Afganistan topraklarında oğulları arasında şiddetli savaşlar yaşandı ve bu savaşlar yaklaşık beş yıl sürdü. Bu süre zarfında Şir Ali Han, diğer rakiplerini yenerek galip çıktı ve yeni hükümdar oldu. Şir Ali Han döneminde, Rus tehdidine karşı koymak için İngilizlerle iş birliği yapma zorunda kaldı. Ancak, Ruslarla İngilizler arasında yapılan anlaşmada, Rusların Afganistan'a saldırmayacaklarına dair güvence alınması, Şir Ali Han'ın İngiliz desteklerinin kesilmesine yol açtı. Bu durum, İngilizlerle olan ilişkilerin neredeyse sona ermesine yol açtı. Şir Ali Han, İngilizlerle olan bağlarını zayıflattı ve Ruslarla daha yakın ilişkilere girdi (Göktaş, 2013: 33). Bu yakınlaşma İngilizler tarafından tehdit olarak görüldü ve yeni savaşların tetikleyicisi durumuna geldi.

II.Afgan-İngiliz Savaşı (1878-1880)

Lord Lytton, Eylül 1878'de Afganistan ile diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla ikinci bir heyeti Kabil'e gönderdi. Ancak heyet, Hayber Geçidi'nde Şir Ali Han'ın askerleri tarafından ülkenin sınırlarına sokulmadı. İkinci heyetin reddedilmesi üzerine İngilizler, Şir Ali Han'ı tahttan indirmek, kukla bir yönetimi iktidara getirmek için harekete geçti. Kasım 1878'de 40 bin askerden oluşan bir orduyla harekete geçen İngilizler, Kandahar'ı Bolan üzerinden, Ali Mescid'i Hayber üzerinden ve Kabil'i Kuram üzerinden işgal etti. Kabil'in işgalinden sonra Şir Ali Han, bu işgalin üzüntüsüne dayanamayarak kalp krizi geçirerek hayatını kaybetti ve yerine oğlu Yakup Han geçti. Yakup Han, İngilizlerle 26 Mayıs 1879'da Gandamak Anlaşması'nı imzaladı. Bu anlaşma ile Yakup Han, İngilizlerin yönetimi altına girdi ve uluslararası ilişkilerde İngiliz temsilcinin Kabil'de bulunmasını; Bolan, Kuram ve Hayber geçitlerinin İngilizlere bırakılmasını kabul etti. Bu şekilde Afganistan dış ilişkilerinde bağımsızlığını yitirmiş oldu. Anlaşmadan sonra İngilizlerin uyguladığı politikalar nedeniyle halk arasında huzursuzluklar başladı. İngiliz temsilci Sir Louis Cavagnari, 3 Eylül 1879'da suikaste uğrayarak öldürüldü. Kabil'deki ayaklanma sonrasında İngilizler, tekrar Afganistan geçitlerini aşarak Kabil'e girdi. İsyan bastırıldıktan sonra İngilizler, Yakup Han'ı Hindistan'a sürgün etti. Yakup Han'ın sürgün edilmesinin

ardından Türkistan'da bulunan Abdurrahman Han, kendisini Afganistan Şahı ilan etti. II. İngiliz-Afgan savaşı sonrasında İngilizlerde Liberal Parti'nin iktidara gelmesi ve Eyüp Han'ın Herat'ta İngilizlere karşı büyük kayıplar verdirilmesi nedeniyle Afganistan'dan çekilme kararı aldı. İngilizler, Abdurrahman Han ile anlaşma yoluna gitti. Anlaşma sırasında İngilizlerin çaresizliğini fark edemeyen Abdurrahman Han, Gandamak benzeri bir anlaşma imzalayarak İngiliz askerlerinin Afganistan'dan güvenli bir şekilde çıkmasını sağladı. Bu durum ilerleyen dönemler Afganistan'ı tekrar İngiliz kontrolüne sokacaktır (Tekin, 2021: 121).

III.Afgan-İngiliz Savaşı (3 Mayıs 1919- 8 Ağustos 1919)

Abdurrahman Han'ın 1901 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Habibullah Han geçmiştir. Afganistan'da iç karışıklıklar devam ederken Habibullah Han'ın ölümüyle birlikte Emanullah Han tahta çıkmıştır. 1919 yılına gelindiğinde, I. Dünya Savaşı nedeniyle İngilizler büyük kayıplar yaşamışlardır. Emanullah Han, Hindistan'daki İngiliz valiyeye bir mektup göndererek Afganistan'ın tam bağımsız bir devlet olduğunu bildirmiştir (Şarman, 2017). Ancak İngiltere, Afganistan'ın dış ilişkilerini yürütme hakkından vazgeçmek istememiştir. Bunun üzerine İngilizler, askerlerini Duran Hattı'na yığmış ve savaş uçaklarıyla Afgan şehirlerini bombardımana tutmuşlardır. Savaşların ardından İngilizler yenilgiyi kabul ederek barış masasına oturmuş ve 8 Ağustos 1919 tarihinde Ravalpindi'de 5 maddelik bir antlaşmaya varılmıştır. Böylece Afganistan bağımsızlığını resmen ilan etmiştir (Göktaş, 2013).

Afgan-İngiliz Savaşları, Afganistan'ın işgal edilebileceğini ve belirli bir süre boyunca kontrol altında tutulabileceğini göstermiştir. Ancak bu topraklarda uzun süreli bir varlık sağlamak zordur. İngilizler, kolaylıkla ülkeye girebilseler de çıkışlarında veya kendi adamlarını yerleştirmek istediklerinde her zaman yerel halkın tepkisiyle karşılaşmışlardır.

4.1.2. 1919-1979 Tarihleri Arasında Afganistan

Afganistan, Emanullah Han döneminde bağımsızlığını ilan etmiş ve ülkeyi modernize etmek için çaba göstermiştir. Bu süreçte Türkiye'nin modernleşme süreci en büyük örneklerinden biri olmuş ve Emanullah Han, Atatürk'le görüşmeler yapmak için

Türkiye'ye ziyaretlerde bulunmuştur. Ancak modernizasyon sürecinden rahatsız olan gerici gruplar isyanlar çıkarmaya başlamıştır. Bu isyanlar bastırılmamış, 1928 yılında Emanullah Han iktidarı sona ermiş ve ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Habibullah Kalakani (Beçe-i Sakav), bu isyanlardan birinin lideriydi ve 7 Ocak 1929 tarihinde yönetimi ele geçirmiştir. Habibullah Han döneminde de isyanlar devam etmiş ve 10 ay sonra İngilizler tarafından desteklenen Muhammed Nadir Han, Peştunlardan oluşan birlikleriyle Habibullah Han'a karşı savaşa girerek 13 Ekim 1929 tarihinde ülkenin yönetimini ele geçirmiştir. Muhammed Nadir Şah, uygulanan reformlara karşı politikalar geliştirmiştir. 1933 yılında Muhammed Nadir Şah hayatını kaybetmiş ve yerine 19 yaşındaki oğlu Zahir Şah geçmiştir. Zahir Şah, 40 yıl boyunca iktidarda kalmış ancak tembelliği ve dış dünyaya ilgisizliğiyle bilinen basiretsiz, kukla bir hükümdar olarak anılmıştır. Bazı kaynaklara göre Zahir Şah'ın yurtdışında önemli miktarda parası olduğu belirtilmektedir. Bu zenginliğin ülkedeki değerli kaynakların yurtdışına ihraç edilerek elde edildiği söylenmektedir (Noory, 2014: 38).

Zahir Şah döneminde, Afganistan Krallığı 27 Eylül 1934 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş ve II. Dünya Savaşı sırasında tarafsızlığını korumayı başarmıştır. Nadir Şah'ın en büyük başarısı II. Dünya Savaşı'na dahil olmamak denilebilir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte müttefik konumundaki ABD ve SSCB arasında savaş dönemindeki ittifak sona ermiş, Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan amansız bir güç mücadelesi başlamıştır. Bu süreçte devletler Batı ve Doğu Bloğu olarak ikiye ayrılmış, sıcak savaş yerini soğuk savaşa bırakmıştır (Polat, 2006: 33).

Soğuk Savaş döneminin Muhammed Davud, 1953 yılında başbakan olarak göreve gelmiştir. Hırslı ve reformist bir lider olmasına rağmen, Zahir Şah tarafından talepleri yerine getirilmemiştir. Davut Han göreve başladıktan sonra ABD'ye bir anlaşma için gitmiştir. Ancak ABD, Davut Han'a ilgi göstermemiştir. Bunun nedeni, ABD'nin Afganistan'ın Cenevre Antlaşması'na katılması için talepte bulunduğu anda Afganistan hükümetinin bu teklifin reddedilmesidir. Cenevre Antlaşması, Soğuk Savaş döneminde Afganistan'daki iç savaşı sona erdirmek amacıyla yapılan bir anlaşmadır. Antlaşma, Afganistan'ın bağımsızlığını korumasını ve Rus müdahalesine son verilmesini hedeflemiştir. Ancak Afganistan hükümeti, Cenevre Antlaşması'na katılmayı reddetmiş ve kendi politik çıkarlarını korumayı tercih etmiştir (Ulfet, 2016: 18). Bu durum karşısında

ABD’de Afganistan’a karşı soğuk bir tavır sergilemiştir. Afganistan istediği sonuca ulaşamayınca Ruslardan yardım talep edilmiştir. Ruslar bu talebe karşılık vermekte gecikmeyerek, para yardımı yaparak köprü ve otoyol projelerini üstlenmişlerdir. Bugün bile Afganistan'ın birçok bölgesinde o dönem yapılan altyapı projeleri ayakta durmaktadır. Aynı zamanda Ruslarla Afgan subaylarının eğitimi konusunda anlaşma yapılmıştır (Noory, 2014). Bu süreç, ilerleyen dönemlerde Rusların yapacağı işgalin temellerini atmıştır. Davut, Rusları ülkenin içine sokmuş ve yardımların yanı sıra ülkenin tüm sırlarını paylaşmak durumunda kalmıştır. Rusların bu dönemde hem iç hem de dış politikada büyük bir etkisi olmuştur.

Muhammed Davut Han (1953-1962), Kral Zahir Şah'ın yurtdışında olduğu bir dönemde gerçekleştirdiği darbeyle sonrasında hem başbakanlık hem de devlet başkanlığı vazifesini üstlendi. Davut Han, muhafazakâr bir siyaset izlerken Sovyet Rusya taraftarı politikasından tamamen uzaklaşmıştır. Bu bağımsız siyaseti Zahir Şah'ın devrilmesinde önemli rol oynayan solcu çevreler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Davut Han, özellikle General Abdülkadir ve Nur Muhammed Terakî gibi solcu subaylar ve liderler arasında yer alan sivil nişancıların bazılarını ordudan uzaklaştırarak görevden almıştır. Ayrıca Davut Han, Afganistan Demokratik Halk Partisi Başkanı ve sivil markist liderlerinden olan Terekî'yi Amerika'ya basın ataşesi olarak göndermiştir. Davut Han, Amerikalıların teşvikiyle İran ve Amerika'yı ziyaret ederek bu ülkelerle Afganistan arasındaki ilişkileri canlandırmaya çalışmıştır. Bu ziyaretlerin sonucu özellikle Amerika'dan maddi ve manevi destek sağlayan kişilerdir. Davut Han'ın muhalif grup liderlerini görevden alma ve Amerika ile yapılan ziyaretler, Afganistan'ın uluslararası ve dış yardımlarını gerçekleştirme amaçlı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Davut Han, Afganistan'ın ekonomik ve siyasi durumunu daha güçlü bir hale getirmeyi hedeflemiştir (Ulfet, 2016: 22).

Ancak Sovyetler bu siyaseti "yeni bir uluslararası oyun başlatma" şeklinde değerlendirildi. Davut, Ruslardan uzaklaşmak istese de Sovyet taraftarı askerler tarafından gerçekleştirilen bir askeri darbe ile engellendi. Davut, ikili oynamanın bedelini ağır bir şekilde ödedi, tüm ailesi gözleri önünde katledildi (bebek torunları da dahil) ve en sonunda Davut da öldürüldü. Ancak sorunlar bununla bitmedi; Sovyet yanlısı Afgan liderler arasında da çekişmeler yaşanıyordu. Davut'a darbe yapan Nur Muhammed Taraki ve Hafizullah Emin kendi aralarında iktidar mücadelesi vermeye başladılar (Öztürk, 2017).

Taraki dönemi, Afganistan tarihinde en kanlı dönemlerden biri olarak bilinir ve tahminlere göre bu dönemde 200.000 kişinin öldüğü düşünülmektedir. Yeni hükümet, ülkenin ismini Afganistan Demokratik Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve kırmızı bir bayrak kullanmıştır. Bu süreçte Rusların etkisi altında olan hükümet, halkın inançlarını ve alışkanlıklarını yok saymış, dinsizleştirme çalışmaları yapmış ve siyasi anlamda tasfiye hareketlerini sürdürmüştür. Bu durum ülkede büyük bir karışıklığa yol açmıştır. Bu dönemde yapılan zulümlerden kaçan 10.000 kişi eşyaları ve hayvanlarıyla birlikte Pakistan'ın Veziristan bölgesine göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca komünist hükümete karşı yapılan çatışmalarda savaştan gerillalar, yenilgileri üzerine yaklaşık 10 bin kişi de Pakistan'a sığınmıştır. Hapishanelerde ise çoğunluğu din adamlarından oluşan 30 bin kişi tutuklanmış ve burada çeşitli işkencelere maruz kalarak öldürülmüş, sağ kalanlar ise akıl sağlıklarını kaybetmiştir (Özfatura, 1995: 13). İkbâl Habib isimli bir iş adamının ifadesine göre Kabil'den Peşaver'e dönen bir yolculuğunda, Afganistan başkanlık sarayındaki tüm personelin kurşuna dizildiği 30 hükümet üyesi, 200 yönetici ve subay, generalde dahil olmak üzere 2000 kişinin acımasızca katledildiği belirtilmektedir (Özfatura, 1995: 3).

Rusya'nın etkisi, Afganistan'da önemli bir rol oynamış ve bunun en temel nedeni Davut Han döneminde Rusya'ya gönderilen memurlar ve öğrencilerdir. Rusya'da eğitim alan bu gruplar, Rus etkisinde kalmış ve ülkelerine döndüklerinde Rus yanlısı tutum sergilemişlerdir. Ancak Rus etkisi ve Rus yanlısı işleyişi, Afganistan'ın iç istikrarsızlığını artırmış ve ülkedeki siyasi bölünmeleri derinleştirmiştir. Bu durum, ülkede istikrarsızlık, çatışma ve sonunda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi gibi olaylara yol açmıştır. Rusya'nın Afganistan'daki etkisi, etkileyici varlığı, ülkenin tarihi ve politik gelişimini anlamak için önemlidir. Bu faktörler, Afganistan'ın iç ve dış dinamiklerinde etkili olmuş ve ülkelerde yaşanan bölünmeleri derinleştirmiştir.

4.1.3. 24 Aralık 1979- 15 Şubat 1989 Rus İşgali ve Afgan Direnişi

Nur Muhammed Taraki dönemi de çok uzun sürmeyerek Hafızullah Emin'in yaptığı darbe sonucunda hükümeti devrilmiş ve istifa etmek zorunda kalmıştır. Taraki'nin ölüm nedeni tam bilinmemekle birlikte çeşitli rivayetler mevcuttur. Halk bunu büyük bir sevinçle karşılamış olsa da Teraki'nin devrilmesi durum daha kötü hale gelecekti çünkü Hafızullah Emin, Taraki'den daha acımasızca hareket etmiştir. Hem içerde Taraki

yandaşlarıyla çatışırken hem de mücahitlerle savaşmak zorunda kalmıştır. Hafızullah'ın da ömrü uzun olmadı ve 27 aralık 1979 günü Ruslar tarafından karısı, çocukları, kardeşi Emin ile yeğeni Sadullah Emin kurşuna dizildi. Taraki ve Amin dönemi çok kısa sürmesine rağmen 500.000 kişinin öldüğü, 100.000 kişinin göç etmek zorunda kaldığı acımasız bir dönem olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Emin'in öldürülmesinden sonra yerine Rusların asıl kuklası Babrak Karmal getirildi (Özfatura, 1995: 51-61).

Mart 1979'da Afganistan'da Rus yanlısı rejimin kadınlara eğitim verme teklifi, Herat'ın batısında isyana yol açmıştır. İsyân hareketinin etkili olmasında 17. Piyade Tümeni çok etkili olmuştur. Bu ayaklanmada 17. Piyade Tümeni isyancı gruplara destek vermiştir. Hükümetin bu ayaklanmayı bastırması 1 hafta sürmüş ancak 5.000 ölü arasında, suç örgütleri tarafından öldürülen askeri danışmanların eşleri ve aileleri de dâhil 100 SSCB vatandaşı vardır. Moskova, Herat bölgesinde yaşanan sorunları bahane ederek Afganistan'a müdahale etme şansı bulmuştur (Kişi, 2022: 40).

Sovyetler Birliği'nin, Afganistan'ın iç karışıklıklarını önlemek ve dış güçlerin etkisinden kurtarmak amacıyla 27 Aralık 1979'da Hafızullah Emin rejimini devirerek yeni lider Babrak Karmel'in ülkesine Sovyet askerlerini davet etmesi, Sovyet işgalinin meşrulaştırılmasını sağlamıştır. Rusların işgaldeki asıl hedefleri ise güney sınırlarını güven altına almak, Pakistan limanlarını ele geçirmek, sıcak denizlere ulaşmak ve Arap denizindeki petrol kuyusuna yakın olan Arap Denizi'ne yakın yerleri elde etmektir (Thaher, 2019: 1855).

Aralık ayında mekanize kuvvetler sınırını geçerek Sovyetler, Afganistan'a 100 bin asker ve 2000 tankla girmiştir. İlerleyişleri sırasında ana iletişim hatlarını ele geçirmiş ve stratejik bölgeleri hızla kontrol altına almışlardır. Herat, Shindand, Farah ve Kandahar gibi şehirleri işgal etmişlerdir. Ayrıca Salang'ı geçerek 26 Aralık'ta Kabil'e varmış ve Kunduz'a kadar ilerlemişlerdir. Mihaylov komutasındaki İleri Kuvvet Komutanı, Badakhshan, Baghlan ve Tukharinov bölgelerinde Bagram'da bir ileri komuta merkezi kurmuş, sürekli hava taşımacılığıyla 27 Aralık'a kadar Kabil'deki Sovyet birliklerini yaklaşık 5.000'e çıkarmışlardır. Ancak Sovyet birlikleri, kötü yönetilen mücahit güçlere karşı etkili bir performans sergileyememiştir (Kişi, 2022: 40).

Rusya'nın Afganistan'a girmesi Sovyetler için büyük bir felaketin başlangıcı olmuştur. Dünyada yenilmez güç olarak kabul edilen Kızıl Ordu, bu bölgede ağır kayıplar yaşamıştır. Yuri Andropov liderliğindeki KGB Başkanı ve onun yerine geçen Konstantin Çernenko, ilerleyen yaşları nedeniyle Afganistan'dan hızlı bir şekilde çekilmeyi seçemeyerek tarihi bir hata yapmışlardır. Afgan mücahitler, ülkenin her köşesinde Sovyet askeri birliklerine karşı çıkmış ve silahlı direnişe geçmiştir. Ayrıca dünyanın çeşitli yerlerinden Suudi Arabistan, Pakistan, ABD gibi devletler maddi ve manevi destek sağlamıştır. Afgan ordusunun yaklaşık 70.000 askeri, silahlarıyla birlikte mücahitlerin safına geçmiştir. Ayrıca, binlerce Müslüman ülkelerinden gelerek Afgan mücahitlere katılmıştır (Noory, 2014: 40).

Rus işgaline karşı ilk direniş hareketi ise Kabil'deki esnafların ve memurların greve başlamasıyla başlayan ve 1980'de öğrencilerin gerçekleştirdiği "kanlı olay" olarak adlandırılan yürüyüşle birlikte ilk ayaklanma gerçekleşti. Afgan yerli Sovyet işgaline karşı yaşam direniş hareketi, gruplar, çeşitli ve fraksiyonlar arasında koordinasyon eksikliği ve çatışmalarla karşılaşmıştır. Mücahitler arasında ideolojik, etnik ve mezhebi bölümlerin bulunmasına rağmen Rusları indirmeye karşı ortak bir düşmanlık ve bölgedeki yerel halkı birleştirmiştir. Mücahitler, dağlıklardan yerel destek ve sığınaklar tuttu, gerilla savaş taktikleriyle Sovyet güçlerine karşı etkili bir direniş sergiledi. Afganistan'ın coğrafi yapısı ve zorlu doğal koşulları, askerlerin ilerlemesini zorlaştırmış, mücahitlerin avantajını artırmıştır. Ayrıca, yabancı ülkelere gelen silah ve maddi destek, mücahitlerin direnişini güçlendirmiştir. 1984 yılında Bagram Üssü'ne gerçekleştirilen saldırıda SSCB ağır kayıplar vermiştir. Mücahitler, Afgan hükümeti ve ordusuna sızarak gerekli istihbarat çalışmalarını yürüttü ve SSCB'nin Peñşir Vadisi'ne yönelik saldırısını başarısızlığa uğrattı. Burada ABD'nin etkisi de büyük önem taşıdı ve dünyanın çeşitli bölgelerinden destek gördü. CIA aracılığıyla önce Mısır, ardından Çin Halk Cumhuriyeti üzerinden mücahitlere gerekli silah yardımı sağlandı. Ayrıca, ABD 1981-1985 yılları arasında mücahitlere sağladığı maddi yardımları 30 milyon dolardan 280 milyon dolara yükseltmiştir (Karakaya ve Nazari, 2022:149).

1985 yılında iktidara gelen lider Mikhail Gorbaçov, Afganistan'ı kanayan bir yara olarak nitelendirmiş ve hükümete desteklerini sürdüreceklerini ancak askeri birliklerini geri çekeceklerini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından Afganistan, Pakistan, SSCB ve ABD

arasında Cenevre Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma uyarınca Afganistan ve Pakistan'ın içişlerine müdahale edilmeyecek ve mültecilere geri dönüş konusunda zorlama yapılmayacaktır (Noory, 2014: 40).

Aralık 1987 Washington zirvesinde ABD, Afganistan meselesinde Rusya'yla anlaşma yoluna gitmiştir. Reagan ile Gorbaçov, 11 konuda anlaşmışlardır:

1. Rus birlikleri geri çekilecek.
2. Rus birliklerinin silâhları komünist Afgan hükümet birliklerine devredilecek ve Rusya'nın Afgan komünist hükûmetine silâh yardımı devam edecek.
3. ABD, Afganlı mücahitlere başta stinger füzesi olmak üzere silâh yardımını kesecek.
4. Afganistan'da komünist hükümetin liderliğinde bir koalisyon kurulacak.
5. Afganlı mücahitlerin iktidar olması ve Afganistan'da milli ve manevi değerlere dayanan bir devlet kurmalarına kesin olarak mâni olunacak (Taliban ve El-Kaide'nin kuruluşu bu maddeye bakılarak iyi analiz edilmeli).
6. Afgan halkını İslâm'dan koparmak ve Hristiyan Batı-komünizm kültür potasında eritme projesinde Rusya ve ABD işbirliği yapacak.
7. Rus birliklerinin çekilişinden sonra komünist hükümet ile mücahitler arasında şiddetlenecek iç savaşta komünist hükümetin başarısı için her iki süper güç destek sağlayacaktır.
8. En kısa zamanda Afganistan'ın kuzey-güney olarak mümkünse Doğu-Batı olarak ayrılması teşvik edilecek.
9. Afganistan'daki 7 milyon Türk (Mücahitlerin yüzde 70'i Türk asıllıdır) ve Afganlılar (Paştunlular) arasında ihtilaf ve nifak için her çareye başvurulacak.
10. Afganistan'da çoğunluk olan ehl-i sünnetin imhası ve birbirine düşman edilmesi için iş birliğine gidilecek.
11. Yukardaki maddelerin gerçekleşmesi için CIA ile KGB zaman zaman durum değerlendirmesi görüşmeleri yapacaktır (Özfatura, 1995: 223).

Bu maddeler ışığında, büyük rakiplerin nasıl bir araya gelerek ortak bir karara vardıkları açıkça anlaşılmaktadır. Tarih boyunca, stratejik manevraları sayesinde hem ABD hem de Rusya avantaj elde etti ve bu avantajlarını sürdürmeye devam ediyor. Buradan bile öteki kavramının ne denli etkili olduğu göze çarpmaktadır.

Sovyetlerin Afganistan işgalinin 10 yıllık sürecinde 15.000 asker, 451 hava aracı, 150 tank, 10.000 nakliye aracı ve 50 milyar dolar nakit kaybettiği bilinmektedir. Bu süreçte yaşanan dehşet, insanlık dışı katliamlar işgalin fiilen sona erdiği 15 Şubat 1989 tarihinden sonra bile netlik kazanamamıştır. Ancak farklı kaynaklara göre işgal sırasında 1 ila 2 milyon arasında Afgan vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Afganistan'daki işgal ve çatışmalar aynı zamanda büyük bir göçe yol açmıştır. Milyonlarca Afgan, ülke içinde yerinden edilmiş kendi bölgeleri içinde yer değiştirmiştir. Yaklaşık 6 milyon Afgan da Pakistan ve İran gibi komşu ülkeler sığınmıştır (Geyik, 2021: 135). İşgal sonrası yürütülen politikalar ise Afganistan'ı etnik yapısından ötürü bir iç savaşın içine sürüklemiştir. İşgal sırasında halk için mücadele eden grupların, işgal sonrasında neredeyse tamamının eşkıya çetelerine dönüştüğü gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, Afganistan bu 10 yıllık süreçte öncesi ve sonrasıyla dünyanın gözü önünde büyük bir soykırıma maruz kalmıştır.

4.1.4. 1989-2001 Afganistan İç Çatışmaları ve Taliban Dönemi

1989 yılında Sovyetlerin geri çekilme kararı alması, askerlerin bu bataklıktan kurtuldukları için bayram edercesine sevinmelerine neden olmuştur. Sovyetler geri çekilmiş olsa da destekledikleri Dr. Necibullah yönetimi hükümette kalmıştır. Ancak halk ve Afgan örgütleri Necibullah'ı Sovyetlerin kuklası olarak görmekte ve onu dinsizlikle suçlamaktadır. Bu nedenle Necibullah hiçbir dönemde halkın desteğini alamamıştır. Dr. Necibullah yönetimi, Sovyetlerden yardım almaya devam etmiş ve bu sayede iktidarını sürdürebilmiştir. Ancak 1991 yılının sonunda Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte gerekli desteği göremeyen Necibullah yönetimi diğer Afgan gruplarına karşı mücadele edememiş ve 1992 yılında yönetimi bırakmak zorunda kalarak BM binasına sığınmıştır (Yusofi, 2013: 22).

Rusların çekilmesiyle birlikte oluşan her grup kendi hükümranlığını kurma girişiminde bulunmuştur. Afgan-Rus Savaşı'nda önemli bir lider olan Şah Mesud, çıkan iç karışıklıkları önlemek adına 1992 yılında Kabil'de bir hükümet kurma çağrısı yaparak liderleri bir araya getirmiştir. Yapılan seçimde Sibgatullah Müceddedi başkan seçilmiş ve başkanın 2 ayda bir değiştirilmesi kararı alınmıştır. Ancak Müceddedi, bu karara uymayarak görev süresini iki yıla çıkarmıştır. Bu noktadan sonra mücahitler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve yeni başkan olarak Burhaneddin Rabbani seçilmiştir.

Ancak Gulbeddin Hikmetyar, bunu kabul etmeyerek çatışmaların büyümesine neden olmuştur. Bu olaylardan sonra iç savaş kaçınılmaz bir hale gelmiş ve her lider kendi bölgesinde bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır (Karakaya ve Nazari, 2022: 152). Görüldüğü üzere, Afgan topraklarında ortaya çıkan durum, genel beklentilerin aksine çok daha karmaşık ve zorlu bir sürecin başlangıcını işaret etmiştir. Silahlanmış ve uzun yıllar süren savaflara katılmış birçok grup bulunmaktaydı. Her bir grup kendi liderini tanımakta ve Afganistan'da bu gruplar arasında kanunların yerine geçen bir ortam oluşmuştur. Yoksulluk ve savaşın devam etmesiyle birlikte her yer kan gölüne dönmüş, Afganistan adına acı bir gerçekle karşı karşıya kalınmıştır. Bu sefer ise kardeşler birbirlerini öldüreceklerdir (Yusofi, 2013: 23).

Bu nokta Taliban, çatışmalardan bıkan halkın umudu olarak ortaya çıkmış ve 1994 yılında ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan gibi birçok ülkenin desteğini alarak Kandahar kentinde rejim muhaliflerine karşı mücadeleye başlamıştır. Kandahar'ın ele geçirilmesinin ardından Kabil'e doğru ilerleyerek 26 Kasım 1996 tarihinde Kabil'i kontrolü altına almıştır (Yusofi, 2013). Taliban, kısa sürede ülkenin yönetiminin büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Bu dönemde Taliban'a karşı olan bir kuzey ittifakı da mevcuttur. Bu ittifak, devrilen Tacik Cumhurbaşkanı Rabbani, Özbek lider Raşid Dostum, Ahmed Şah Mesud ve Hazara lideri Kerim Halili gibi isimlerden oluşmaktadır. Taliban güçleri ise Peştunlardan oluşmakta ve kuzey ittifakına karşı saldırılar düzenlemekteydi. Bu saldırılar sonucunda büyük kayıplar olmasına rağmen bölgeyi kontrol altına almalarını sağlamıştır. Ancak Taliban'ın bu saldırıları etnik bölünmeyi derinleştirmiş ve özellikle Şii Hazarilerin katledilmesi, bölünmenin işin içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur (Noory, 2014: 40).

Pakistanlı gazeteci Ahmed Rashid, Taliban hareketinin ortaya çıkmasını ve hızla ilerlemesini şu şekilde açıklamaktadır: "Taliban, Afganistan'ın iç karışıklıklarla boğuştuğu bir dönemde ortaya çıkan bir gruptur ve çoğu Pakistan'daki medreselerde yetişen yetim ve öksüz çocuklardan oluşmaktadır. Taliban, Afganistan'a barışı getirme, halkı silahsızlandırma, şeriatı uygulama ve Afganistan'ın bütünlüğünü, İslami karakterini savunma gibi hedeflerde kısa sürede önemli başarılar elde etmiştir." Taliban, başkent Kabil'i ele geçirdiğinde halk tarafından kurtarıcılar olarak coşkuyla karşılanmıştır. Ancak Taliban'ın Birleşmiş Milletler Kabil ofisinde eski Cumhurbaşkanı Dr. Necibullah'ı işkence ederek idam etmesi Afgan halkı ve dünya kamuoyu tarafından büyük rahatsızlık

uyandırmıştır. Bu olaylar Afgan halkını hayal kırıklığına uğratmış ve ülkeyi ciddi bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Taliban yönetimi döneminde Afganistan, kendi başına ayakta durmaya çalışan "yalnızlık ülkesi" haline gelmiştir. Taliban'ın bu kadar kısa sürede bu denli güçlü bir askeri güce dönüşmesi konusunda farklı görüşler ve rivayetler olsa da Pakistan'ın rolü belirleyici olmuştur. Pakistan'da, Taliban'ın temelini oluşturan büyük bir Peştun nüfusu bulunmaktadır. İslamabad yönetimi, Peştun nüfusunun ayrılıkçı eğilimler gösterme riskinin farkındadır. Ayrıca, Afganistan'ın Pakistan'ın kuruluşundan itibaren Durand Hattı'nı tanımaması ve Peştunistan talebi, İslamabad yönetiminin endişelerini artırmıştır (Dashti, 2021: 266).

Molla Ömer'in Usame bin Ladin ile yaptığı görüşme ve Bin Ladin'in Afganistan'a yerleşme kararı Taliban'ın Amerika ile ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Özellikle 1998 yılında BM tarafından Kenya ve Tanzanya'daki Amerika Büyükelçiliklerine düzenlenen saldırıların Bin Ladin veya ona bağlı gruplar tarafından gerçekleştirildiğinin belirlenmesi, Taliban'ın Amerika ile ilişkilerini içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. BM'nin 8 Aralık 1998 tarihli Güvenlik Konseyi kararıyla Taliban rejimi teröre destek vermekle suçlanmış ve ekonomik ambargo uygulanmıştır. Afganistan, Taliban rejimi döneminde dış dünyaya tamamen izole olmuş ve BM tarafından uygulanan ekonomik ambargoyla birlikte ülkede yaşanan kuraklık nedeniyle halk açlıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Herat ilinde yaşayan göçmenlerin açlık nedeniyle hayatını kaybetmesi, durumu daha vahim hale getirmiştir. Taliban rejimi, yalnızca Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Pakistan tarafından tanınmış ülkeyi çağ dışı ve yönetimsiz bir durumda bırakmıştır (Dashti, 2021: 222).

Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte bir dizi yasaklama getirilmiştir. Fotoğraf, resim, sinema, def gibi unsurlar ile bilardo, satranç, maske, alkol, uyuşturucu gibi birçok şey yasaklanmıştır. Uyuşturucu ticareti yapanlara ve kullananlara ağır cezalar verilmiş gibi görünse de aslında Taliban'ın kendi adamları dışındakilere yönelik bir cezalandırma uyguladığı bilinmektedir. Taliban, İslam'ı kendi çıkarları doğrultusunda yorumlamış ve uyuşturucu üretiminin haram olmasına rağmen içmenin haram olmadığı gibi İslam ile bağdaşmayan fetvalar vermiştir. Molla Ömer'in mezarı ve bulunduğu yerler günümüzde kutsal kabul edilmektedir. Ona birçok keramet atfedilmekte ve bu nedenle gerçekleştirilen

saldırlardan kurtulduğu söylenmektedir. Molla Ömer'in verdiği kararlar sorgulanmamış, sorgulandığında ise hakaret olarak algılanmıştır.

4.1.5. 11 Eylül 2001 Saldırıları ve ABD'nin Afganistan İşgali

Bu dönemde Afgan halkının Sovyet işgaline karşı ABD'ye duyduğu sempati ve yakın ilişkilerin sona ermesiyle birlikte anti-Amerikan duyguların artmasına sebep olmuştur. Özellikle Körfez Savaşı, Saddam Hüseyin'in ABD'yi Müslüman dünyaya karşı düşman olarak göstermesi ve Müslümanların kutsal mekânlarının tehlikede olduğunu iddia etmesi, anti-Amerikan hissiyatın artmasında etkili olmuştur. Bu tür propaganda ve söylemler, radikal örgütler arasında Amerika'ya karşı tepkileri körüklemiş ve Afganistan'da anti-Amerikan duyguların yayılmasına katkıda bulunmuştur. Bu dönemde Afgan halkının bazı kesimlerinde, ABD'yi Müslüman dünyasına yönelik emperyalist bir güç olarak gören bir algı oluşmuştur.

Bu dönemde El Kaide, radikal İslamcı bir örgüt olarak öne çıkmış ve terör faaliyetlerini finanse etmek için çeşitli yöntemler kullanmıştır. 26 Şubat 1993'teki Dünya Ticaret Merkezi saldırısı, El Kaide'nin ilk büyük saldırısı olarak bilinirken, 11 Eylül 2001 saldırıları ise örgütün en yıkıcı ve dünya çapında büyük bir etki yaratan eylemleridir. Bu saldırılar, Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerine yapılan uçak kaçırma saldırıları ve Pentagon'a yönelik saldırıyı içermektedir. Bu saldırılar, binlerce insanın hayatını kaybetmesine ve küresel olarak terörizmle mücadelede yeni bir döneme işaret etmesine neden olmuştur. El Kaide'nin adını tüm dünyaya duyurmasıyla birlikte, terörizm, uluslararası ilişkiler ve güvenlik politikaları önemli ölçüde değişmiş ve küresel politika dengelerinde büyük etkiler yaratmıştır. Bu olaylar, terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğinin artmasına ve terörle mücadele stratejilerinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır.

ABD, saldırılar sonrasında kendisine yönelik bir düşmanla mücadele etme hedefiyle yeni bir savunma stratejisi benimsemiştir. Bu strateji, ABD'nin ulusal güvenliğini ve küresel çıkarlarını koruma amacıyla, gerektiğinde askeri güç kullanarak rejim değişikliği yapma prensibini benimsemiştir. ABD, bu dönemde uluslararası ilişkilerde tek ülke olarak küresel egemenlik arayışında olduğunu açıkça ifade etmiştir. Saldırıların

ardından ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki yaklaşımı da değişmiştir. "Ya bizdensiniz, ya da karşımızdasınız" anlayışı ortaya çıkmış ve ABD, gücüyle desteklenen politikalarını uygulama hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu yeni yaklaşım, uluslararası ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. ABD'nin etki alanını genişletme ve küresel liderlik rolünü sürdürme çabalarını daha da güçlendirmiştir (Polat, 2006: 55).

Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, 11 Eylül saldırılarının ülke dışından geldiğini ve El-Kaide Terör Örgütü'nün sorumlu olduğunu açıklamıştır. 11 Eylül saldırılarını uluslararası terör saldırısı olarak tanımlamış ve gerekli tedbirlerin alınmasını çağrısında bulunmuştur. Bu süreçte NATO, 11 Eylül saldırılarını üyesine yönelik bir müdahale olarak değerlendirmiştir. Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF), ABD öncülüğünde Kabil'de görevlendirilmiştir. ISAF'ın komutasını sırasıyla İngiltere, Türkiye, Almanya ve Hollanda ortaklaşa yürütmüştür. 2003 yılında NATO, ISAF'ın komutasını devralmış ve zamanla görev alanını genişletmiştir. ABD, Taliban liderini El-Kaide saldırılarının sorumlusu olarak görmüş ve teslim edilmesini talep etmiştir. Bu talebin karşılanmaması durumunda sert bir müdahalede bulunacaklarını Taliban'a bildirmiştir. İstenilen cevap alınamayınca ABD, Afganistan'a operasyon başlatmış ve Taliban yönetimini devirmiştir. 5 Aralık 2001'de ise Bonn Anlaşması imzalanarak ülkenin yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinin temel meşru dayanağı, kırsal alanlarda varlığını sürdüren Taliban rejiminin ve El-Kaide'nin varlığıdır. ABD, Sovyetlerin ardından oluşan otorite boşluğunu doldurmak amacıyla o dönemlerde Taliban'ı desteklemiş, ancak beklentilerinin gerçekleşmemesi üzerine aynı örgütü terörist ilan etmiştir (Cankara ve Çerez, 2020: 453).

Bir başka teze göre Amerika'nın Afganistan'a girişi sırasında Usame bin Ladin'in konumunun belirsiz olduğu ve Taliban'ın Ladin ile ilgili görüşmeler yapma teklifine rağmen ABD'nin tek taraflı bir müdahalede bulunduğu ifade edilmektedir. Afganistan müdahalesi sonrasında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde askeri üsler kurulmuş ve Afganistan'da Amerika'ya yakın bir hükümet iktidara getirilmiştir. Bu müdahaleyle "Terörle Küresel Savaş" stratejisinin ABD'nin yeni nüfuz alanları elde etmek için kullanıldığı ve uluslararası güç dengelerinin tamamen değiştiği ifade edilmektedir (Polat, 2006).

Amerika'nın yerleşim yerlerine yapılan hava saldırılarında binlerce sivil vatandaşın ölümüne neden olduğu belirtilmektedir. ABD'nin hava akımlarını durdurması çağrısı yapılmasına rağmen muhalifler, bu saldırıların kitlesel ölümlere ve yıkımlara yol açtığını ve Taliban rejiminin ortadan kalkması için başka seçeneklerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Kuzey İttifakı, Kabil'in kuzeyinde bulunan Mezar-ı Şerife doğru ilerlerken, Amerika hava saldırılarına devam etmiştir. Direnemeyen Taliban lideri Molla Ömer, 7 Aralık 2001'de kenti Kuzey İttifakı güçlerine teslim etmeyi kabul etmiştir. Bu zaferle birlikte Taliban rejimi fiilen sona ermiştir. Taliban militanlarının yerini alan Kuzey İttifakı güçleri ise Sovyet işgali sonrasında yaşanan iç çatışmalardaki cinayetlere benzer eylemlere devam etmiştir (Erol ve Kaya, 2021: 414).

ABD, 11 Eylül Saldırıları "mağdur" olarak değerlendirerek bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Irak müdahalesiyle de bu durumu açıkça göstermiştir. Hem Amerikan halkının hem de dünya kamuoyunun desteğini alarak istediği şekilde Ortadoğu'ya girmiş ve bu coğrafyadaki varlığını meşrulaştırmıştır. ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan paylaşım alanlarından en önemlisi olan Orta Asya bölgesindeki zengin yer altı kaynaklarının askeri denetimini sağlamak konusunda terör saldırıları öncesinde başarılı olamadığı ve bu durumun Rusya'nın kontrolü altındaki bölgelerle ilgili zorluklar yarattığı ifade edilmektedir. Terör saldırıları sonrasında ise ABD, mağdur rolünü kullanarak ve "Yeni Dünya Düzeni"nin ABD tarafından kurulacağına inanan uluslararası kamuoyunun tam desteğini alarak Afganistan'a müdahale etmiştir. Afganistan'a büyük önem veren ABD, tüm gücüyle Afganistan coğrafyasının kontrolünü sağlamaya çalışmış ve en büyük hedefi Usame bin Ladin olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu kesinlikle doğru değildir.

Afganistan'daki barış süreci, 2011 yılında başlayan görüşmelerle önemli bir adım atılmıştır. Bu dönemde Taliban, Katar'da bir ofis açacaklarını duyurmuş ve ABD tarafından da onaylanmıştır. Bu şekilde iki taraf arasında iletişim kanalları oluşturulmuştur. Her iki taraf da diyalog kanallarını açık tutmak için çaba sarf etmiştir. Taraflar arasında önceden birbirlerini iyi tanıma ve danışıklı dövüş yeteneği nedeniyle süreç belirli şartlar altında iyi ilerlemiştir. 2013 yılına gelindiğinde ABD, Kabil ve Taliban arasındaki görüşmelere yeniden başlamıştır. ABD, askerlerini 2014 yılından 2016 yılına kadar çekeceğini taahhüt etmiştir. Bu noktada ABD askerleri doğrudan savaşa katılmayacak, yalnızca hava desteği

sağlayacaktır. ABD ile Taliban arasındaki müzakereler sonucunda 29 Şubat 2020 tarihinde Doha Anlaşması imzalanmıştır. Ancak Kabil yönetimi ile Taliban arasındaki görüşmeler, tutukluların serbest bırakılması konusunda ilerleme kaydedilememesi nedeniyle sürekli olarak ertelenmiştir. En sonunda, 12 Eylül 2020 tarihinde görüşmeler başlamış ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve 20 ülkeden temsilciler açılış törenine katılmıştır (Erol ve Kaya, 2021: 418).

Afganistan işgalinden 9 yıl sonra 2011 yılında El Kaide terör örgütünün lideri Usame bin Ladin'in öldürüldüğü ABD tarafından açıklanmış ve ABD hedefine ulaştığını göstermiştir. Bu olayın ardından, ABD Başkanı Obama tarafından 22 Haziran 2011 tarihinde yapılan açıklamada, Afganistan'dan yavaş yavaş geri çekilmelerinin planlandığı duyurulmuştur. ABD'nin müdahalesi sırasında iktidarın kendilerinde olduğunu savunan Taliban ise yabancı askerler çekildikten sonra da gücü ele geçirmeyi amaçlamıştır. Bu durum, Taliban'ın Kabil yönetimine karşıtlığının nedenini açıklamaktadır. Taliban, ABD müdahalesiyle yıkıldığını vurgularken, 2001'den sonra Kabil'de iktidara geçen yönetimin ise işgalcilerin kuklası olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla Taliban'ın Kabil yönetimini anlaşılabilir veya barış yapılabilir bir aktör olarak gördüğünü söylemek mümkün değildir (Erol ve Kaya, 2021: 414).

Amerika 20 yıllık işgal sürecinde Afganistan'da elde etmek istediği hedeflere tam anlamıyla ulaşamadığı görülmektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından Taliban'ın ev sahipliği yaptığı El Kaide militanlarına karşı NATO müdahalesiyle Taliban kısa sürede kentlerden çıkarılmış olsa da hızla eski gücüne kavuşmuştur. Özellikle 2004 yılında Taliban, Batılı güçlere ve yeni Afgan yönetimine karşı savaş yürütebilecek duruma gelmiştir. Trump yönetimi, ABD'nin tarihindeki en uzun savaşına son verme kararı almış ve bu savaşın ABD'ye maliyetinin 1 trilyon doları aştığını, 2400'den fazla askerin hayatını kaybettiğini açıklaması yapılmıştır (Dashti, 2021: 180).

Afganistan'da son 20 yılda yaklaşık 70 bin polis ve Afgan Milli Ordu güçleri de dahil olmak üzere toplamda 241 bin güvenlik personeli hayatını kaybetmiş, yüz binlerce sivil, çocuk ve kadın ise savaşın neden olduğu yoksulluk, açlık ve yaralanmaların etkilerini olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Ayrıca milyonlarca insanın göç etmesine neden olmuştur (Dashti, 2021: 384). Bu veriler göz önüne alındığında, Afgan halkının büyük bir yıkım

yaşadığı görülmektedir. ABD'nin 2400 askerinin kaybına karşılık, Afgan halkının güvenlik görevlileri arasında hayatını kaybedenlerin sayısı 241 bine ulaşmıştır. Bu sayı sadece güvenlik görevlilerini kapsamakta ve Afganistan genelindeki kayıplar çok daha fazladır.

4.1.6. ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ve Taliban İktidarı

Afganistan'dan geri çekilme kararı sonrasında hem yabancı ülkelerden hem de yerel halktan gelen tepkiler üzerine Başkan Biden, Afganistan'da güçlü bir ordu kurulduğunu ve Amerika'nın Taliban'a karşı etkili bir mücadele vereceğini düşündüğünü belirtmiştir (Dashti, 2021:384). 30 Ağustos 2021'de Amerikan askerlerinin ani geri çekilmesi, ülkede kaos ortamının doğmasına ve şiddet eylemlerinin artmasına yol açmıştır. ABD, Taliban'ın Kabil'i bu kadar hızla ele geçiremeyeceğini öngörse de, Taliban başkent Kabil'i ve çevresini kısa sürede ele geçirerek iktidara dönüştürmüştür. Bu beklenmedik geri çekilme ve ele geçirme durumu, birçok devleti Taliban yönetimi ile ansızın yüz yüze getirmiştir (Keçeci, 2021: 83). Taliban ilerlerken ABD liderliğinde NATO ülkelerinin desteğiyle kurulan Afgan Milli Ordusu yaklaşık 90 milyon dolar harcamayla oluşturulmuş 200 bin kişilik bir güce sahipti. Ancak bu ordu hızla dağılmış ve ellerinde bulunan silahın, mühimmatın büyük bir kısmı Taliban'ın eline geçmiştir. 16 Ağustos'ta Reuters Haber Ajansı, Rusya'nın Kabil'deki büyükelçiliği kaynaklarından gelen haberlere göre "Afganistan Devlet Başkanı Eşref Gani'nin dört araba ve bir helikopter dolusu parayla ülkeden kaçtığını ve yer kalmadığı için geride bir miktar para bırakmak zorunda kaldığını aktarmıştır"(Dashti, 2021:384-386).

Taliban, Kabil'i ele geçirdikleri ilk günlerde ülke çapında genel af ilan etmiş eski cumhuriyet döneminde ordu, polis ve istihbarat başta olmak üzere yabancı ülkelerin ofislerinde ve uluslararası kurumlarla çalışanlara herhangi bir cezalandırma söz konusu olmayıp dokunmayacaklarını ifade etmiştir. Fakat medyaya yansıyan ve ortaya çıkan bilgiler bunun tersini göstermektedir. Bunun yanı sıra ülkenin Taliban eline düşmesinden sonra medya çalışanlara karşı sınırlamalar getirip ve çok sert bir politika izlemiştir. Örneğin, Etilaatroz gazetesinde görevli ve Kabil'de kadın protestolarını medyaya yansıtan iki gazeteci Taliban tarafından yakalanıp işkence edilmiştir. Hatta bazı televizyon kanallarında Taliban'ın yaptıklarını yanlış bulup eleştiren üniversite hocaları günlerce gözaltında tutulup örgüte karşı olumsuz bir şey söylemeyeceklerine dair söz alınmıştır.

Taliban sağlık sekt6r6 haricinde kadınların iş hayatında olmasını yasaklamış, öte yandan 12 Eylül'de erkek ve kızların ayrı yerlerde eğitim görmelerini sağlamıştır. Fakat Afganistan üniversitelerinde yeterli şartların bulunmadığından dolayı kızların eğitim hakları ihlalleri bu bahane ile daha kısıtlanmıştır. Kızların eğitimi sadece üniversitelerle bitmemiş, bahar ayın başlamasıyla ülke genelinde kızların eğitime başlamaları beklenirken Taliban 6.sınıftan sonra kız çocuklarının eğitimlerini belirsiz bir tarihi erteleyip engel konulmuştur (Türksam, 2022).

Bir başka durum ise Taliban'ın iktidarı ele geçirdiği andan itibaren açıkladığı geçici hükümet içinde İslami Emaret'in Başbakanı olarak söylenen Molla Muhammed Hasan Akhund'un Birleşmiş Milletler kara listesinde ve İçişleri Bakanı olarak atanan Siraceddin Hakkani'nin ABD Federal Soruşturma Bürosu'nun (FBI) aranan listesinde yer almasıdır. Ayrıca, Taliban kadın bakanlığının yerine "Faziletin Teşviki ve Ahlaksızlığın Önlenmesi" bakanlığını kurmuştur. Taliban, Kabil'i ele geçirdikten sonra ülkede kapsayıcı bir hükümet kurma vaatlerine rağmen Peştunlar dışındaki diğer etnik gruplar ve kadınlara yer vermemiştir (Dashti, 2021: 387).

Afganistan'da Taliban'ın iktidarı ele geçirmesinin ardından birçok insan ülkeden kaçma veya güvenli bir yer bulma konusunda endişe duymuştur. Bu durum, ABD'nin geri çekilme süreciyle birlikte daha da belirgin hale gelmiştir. Türkiye, Afganistan'dan gelen göçmenlerin önemli bir hedef noktası olmuştur. Türkiye, coğrafi yakınlığı ve geçmişteki göç hareketleri nedeniyle Afganistan'dan gelen insanlara sığınma ve geçici koruma sağlamıştır. Türkiye, uzun yıllardır uluslararası koruma altındaki mültecilere ev sahipliği yapmakta ve Afganistan'dan gelen göçmenler bu gruplardan biridir. Ancak Afganistan'daki son gelişmelerin ardından, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı göç baskısı artmıştır. Türkiye, bu durumu yönetmek ve göçmenlere insani yardım sağlamak için çeşitli politika ve önlemler almaktadır. Bu önlemler arasında sınır güvenliğinin sağlanması, geçiş noktalarında kontrollerin artırılması ve sığınmacılara geçici barınma merkezlerinin açılması bulunmaktadır. Burada komşumuz İran'la olan ilişkilerimiz kritik önem arz etmektedir. Onların oluşturduğu kaçakçılık koridoru nedeniyle ülkemize gelmekte.

4.2. Afgan Göçünün Nedenleri ve Sonuçları

Afganistan, demografik ve ekonomik açıdan incelendiğinde göçü besleyen bir yapıya sahiptir. Ülke, sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan ayrılmış bir yapıya sahiptir. Dünya Bankası'nın 2019 istatistiklerine göre, ülkede 38 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Nüfusun büyük bir kısmı 15 yaş altındaki bireylerden oluşmakta ve kırsal alanlarda yaşamakta ve kırsal nüfus, ülkenin %74'ünü oluşturmaktadır. Afganistan, ekonomik anlamda dünyada sondan ikinci sırada yer almaktadır. Ülkede 20 milyondan fazla kişi günlük 1,5 doların altında bir gelirle yaşamaktadır. Eğitim seviyesi düşük ve nüfusun yaklaşık %70'i okuma yazma bilmemektedir. Nüfusun %78'i temiz içme suyuna ulaşamamakta, yeni doğan bir bebeğin 40 yaşına kadar yaşama olasılığı yalnızca %59'dur. Beş yaş altı çocuklar arasında yetersiz beslenenlerin oranı ise %39'dur. (Tümtaş, 2021: 344). Sadece bu veriler analiz edildiğinde Afganistan'da yaşamın tam bir mücadele olduğunu görülmektedir.

Afganistan'daki göç hareketlerine değinecek olursak belgelenmiş ilk göç hareketi 1850 yılında yaklaşık 5.000 Hazaranın İran'a göç etmesi olarak bilinmektedir. Ardından 1880 ve 1903 yılları arasında 15 bin Afgan aile daha İran'a göç ederek Meşhed'in doğusundaki Türbet Cam bölgesine yerleşmiştir. Bu aileler günümüzde hala aynı bölgede yaşamlarını sürdürmekte ve Afganistan'la olan akrabalık bağları devam etmektedir. İran ve Pakistan, kültürel bağlar açısından Afganistan ile sıkı ilişkilere sahip ülkelerdir. Her dönemde Afgan göçlerinde öncelikli tercih edilen ülkeler olmuşlardır. 1978 öncesinde Afganistan'ın kötü ekonomik durumu ve sürekli iç karışıklıklar daha iyi durumda olan Pakistan ve İran'a doğru göçleri tetiklemiştir. 1970'lerde yaşanan kuraklık ve büyük ölçekli tarım ürünü kıtlığı, Afganistan'ın kuzey ve kuzeybatı bölgelerinden birçok Afgan'ın İran'a göç etmesine neden olmuştur. Ayrıca, 1973 yılında petrol fiyatlarında ani yükselme sonucu dünya genelinde yaşanan kötü ekonomik durum, birçok Afgan göçmen işçinin Pakistan, İran ve diğer Orta Doğu ülkelerine yönelmesine sebep olmuştur (Yıldırım, 2018: 132-134).

1979-89 Sovyet işgalinin ardından, Afgan halkı Sovyetleştirme politikalarına maruz kalmıştır. İlk 240 günde yaklaşık 870 bin Afgan öldürülmüş, 1.2 milyon Afgan engelli hale gelmiş ve 3 milyonu sakat ya da yaralanmıştır. Savaş sırasında kara mayınlarından kaynaklanan 25 bin Afgan hayatını kaybetmiştir. Sovyet işgalinin en kanlı dönemi olarak

kabul edilen bu süreçte çatışmalarda 5 milyondan fazla Afgan (döneminde nüfusunun yaklaşık beşte biri) Pakistan veya İran'a kaçmış ve 2 milyonu ülke içinde göç etmiştir. Tahminlere göre, bu dönemde 1.5 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra, göç hareketleri değişen aktörler, süregelen çatışmalar, siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle devam etmiştir. Bu mülteciler resmi olarak hiçbir ülkeye yerleştirilmemiştir.

Rus işgali sırasında Afganistan'dan ilk mülteci hareketleri, Pakistan ve İran tarafından Müslüman dayanışması prensibi altında karşılanmıştır. İran, mültecilere kimlik kartları, iş imkanları, sağlık hizmetleri ve gıda erişimi gibi imkanlar sağlamış, ayrıca ücretsiz ilk ve orta dereceli eğitim almalarına ve tercih ettikleri yerlere ücretsiz yerleşmelerine izin vermiştir. Pakistan, Afgan mültecilere yardım etmek amacıyla Birleşmiş Milletler ile bir anlaşma yapmış ve uluslararası toplumdaki mali destek sağlamıştır. Ancak İran, bu yardımlardan tam anlamıyla yararlanamamıştır. 1992-1996 yılları arasında 2.7 milyon Afgan, Pakistan ve İran'dan ülkelerine geri dönmüştür. Ancak yeni çatışmalar, Taliban'ın iktidara gelmesi, uzun süren kuraklık ve savaşın ülke altyapısını tahrip etmesi, birçok Afgan mültecinin ülkelerine dönüşünü geciktirmiştir. 1990 yılında ise 6.2 milyon Afgan mülteci ile mülteci akını zirveye ulaşmıştır. 1990'ların kuraklık dönemi, Afganistan kaynaklı mülteci akınlarının artmasına neden olmuştur (Geyik, 2018). Rusların ülkeden çekilmesinden sonra, Afgan göçmenler İran ve Pakistan tarafından olumlu karşılanmamaya başlamıştır. Artık işgal edilen bir ülkeden gelen bir halk olarak görülmemekte ve kendi vatanlarını korumaları gerektiği düşüncesi hâkim olmaktadır. Bu nedenlerle göç ettikleri ülkelere geri dönmeye çalışılmışlar ve birçok yaptırımla karşı karşıya kalmışlardır.

2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından ülkede ortaya çıkan yeni durum ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile İran ve Afganistan arasında yapılan anlaşma sayesinde yaklaşık 907 bin Afgan ülkelerine geri dönebilmiştir. Mart 2002'de, Afgan Geçici Yönetimi ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından Afgan mültecilere yönelik kitlesel bir dönüş programı başlatılmıştır. Temmuz ayı itibarıyla Pakistan'dan 1.2 milyon ve İran'dan 100 bin olmak üzere toplamda 1.3 milyondan fazla Afgan ülkeye geri dönmüştür. Ancak Amerika'nın varlığı ülkedeki

istikrarsızlığı sonlandırmamıştır. Ülkede göçler, sürgünler ve açlık sorunları devam etmiştir (Koç, 2019: 5).

Ayrıca, 2021'in başından itibaren çatışmalar nedeniyle 558 binden fazla Afganlının iç göçe zorlandığı tahmin edilmektedir. Taliban'ın yeniden iktidara gelmesiyle birlikte güvenlik endişeleri nedeniyle binlerce kişinin Pakistan'a geçmek için sınırda beklediği ve Afgan göçmen sayısında hızlı bir artış olduğu belirtilmektedir. Pakistanlı bir hükümet yetkilisi, kara yoluyla Pakistan'a giriş yapacak Afgan göçmen sayısını 800 bin olarak tahmin ettiklerini ifade etmiştir. Kabil hükümetinin 15 Ağustos'ta düşmesi ve artan ekonomik ve güvenlik kaygıları da dış göçü etkilemiştir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise 2021 yılı sonuna kadar yaklaşık 1,5 milyon Afgan'ın güvenlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle Afganistan'ı terk ederek Avrupa'ya ulaşabileceğini tahmin etmektedir (Dasthi, 2021: 383).

Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüş Bakanlığı'nın 2020 yılı raporuna göre dünya genelinde 7 milyon Afgan göçmen bulunmaktadır. Pakistan, mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde 2.3 milyon Afgan sığınmacıya ev sahipliği yapmakta olup yaklaşık 500 bin Afgan ise kayıt dışı olarak ülkede bulunmaktadır. İran, ikinci en büyük Afgan göçmen grubuna ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Yasal olarak İran'da yaşayan 1 milyon Afgan göçmen bulunmakta olup yasadışı yollarla ülkede kalanlarla birlikte toplamda 2.5 milyon Afganlının yaşadığı tahmin edilmektedir.

Bu göç hareketinin büyük bir çoğunluğu Türkiye'ye yönelmiş ve birkaç ay içinde Türkiye'nin 70 binden fazla göçmeni kabul ettiği tahmin edilmektedir. Ancak 2022 yılında Afganistan'da durum normalleşme sürecine girmiştir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından 26 Ağustos'ta yayınlanan bir rapora göre, Afganistan genelinde yerinden edilmiş 5 milyondan fazla insan bulunmaktadır. Bu rapora göre Temmuz 2021'den bu yana 550 binden fazla Afgan göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (OCHA) tarafından yapılan açıklamalarda, çatışmalar nedeniyle 570 binden fazla kişinin yerinden edildiği ve bunların yaklaşık %80'inin kadınlar ve çocuklardan oluştuğu belirtilmiştir. Bu kişilerin büyük bir kısmı, Taliban'ın ilerlemesi nedeniyle bölgelerinden kaçarak başkent Kabil'e yerleşmiştir. Rapora göre, son yedi ay içinde Afganistan genelinde yerinden edilmiş insanların sayısı, son beş yılın aylık ortalamasının iki katından fazla

artmıştır. Kunduz ilinden 98.737 kişi, Bamyan ilinden 90.790 kişi, Badgis ilinden 53.028 kişi, Nangarhar ilinden 38.175 kişi ve Tahar ilinden ise 33.376 kişi göç etmiştir (Dashti, 2021: 386)

4.3. Doğal Sebeplerin Afgan Göçüne Etkileri: İklim ve Topografya

Afganistan coğrafyası farklı bölgelerinde farklı özelliklere sahip alanlardan oluşmaktadır. Ülkenin kuzeyinde Amu-Derya Nehri'nin kıyısında bulunan Darkat, Yangikala, Khocabahauddin ve Datikala bölgelerinden başlayarak Türkmenistan sınırına kadar uzanan ovalar, tarım için verimli topraklara sahiptir ve Afgan Türkistanı olarak bilinir. Benzer şekilde Badgis, Herat, Heru Rud Irmağı ovaları, Kabil Irmak ovaları ve Hirmend su havzası da tarım alanlarıdır. Ancak güney bölgelerde çölleşme ve kuraklık daha yaygındır. Ülkenin tarım alanlarının yüzde 12'si tarım arazileri, yüzde 46'sı otlaklar ve yüzde 3'ü ormanlık arazilerden oluşmaktadır. Geri kalan alanlar ise tarıma uygun olmayan bozkırlardan oluşur. Ülkede bulunan su kaynakları arasında Hirmend Nehri, Kuh-i Baba'dan gelen Harirud Nehri, Kabul Nehri, Deryay-i Mughab ve Deryay-i Askalan gibi akarsular önemlidir. Amuderya, Kokça, Kunduz ve Kabil ırmakları da su kaynaklarıdır. Ayrıca Sarı Göl, Çakmaktın, Sıva Gölü, Bend-i Emir Gölü, Ab-ı İstade ve Namus Gölü gibi göller de ülkede bulunan su kaynakları arasında yer alır. Afganistan'da genel olarak karasal iklim hakimdir, ancak bazı bölgelerde çöl iklimi görülür. Bitki örtüsü genellikle ot topluluğu olan bozkırdır. Yaz aylarında kuruyan ve bahar aylarında yeşeren bitkiler yaygındır (Akbaba, 2015: 9).

Hindukuş Sıradağları'nın etkisi altında şekillenmiştir. Ülkenin büyük bir bölümü dağlarla kaplıdır ve Hindukuş Dağları, Afganistan'ın kuzeydoğusundan başlayarak batıya doğru ilerler. Dağlar, Türkistan ovalarını Hindistan alt kıtasından ayırır. Yükseklikleri batıya doğru artar ve Novşek Tepesi'nde 7,485 metreye kadar ulaşır. Dağlar, İran'a doğru ilerledikçe yükseltisi azalır. Hindukuş Dağları, birçok geçide sahiptir. Salang Geçidi, kuzeyden Kabil Vadisi'ne doğru uzanan Sorhab Nehri'nin yatağını takip eder ve kış aylarında bile Salang Tüneli sayesinde geçişi sağlar. Afganistan'dan ayrılan diğer sıradağlar arasında Badahşan Sıradağları, kuzeydoğu yönünde uzanan Kûh-i Baba Dağları ve güneye doğru uzanan Sefid Kûh Dağları bulunur. Sefid Kûh Sıradağları üzerindeki Hayber Geçidi, Kabil ile Pakistan'daki Peşaver'i birbirine bağlar. (Şahsi, 2022).

Afganistan, kurak iklimi ve çöl bölgelerinin yaygınlığı nedeniyle sıklıkla kıtlıkla karşı karşıya kalmaktadır. Ülkenin tarım alanlarının büyük bir kısmı çöllerden oluşmakta ve eski tarım yöntemlerinin kullanılması, hatta en küçük kuraklık dönemlerinde bile ciddi sorunlara neden olmaktadır. Afganistan'ın tarihinde birçok kıtlık dönemi yaşanmıştır. Örneğin 1980-1990, 1990-2001, 2014-2015 ve 2021-2022 yıllarında önemli kıtlık dönemleri yaşanmış ve bu dönemler ülkeyi derinden etkilemiştir. Afganistan'daki süregelen savaşlar ve iç karışıklıklar nedeniyle doğal afetlerle birlikte kıtlık sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. 2021 yılından itibaren yaşanan kuraklık milyonlarca insanın açlıkla mücadele ettiği ve ölüm riskiyle karşı karşıya kaldığı bir duruma yol açmıştır. Afgan aileler, yiyecek alabilmek için bebeklerini bile satmak zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. Bu kıtlık durumu milyonlarca insanın hayatını tehdit etmektedir. Dünya Gıda Programı Direktörü David Beasley, 39 milyon nüfuslu Afganistan'da 22,8 milyon kişinin hızla açlıkla karşı karşıya olduğunu belirtmiş ve bu sayının sadece 2 ay önce 14 milyon olduğunu söylemiştir. Beasley, durumu "Çocuklar ölecek. İnsanlar kıtlıkla karşı karşıya kalacak. Durum daha da kötüye gidecek. Fon akışının olmadığı, ekonominin çöktüğü bir ülkede, milyonlarca insanın, özellikle çocukların bu hızla ölmesinin nasıl önleneceğini bilmiyorum." şeklinde ifade etmiştir. Birleşmiş Milletler Gıda Örgütü, hayati tehlikesi bulunan 24 milyon insanın sadece temel ihtiyaçlarının karşılanması için 223 milyon dolarlık bir mali kaynağa ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Taliban'ın aylık maaş ödemelerini durdurduğu tarım alanlarında üretimin azaldığı bu dönemde, yüzlerce Afgan, evlerindeki değerli eşyaları satarak gıda ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. BM Gıda ve Tarım Kurumu'nun Afganistan Temsilcisi Richard Trenchard, ülkedeki koşulların giderek zorlaştığını ve nüfusun yüzde ellisinin akut gıda güvensizliğiyle karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir. Bu durum nüfusun yarısının günlük açlıkla mücadele ettiği anlamına gelmektedir. Son birkaç ayda, önceki yılın Nisan ayına göre açlık ve gıda güvensizliği sorunu yaşayan insan sayısının yüzde 37 arttığı görülmüştür. Bu veriler, ülkenin sonunda veya gelecek yıla girerken katastrofik bir insani krizle karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir. Afganistan'da temel insani malzemelerin sağlanmasının bile çok zor olduğu belirtilmektedir. Tohumlar bitki yetiştirmek için gerekli besinler ve hayvanları beslemek için yemlere erişim zorluğu yaşanmaktadır. Banka transferleri ve nakit para akışı gibi konularda da zorluklar yaşandığı için sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmanın güçleştiği ifade edilmektedir. Bu durum, Afganistan'ın ciddi bir insani krizle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. (BBC Haber, 2021).

Bir başka doğal afet olan depremlerde bölgede sık sık yaşanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Bürosu'nun raporuna göre, son 10 yılda Afganistan'da yaklaşık 8000 kişi depremler nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Depremler, binlerce insanın sakat kalmasına veya evlerini terk etmek zorunda kalmasına sebep olmuştur. Örneğin, Ocak ayında ülkenin batısında meydana gelen ardışık depremler sonucunda yirmiden fazla kişi hayatını kaybetmiş ve yüzlerce ev yıkılmıştı. 2015 yılında ise 7.5 büyüklüğündeki Hindikuş Depremi'nde 399 kişi hayatını kaybetmiştir. Depremin şiddeti o kadar büyüktü ki, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi gibi uzak bölgelerde bile hissedilmiştir. 21 Haziran 2021 tarihinde Afganistan'da son yılların en etkili depremlerinden biri yaşandı. Paktika vilayetinde meydana gelen 6.1 büyüklüğündeki depremde binden fazla kişi hayatını kaybetti. Deprem sonucunda binlerce insan evsiz kaldı ve köyler yerle bir oldu. Mağdur durumda olan depremzedeler, yardım taleplerini iletmediler. Bu zorlu durum, sağanak yağışlarla birlikte daha da kötüleşti. Birçok insan başka bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Depremin merkezi yakınındaki köylerin bazılarının tamamen ortadan kalktığı ve depremzedelerin ölümlerini toprağa verecek malzemeleri bulmakta güçlük çektikleri belirtildi. Yetkililer, depremde yaklaşık 10 bin yerleşim yerinin yıkıldığını ifade ettiler. Mart 2022'de Hindikuş Dağları'nda ardışık olarak meydana gelen iki deprem sonucunda 1100 kişi hayatını kaybetmiştir. Afganistan'ın Takhar ve Badakşan bölgelerinde Mayıs ayı içinde meydana gelen depremde ise dört bine yakın insan ölmüştür. Bu depremde yaklaşık 100 köy ve 16 bin ev yıkıldı, birçok ev kullanılamaz hale geldi, 45 bin kişi evsiz kaldı. Aynı bölgede Şubat 1998'de meydana gelen depremde ise 4500 kişi hayatını kaybetti ve 15 bin kişi evsiz kaldı. Son 10 yılda Afganistan'da meydana gelen depremlerde 7000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. Ülkede her yıl ortalama 560 kişi deprem sonucunda yaşamını yitirmektedir. Depremler, yalnızca yıkım değil, aynı zamanda yağmalamaların ve salgın hastalıkların yayılmasına da neden olmaktadır (BBC Haber, 2022).

2018 ve 2019 yıllarında artan çatışmalar, iklim değişikliği kaynaklı kuraklık ve ekonomik sorunlar ülke içinde 5 milyon kişinin göç etmek zorunda kalmasına yol açmıştır. Kırsal bölgelerde yaşanan kıtlık, insanları iş aramak amacıyla büyük şehirlere göç etmeye zorlamıştır. Taliban'ın uyguladığı ambargolar ise Herat ilindeki göçmenleri açlıkla mücadele ederek ölüme mahkûm etmiştir (BBC Haber, 2021). Buradan da anlaşılacağı üzere Afganistan'ın iklimi ve topografyası, ülkede iç göç ve yerinden edilme gibi zorunlu göç dalgalarını tetikleyen etkenler arasında önemli bir rol oynamaktadır. İklim değişikliği

kaynaklı kuraklık, tarımsal üretimi olumsuz etkileyerek insanların geçim kaynaklarını azaltmakta ve göç etmek zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Afganistan'ın dağlık, çöl bölgelerinin yaygın olması, verimli tarım alanlarının sınırlı olmasına ve ekonomik faaliyetlerin kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Bu da insanların yaşamını sürdürmek için daha verimli bölgelere veya şehirlere göç etmelerine yol açmaktadır. İlerleyen bölümlerde bahsedeceğim Peştunların sürekli kuzey bölgelerine göç etmek istemeleri ve diğer etnik unsurlara karşı saldırgan tutum beslemelerinin altında yatan unsur verimli arazilerin kuzey bölgesinde yer almasıdır. Peştunların yaşadıkları bölgelerde genel olarak çöl iklimi hâkim ve tarıma elverişsiz topraklardır. Sonuç olarak, Afganistan'ın iklimi ve topografyası, insanların yaşam koşullarını olumsuz etkileyerek göç etmelerine ve yerinden edilmelerine neden olan önemli etkenlerdir.

4.4. Afgan Göçünün Sosyo-ekonomik Sebepleri

Afganistan, ekonomik olarak tarıma dayalı bir yapıya sahip olan ve gelişmemiş bir ülke konumundadır. Ülkedeki çalışabilir nüfus yaklaşık 15 milyon kişi civarında olup, işgücü dağılımı tarım %80, endüstri %10 ve hizmetler sektöründe %10 şeklindedir. Ancak, hayvancılık ve tarım alanında modern yöntemlerin kullanılmadığı görülmektedir. Sanayi üretimi, küçük çapta tekstil, sabun, mobilya, ayakkabı, gübre, el yapımı halılar, doğal gaz, yağ, kömür, bakır ve mermer gibi sektörlerle dayanmaktadır. Ayrıca Afganistan, zengin maden yataklarına sahip olup petrol, doğalgaz, kömür, bakır, demir, altın, tuz, klinker, kireç taşı, kil ve mermer gibi enerji ve maden kaynaklarına sahiptir. Afganistan, 2001 yılından itibaren uluslararası yardımların ve olumlu iklim koşullarının etkisiyle tarımsal üretimde önemli bir artış yaşamıştır. Bu gelişmelere rağmen, Afganistan hala dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre, ülkenin ekonomisi 2003-2012 yılları arasında yıllık ortalama %9,2 oranında büyümüştür. 2013 ve 2014 yıllarında ise küresel ekonomik bunalımın etkisiyle %2 büyüme kaydedilmiştir. Afganistan'ın ekonomisi genel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır, ancak ekilebilir toprakların sadece %15'i bulunmaktadır. Afganistan'ın bütçesi incelendiğinde, 2015 yılında 436 milyar Afgani (yaklaşık 7,7 milyar dolar) olarak belirlenmiştir. Bu bütçenin %65'lik kısmı genel yönetim harcamalarına ayrılmıştır (yaklaşık 283 milyar Afgani), %35'lik kısmı ise yatırım giderlerini oluşturmaktadır (yaklaşık 152 milyar Afgani). Genel yönetim harcamalarının yaklaşık %55'i maaş ve çalışma ücretlerine

ayrılmıştır. Ancak, olumlu ekonomik gelişmelere rağmen, Afganistan'ın birçok bölgesinde çölleşme sorunu artmaktadır. (T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2017: 5). Bu bağlamda, Afganistan'ın ekonomik sorunlarını çözebilmek için çölleşmeyle mücadele etmek, tarım sektörünü geliştirmek, doğal kaynakları etkin bir şekilde kullanmak ve gayri safi milli hasılanın adil bir şekilde dağılımını sağlamak önemlidir. Ayrıca, uluslararası toplumun yardımlarını etkin ve verimli bir şekilde yönetmek ve yatırım fırsatları yaratmak da önemli adımlardır.

Afganistan'ın 2010 yılı ithalat verileri incelendiğinde, ülkenin ithalat giderinin 3 milyar dolar olduğu görülmektedir. İthalat yapılan ülkelerin sıralaması ise Pakistan'ın %26,78, ABD'nin %24,81, Hindistan'ın %5,15, Almanya'nın %5,06 ve Rusya'nın %4,04 olduğunu göstermektedir. Aynı dönemde Afganistan'ın ihracatından elde ettiği gelir ise 365 milyon dolar olarak kaydedilmiştir. Afganistan'ın ithalat kalemleri arasında gıda malzemeleri, petrol ve petrol ürünleri, makine ile makine ekipmanları ve tüketim maddeleri bulunmaktadır. Ürün ihraç edilen ülkelerin sıralaması ise ABD'nin %26,47, Hindistan'ın %23,09, Pakistan'ın %17,36 ve Tacikistan'ın %12,51 olduğunu göstermektedir. Öte yandan, ihracat kalemleri arasında haşhaş, meyve, fındık, el halısı, yün, pamuk, deri ve kıymetli taşlar yer almaktadır. Ancak, Afganistan'da dış ticaret açığı oldukça yüksek seviyededir ve tarım ürünleriyle yeterli gelir elde edilememektedir (Akbaba, 2015: 9).

Birleşmiş Milletler ve diğer yardım örgütleri tarafından Afganistan'a sağlanan milyarlarca dolarlık yardımın etkili bir şekilde kullanılmadığı ve çoğunlukla Afganistan'ın gelişme ve altyapı harcamalarına gitmediği belirtilmektedir. Afganistan, nüfusu 28 milyon olan bir ülke olmasına rağmen neredeyse günlük 2 milyon dolardan fazla yardım almaktadır. Yardım paralarının büyük bir kısmının Afgan halkına ve ülkesine fayda sağlamadan kaybolduğu ifade edilmektedir. Afganistan'daki yardımlardan daha çok Amerikan firmaları, belli bürokratlar, hükümet görevlileri ve uyuşturucu baronlarının yararlandığı, bu kişilerin sözde Afganistan'ın yeniden inşası ihalelerini aldığı ve çeşitli usulsüzlüklere karıştığı iddia edilmektedir. Araştırmalar sonucunda Afganistan'da söz konusu suistimalleri içeren Amerikan DAI şirketinin 2005 yılında 150 milyon dolarlık ihale aldığı belirtilmektedir (Tokalak, 2010).

Amerikanın Afganistan'dan çekilmesi sonrasında kıtlık, sokaklarda dilenen çocuklar ve yaşlılar gibi sosyal sorunların arttığı, depremler ve sel felaketleri gibi doğal afetlerle mücadele etmenin zorluğu belirtilmektedir. Afganistan'ın Amerika tarafından yapılan yardımlardan faydalandığı ancak ABD'nin geri çekilirken büyük enkazlar bıraktığı ifade edilmektedir. Afganistan'ın içinde bulunduğu zorlu koşulların devam ettiğini ve ülkenin insani ve altyapısal ihtiyaçlarının karşılanmasında ciddi zorluklar yaşandığını göstermektedir. Afganistan'ın iç karışıklıklar, terör örgütleriyle olan bağları ve dış yardımların yetersizliği gibi faktörler nedeniyle ekonomik ve sosyal açıdan zorlu bir dönemden geçtiği belirtilmektedir. Bu nedenle, ülkenin insani ihtiyaçlarının karşılanması, altyapının güçlendirilmesi ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi için uluslararası yardım ve yatırımların önemi büyük bir öneme sahiptir (TVNET, 2022).

4.4.1. Enerji Savaşları ve Afgan Halkı

Afganistan, yer altı zenginlikleri bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Petrol, doğalgaz, elmas, altın, bakır, lityum, uranyum gibi değerli maden rezervlerine sahiptir (Obayd ve Karataş, 2021: 77). 2010 yılında yapılan çalışmalar ülkede 1 trilyon dolar değerinde maden rezervinin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu madenler içinde en önemlisi Afganistan, dünyanın en büyük lityum rezervlerinden birine sahip olup, lityum ve uranyum rezervlerinin toplam küresel rezervin yüzde 30'unu barındırmaktadır. Lityum, iklim değişikliğiyle mücadelede büyük önem taşıyan şarj edilebilir bataryalar ve benzeri teknolojilerin üretiminde kullanılan stratejik bir madendir. Uluslararası Enerji Ajansı lityum, bakır, nikel, kobalt ve nadir toprak elementlerinin küresel arzının hızla artması gerektiğini vurgulamıştır. Elektrikli taşıtların üretimi, elektrik altyapıları ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi gibi alanlarda bu madenlere olan talep sürekli artmaktadır. Ancak Afganistan, güvenlik sorunları, yetersiz altyapı ve kuraklık gibi faktörler nedeniyle maden kaynaklarını henüz tam anlamıyla değerlendirememiştir veya değerlendirmesine izin verilmemiştir. Ayrıca, ABD'nin 20 yıllık süreçte Afganistan'daki madenleri işleyerek ülkesine götürdüğü bilinmektedir. Bu durum, Afganistan'ın büyük ekonomik potansiyelinin henüz tam olarak keşfedilemediğini ve ülkenin kalkınma açısından önemli bir fırsatı kaçırdığını göstermektedir (Sayılğan, 2021).

Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi ABD yetkilileri tarafından Ortadoğu ve diğer doğu ÷lkelerindeki petrol sahalarının değerli maden yataklarının komünistler tarafından ele geçirilmesi için bir mihenk taşı olarak gör÷lmüştür. Özellikle Sovyetlerin petrol kaynaklarının azalması endişesiyle ilgili bir CIA raporu Reagan yönetimine, Afgan isyancıları silahlandırmak ve Basra Körfezi'nde kalıcı bir askeri varlık kurmak için daha fazla finansman sağlama gerekçesi sunmuştur (Nogayeva, 2021: 143). Bu durum Afganistan'ın sadece yer altı kaynakları açısından stratejik bir öneme sahip olmadığını aynı zamanda uluslararası güvenlik ve jeopolitik çıkarlar açısından da dikkate alındığını göstermektedir. Ülkenin maden kaynaklarına olan yakınlığı dış güçlerin Afganistan üzerindeki etkilerini ve çatışmaların derinleşmesini tetiklemiştir.

Rus işgalinden sonra ülkenin yönetimini ele geçiren Taliban, Afganistan'ın değerli madenlerine yönelik "Petrol ve Doğalgaz Büyük Oyunu" ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Bulgheroni, 2021: 155). Bidas'ın yönetim kurulu başkanı Carlos Bulgheroni Pakistan Başbakanı Benazir Butto ve Türkmenistan Devlet Başkanı Türkmenbaşı arasında 16 Mart 1995 tarihinde imzalanan memorandum, Afganistan üzerinden geçecek boru hattının fizibilite çalışmalarının yapılmasına izin vermiştir. Türkmenbaşı, Unocal ve Suudi Delta Oil Company ile Afganistan'dan geçecek bir petrol hattı anlaşması imzalamıştır. Bidas ve Unocal gibi şirketler, bölgenin yeniden şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Unocal, Türkmenistan'daki Dolatabad doğalgaz rezervlerinden Pakistan'ın Multan şehrine bir boru hattı yapılmasını önermiş ve bu konuda CentGas Konsorsiyumu kurulmuştur. Ayrıca Unocal, Orta Asya Petrol Boru Hattı Projesi (OAPBHP) adı altında Türkmenistan'dan Pakistan'a petrol taşıyacak bir boru hattı planı ortaya atmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2008: 72). Bu süreçte Carlos Bulgheroni, Türkmenistan'daki doğalgaz yataklarını Pakistan ve Hindistan ile birleştirerek Afganistan üzerinden geçecek bir boru hattı projesi hayal etmiştir (Nogayeva, 2021: 76). Bu projenin gerçekteştirilmesi, bölgedeki barışın sağlanmasına ve altyapı bağlantılarının kurulmasına katkı sağlayabileceği düşün÷lmüştür (Obayd ve Karataş, 2021: 90). Ancak, Taliban'ın ikna edilememesi ABD'nin bölgedeki çıkarları nedeniyle görüşmelerin sonuçsuz kalmasıyla, projelerin hayata geçmesi Rus işgalinden sonra ülkenin yönetimini ele geçiren Taliban, Afganistan'ın değerli madenlerine yönelik "Petrol ve Doğalgaz Büyük Oyunu" ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Bulgheroni, 2021: 160).

Bir teoride proje gerçekleşmiş olsa en büyük zararı Ortadoğu petrollerini elinde bulunduran şirketler görecekti. Özellikle Araplar ve Yahudiler bu projenin oluşmaması için her şeyi yaptılar. Taliban'a her türlü desteği verdiler ve ABD'yle birlikte bu yolda kendi terör örgütlerini kurdular. El Kaide, DAESH gibi dini istismar eden terör örgütlerinin finansörlüğünü yaptılar. Maşa kullanarak, elleri kana bulaşmadan istedikleri gibi Ortadoğu coğrafyasında at koşturdular. Afganistan, Irak, Yemen gibi yerlerde bu örgütler büyük katliamlar yaptı. ABD'nin 'her Müslüman terörist değildir ancak her terörist Müslümandır' söylemini en iyi şekilde desteklenmesini sağladılar. Terör örgütleriyle olan ilişkiler o kadar karışık ki Usama bin Ladin'in akrabaları yani El Kaide terör örgütünün en büyük finansörleri İngiltere Kral Charles'a bağlı sözde hayır kurumlarına 1 milyon sterlin bağışta bulunabiliyordu ve bundan kimsenin utandığı yoktu. İkiz Kuleleri bombaladıkları söylenen, binlerce insanın ölümüne neden olan örgütten maddi menfaatler doğrultusunda bağış almayı kabul edebiliyorlar.

4.4.2. Uyuşturucu Savaşları ve Ölüm Çemberi

Afganistan'da afyon ve türevlerinin üretimi 18. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde afyon üretimi ve satışı, İngiliz ekonomisi için stratejik bir öneme sahiptir. İngiltere'nin gelirinin büyük bir kısmı afyon ticaretine dayalıydı. Afyon, İngilizler için o kadar önemliydi ki, Çin hükümetinin afyon ticaretini ve tüketimini yasaklaması, Afyon Savaşları olarak bilinen sonucunda Çin'in işgal edildiği çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde İngilizler, Hindistan'da sömürge krallıklarını kurduklarında afyon ihtiyaçlarının bir kısmını Afganistan topraklarından karşılamak istemişlerdir. Hindistan'da haşhaş tarımının yasaklanmasına rağmen haşhaştan elde edilen afyonun ithalatının yasaklanmamış olması, Afgan çiftçileri haşhaş üretimine yönlendirmiştir. Üretilen afyon ürünleri, sınırdaki aşiretler aracılığıyla Hindistan'a kaçırılarak vergi ödmeden büyük bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Bu durum merkezi otoritenin zayıflamasına ve modernleşme çabalarının engellenmesine neden olmuştur (Noory, 2014). İngilizler tarafından uygulanan bu politika, Afganistan tarihinin yönünü tamamen değiştirdi. Bu politikaların sonucunda aşiretler arasında silahlanmada büyük bir artış yaşandı. Afyon üretimi, büyük bir gelir kaynağı haline gelirken, her lider kendi otoritesini kurdu ve merkezi otoriteyi tanımamaya başladı. Bununla birlikte, afyon tüketiminin yaygınlaşmasıyla toplumda çeşitli bağımlılıklar ortaya çıktı.

18 yy. günümüze gelene kadar uyuşturucu üretimi Afganların en büyük gelir kaynağı halini almıştır. Afganistan'da hüküm sürmeye çalışan bütün devletler, örgütler ilk ele geçirmeye çalıştıkları şey uyuşturucu kaçakçılığıdır. Taliban döneminde uyuşturucu ticareti başta olmak üzere göçmen kaçakçılığı, insan ticareti ve silah kaçakçılığı gibi suçlar, Taliban'ın ana gelir kaynakları arasında yer almaktadır. Taliban'ın ortaya çıkışında, emekli mücahitlerin teçhizat desteği önemli bir rol oynamış olsa da, nakit kaynaklarının büyük bir kısmı haşhaş üretimi ve uyuşturucu ticaretinden elde edilmektedir. 1990'ların ikinci yarısında Amerika tarafından mücahitlere verilen 3,2 milyar doların büyük bir kısmının uyuşturucu gelirlerinden elde ettiği bilinmektedir. Bu durum uyuşturucu pazarının büyümesine ve bağımlılığın artmasına yol açmıştır. Bu bağlamda ABD'nin asıl amacının kendine rakip olarak gördüğü ülkelerde uyuşturucu bağımlılığını yaygınlaştırmak ve bu ülkelere uyuşturucu dağıtımını gerçekleştirmek için çeşitli örgütleri kullandığı düşünülmektedir. 1996-1999 yılları arasında Taliban, Afganistan'daki haşhaş tarlalarının %96'sını kontrol altına almıştır. Ancak 1999 yılından itibaren uyuşturucuya savaş açtığı belirtilmektedir. Afganistan'da bulunan afyon tarlalarını yok etmeye başlamış ve afyon işiyle uğraşanlara ağır yaptırımlarda bulunmuştur. Bu da uyuşturucunun fiyatının aşırı derece artmasına neden olmuştur. Ancak bu fahiş fiyat artışı ne hikmetse Amerika'ya yarayacaktı.

2001 yılında ABD'nin ülkeye girmesiyle birlikte Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi tarafından hazırlanan bir rapora göre Afganistan'da afyon üretimi önemli ölçüde artmıştır. 2004 yılında 28 vilayette 131 bin hektarlık alanda afyon üretimi gerçekleşmiş ve dünya afyon üretiminin %87'si Afganistan'da gerçekleşmiştir. Örneğin 2004 yılında Afganistan yani Amerika ve yandaşları ihraç edilen uyuşturucudan 2.8 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bu gelirin önemli bir kısmı afyon üreticileri ve uyuşturucu ticaretini yapanlar tarafından kazanılmıştır. Bu bağlamda Afganistan'ın gayri safi yurtiçi hasılasının %60'ı uyuşturucu gelirlerinden oluşmakta olduğu görülmektedir (Obayd ve Karataş, 2021).

ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrasında uyuşturucu üretimi dramatik bir biçimde artış gösterdi; sadece bir yıl içerisinde %657 oranında bir artış yaşandı. Bu artışın boyutunu daha da vurgulayıcı bir şekilde ortaya koyan Birleşmiş Milletlerin 2007 yılında yayımladığı bir rapora göre, Afganistan o dönemde global eroin üretiminin %93'ünü tek başına karşılıyordu (Sönmez, Bozbaş, Konuşul, 2020). Bu veriler ilerleyen dönemlerdeki

gelişmeler, birçok görüşe göre Amerika'nın Afganistan'da bir narko devlet oluşturduğunu göstermektedir. Amerika'nın yanında yer alan bizzat desteğiyle ülkenin başına geçenlerin hepsinin uyuşturucu kaçakçılığıyla bağlantıları bulunmaktadır. Afganistan'da kurulan hükümetin atadığı bürokratlar, askerler ve polisler gibi önemli noktalarda bulunan kişilerin eski uyuşturucu baronları olduğu bilinmektedir. Hatta bu kişilerin resmi araçlarla uyuşturucu taşıdıkları ve Amerika'nın gözleri önünde bu işleri gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Afganistan Devlet Başkanı Hamit Karzai'nin, Amerikan petrol şirketi olan OPEC firmasında yıllarca çalışmış olması ve bütün uyuşturucu kaçakçılarını etrafına toplaması bunun en büyük kanıtıdır.

Afgan hükümetinin uyuşturucuyla ilgili bağlantıları oldukça olağandışıdır. Afganistan'ın Yolsuzluklarla Mücadele Komisyonu Başkanı İzetullah Vasifi, 15 Temmuz 1987 tarihinde Amerika'da 2 milyon dolarlık eroinle yakalanarak tutuklanmış ve uzun bir hapis cezasına çarptırılmıştır. Vasifi, önceden uyuşturucu kaçakçılığı yapan uyuşturucu baronlarını denetlemekle görevlendirilen Kandahar eyaletinin Vilayet Konseyi Başkanı olarak atanmış ve ülkenin en büyük uyuşturucu baronu konumuna gelmiştir. Afganistan'ın güçlü isimlerinden Ahmet Karzai'nin en yakın arkadaşlarından biri olan Vasifi, CIA tarafından korunmakta ve Amerika'dan uzun yıllar maaş almıştır. İran-Türkiye-Balkanlar güzergahı üzerinden dünya geneline yayılan uyuşturucuya devletle az miktarlarda müdahil olmaktadır. İlginç olan nokta, Ahmet Karzai'nin Amerikan yetkililerle işbirliği yaptığını itiraf etmesine rağmen CIA'dan maaş almadığını söylemesidir. Afganistan'ın uyuşturucu baronları, CIA'nın kontrol ettiği 10 milyar dolarlık eroin kaçakçılığını yürütmektedir. Bu miktar, Batı ülkelerine ulaştığında 200-300 milyar doları bulmaktadır. Amerika tarafında bizzat bu ağ yüz milyarlarca dolarlık değeri dolaylı yollarla kontrol etmemeyi göz ardı etmesi düşünülemez (Tokalak, 2010).

Afganistan Başbakanı Hamid Karzai ve ailesinin uyuşturucu baronu oldukları dünya uyuşturucu ticaretinde önemli kişiler oldukları açıkça ortadadır. Hamid Karzai, 2008 yılında Time dergisine verdiği röportajda kardeşi Ahmet Karzai hakkında eroin kaçakçısı dair suçlamalarının olduğunu, ancak bugüne kadar kimsenin geçerli bir kanıt sunmadığını belirtmekte, ancak deliller bunun tam tersini söylemektedir. The New York Times, kaç kez tırlarla taşınan kaçak eroinin ihbar edildiğini ancak Amerikalı yetkililerin olayın üzerini nasıl kapattığını defalarca yazmıştır. Yine The New York Times, Afgan vatandaşı olan

Hacı Aman Keri'nin 2006 yılında eroin kaçakçılığını ihbar ettiğini ancak 2002 yılında Afganistan başkan yardımcısına yönelik yapılan bir suikastın suçlusu olarak yakalandığını ve hapisaneye atıldığını, mahkemenin delil bulamamasına rağmen hala hapiste olduğu belirtilmektedir (Tokalak, 2010).

Gazeteci Gary Webb, CIA'nin uyuşturucu baronlarıyla işbirliği yaptığını iddia ettiği bir makale yazmıştır. Ancak, CIA bu iddiaları reddetmiş ve Webb'e karşı bir karalama kampanyası başlatmıştır. Webb'in açıklamalarından sonra 49 yaşında ölü bulunmuş ve yapılan soruşturmada intihar olduğuna karar verilmiştir. Amerikan askerlerinin büyük çoğunluğunun da uyuşturucu ticaretiyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Bu durum sadece Amerikan askerleriyle sınırlı kalmamış, önceki dönemde Ruslar tarafından da gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, kimse bu konuda temiz ellerle bulunmamaktadır. Uyuşturucu kaçakçılara karşı önlem alacağını açıklayan Vali Hacı Abdulkadir, 2002 yılında Kabil'de gerçekleşen bir bombalı saldırı sonucunda öldürülmüştür. Benzer şekilde, Helmand Valisi Şir M. Akhunzade'nin evinde 9 ton afyon yakalandığı bilinmektedir. Ancak, alınan tek cezanın görevden alınmak olduğu ve yerine kardeşinin atandığı bilinmektedir. Bu durum, adalet sistemindeki zayıflıklara işaret etmektedir. Uyuşturucu ticaretinden elde edilen büyük miktarlardaki para, sadece devletler ve örgütlerle sınırlı kalmamaktadır. Bu para, bankalar aracılığıyla ilginç yöntemlerle aklanmakta ve nakit akışının kontrolü genellikle zor olmaktadır. Bu durum, uyuşturucu ticaretinin yarattığı karın büyük ölçüde izlenememesine veya kontrol edilememesine işaret etmektedir. Afganistan işgali, yukarıda belirtilenden daha büyük boyutlara sahiptir ve buzdağının görünen kısmından daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu durum, Afganistan'daki uyuşturucu ticareti ve ilişkili sorunların daha derinlemesine bir incelemeyi gerektirdiğini göstermektedir (TVNET, 2022).

Bu büyük gelirden Taliban ise asla elini çekmemiştir. Çünkü Amerika ile danışıklı dövüşleri asla bitmemiştir. Ne hikmetse yıllarca uyuşturucu sayesinde ayakta kalan bir örgüt Amerikan işgaline yakın bir zamanda uyuşturucuya savaş açarak fiyatların 2 yıl gibi kısa bir sürede 10 ila 20 kat arasında artmasına neden olmuş. Sonrasında Amerika bu fiyatlar üzerinden uyuşturucu satıp milyarlarca dolar maddi çıkar elde etmiş. NATO Koalisyon Güçlerinin ülkenin büyük bir kısmını ele geçirmesiyle birlikte Taliban'ın haşhaş üretimi ve uyuşturucu ticaretinden elde ettiği gelir oranı %40'lara düşmüştür. 2018 yılından

itibaren Taliban'ın bölgede yeniden güç kazanmasıyla bu kaynakları tekrar artmıştır. Taliban'ın uyuşturucudan elde ettiği gelirlerin yanı sıra yasadışı kereste ticareti, gasp ve kârlı madencilik operasyonları gibi faaliyetlerle de gelir elde ettiği bilinmektedir. Taliban ayrıca yerel camilerden ve iş adamlarından da bağış toplamaktadır. Örneğin 2017 yılında Taliban, fıstık ağaçlarının yasadışı hasadından yılda 15 milyon dolar kazanmıştır. Taliban ayrıca katılmayı reddeden kişilerden de haraç almaktadır. 2017 yılında Taliban'ın elektrik faturaları, maaşlar ve ulaşımdan önemli bir gelir elde ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, Taliban İslami yardım kuruluşları ve diğer ülkelerden mali yardımlar almaktadır. Bu yardımların çoğunluğu Pakistan ve diğer körfez ülkelerinden gelmektedir (Sönmez, Bozbaş ve Konuşul, 2020).

Yapılan görüşmelerde, birçok Afgan'ın uyuşturucu sevkiyatı konusunda çeşitli örgütler tarafından zorlandığını ve aksi takdirde ailelerinin ve kendilerinin tehdit edildiğini belirtmiştir. Afganistan'da birçok kişinin bu işi meslek haline getirdiği ifade edilmektedir. Bu kişiler, genellikle İran üzerinden Türkiye'ye yaya olarak geçmekte ve uyuşturucuyu ilgili yerlere ulaştırmaktadır. İran üzerinden giriş yapan binlerce Afgan arasında uyuşturucu kuryeliği yapan yüzlerce kişinin bulunduğu belirtilmektedir. Bu kuryeler, uyuşturucuyu vücutlarında taşımakta ve tespit edilmesi için röntgen çekilmesi gerekmektedir. Ancak güvenlik önlemlerinin yetersizliği nedeniyle gelen kişilerin üzerlerindeki uyuşturucuyla ilgili herhangi bir kontrol tam anlamıyla yapılamamaktadır. Afyonun hasat edildiği Afganistan'dan başlayarak "Balkan Rotası" olarak bilinen uzun bir yolculukla Avrupa'ya ulaştığı bilinmektedir. Bu süreçte afyonun İran'a geçtiği ve İran'da ciddi bir bağımlılık sorunu oluşturduğu ifade edilmektedir. Narkotik Daire Başkanlığı verilerine göre 2017 yılında Türkiye'nin uyuşturucuyla mücadele için 1 milyar lira harcadığı ifade edilmektedir. Eroinin Türkiye'ye sokulmasında "sırtçılık" adı verilen yöntemin yaygın olarak kullanıldığı ve kaçakçıların sırtlarına yüklediği eroinin dağlık güzergahları izleyerek Türkiye'ye getirildiği belirtilmektedir. Bu yöntemde, bazen insanlarla birlikte hayvanların da kullanıldığı ifade edilmektedir (Dell, 2022). Çünkü eşek, katır gibi hayvanlara öğretilen güzergahlarda tek başlarına yolculuk yapıp öğretilen güzergahın dışına çıkmamaktalar.

Uyuşturucu parası sadece devletlerle ve örgütlerle sınırlı kalmıyor. Kazanç o denli fazla ki kime eliniz atsanız o da bataklıktan çıkıyor. Uyuşturucu ticaretinden kazanılan paranın büyük kısmı bankalar⁵ tarafından çok ilginç şekillerde aklanmakta, bu nakit akışının hiçbir şekilde kontrolü bulunmamakta ya da bulunması istenmemektedir. Afganistan, topraklarının uyuşturucu üretiminde bu kadar etkin olmasının bir diğer sebebi de ülkenin aşırı fakir olmasıdır. Yerel halk diğer tarım ürünlerinden gelir elde edememektedir. Afgan halkı için afyon hasadı büyük gelir kaynağı demektir. Afganistan’da haşhaştan yüksek miktarda para kazanılan bir dönem var: Üreticilerin aylarca yetiştirdikleri haşhaşlardan afyon toplamaya başladıkları nisan ayının ilk üç haftası. Her meslek grubundan insan gidip normal bir iş olarak gördükleri haşhaş tarlalarında çalışmaktadır. Ülke ekonomisinde bu dönem sevinçle karşılanmaktadır. Hasadın sona ermesiyle birlikte afyon üretilen alanlarda yaşayanlar yeni alım gücü kaynaklarını kullanmaya başlıyor: Genç erkekler motosiklet, kıyafet ve akıllı telefon satın alıyor. Diğerleri ise ya borçlarını kapatıyor ya da bu geliri evlenmek için başlık parası yapıyor. Afyon tarımı ülkede o kadar normal durumdaki her yerde afyon satılan pazar yerleri rahatlıkla görebilirsiniz (Dell, 2018).

Uyuşturucunun Afgan halkı arasında çok yaygın olması ise bambaşka problemler oluşturmaktadır. Afganistan’da her 10 kişiden biri uyuşturucu bağımlısıdır. Bu durum çocuklar doğmadan anne karnında başlıyor. Aileler uyuşturucu batağından çocuklarını kurtarmak adına çareyi göçte buluyor. Kimi ailesiyle düşüyor yollara kimi çocuğunu geride bırakmak zorunda kalıyor. Durum o kadar vahim ki aileler çocuklarıyla birlikte oturup uyuşturucu madde kullanmaktalar. Dünyada yapılan çay molaları gibi Afgan halkı ailecek oturup uyuşturucu kullanmaktadır. Afganistan’da sokak köpekleri bile uyuşturucu bağımlısı olmuş durumda ve bu konuda herhangi bir önlem alınmamaktadır. Öyle ki şehirlerin göbeklerinde uyuşturucu pazarları bulunmakta ve bu pazarlarda uyuşturucu maddeleri kilolarca alınıp satılmaktadır. Başa gelen Taliban sözde uyuşturucu kullanımını yasaklasa da halk arasında çok normal karşılanan uyuşturucu her daim tüketilmektedir (TVNET, 2022).

---

⁵ Netflix isimli film izleme platformunda yer alan Kirli Para isimli belgeselde bankalarla ilgili çarpıcı durumlar göz önüne serilmektedir.

Afganlar uyuşturucuya o kadar bağımlıdırlar ki Türkiye'ye gelenler uyuşturucu temin etmekte zorlandıkları için serbest şekilde satılan maraş otunu tüketmektedirler. Hangi Afgan lokantasına ve bakkalına giderseniz gidin maraş otu bulunmaktadır. İstatistiklere göre 5 milyondan fazla Afgan uyuşturucu bağımlısıdır. Bebeklikten itibaren uyuşturucu verilmekte ve bu durum çok doğal karşılanmaktadır. Çocuğun uyuması için en kolay çözüm yolu olarak görülmekte ve hayatının her döneminde içmeye devam etmek zorunda kalmaktalar. Uyuşturucu İngilizler tarafından ülkenin başına bela edilmiş ve günümüzde de bu beladan kurtulmaları bu şartlar altında çok zor.

4.4.3. Alt-Üst Yapı, Sağlık ve Eğitim Sorunlar

Alt yapı ve üst yapı yatırımları, bir ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılaması ve ekonomik gelişimini desteklemesi açısından büyük öneme sahiptir. Altyapı yatırımları, su ve kanalizasyon sistemleri, enerji kaynakları, sağlık hizmetleri, çöp ve drenaj sistemleri, haberleşme ağı, cadde ve sokaklar, metro ve tünel gibi fiziksel altyapı bileşenlerini kapsar. Bu yatırımlar, insanların güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşamasını sağlar, ulaşımın etkin ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlar ve ekonomik faaliyetleri destekler. Üst yapı yatırımları ise, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayan hizmet birimlerini içerir. Bu yatırımlar, konaklama, yeme-içme işletmeleri, alışveriş merkezleri, sağlık üniteleri, eğitim kurumları, kültürel ve sanatsal mekanlar gibi çeşitli kurum ve kuruluşları içerir. Üst yapı yatırımları, turizm sektörünü destekleyerek ekonomik büyümeye katkı sağlar ve yerel halkın yaşam kalitesini artırır. Bu yatırımların varlığı, bir ülkenin sosyo-ekonomik gelişimini etkiler. İyi bir alt yapı ve üst yapı, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayarak yaşam standartlarını yükseltir, ekonomik büyümeyi destekler ve yatırımları teşvik eder. Aynı zamanda, turizm gibi önemli bir sektör için de gereklidir, çünkü turistlerin konforlu bir şekilde seyahat etmelerini, konaklamalarını ve diğer hizmetleri kullanmalarını sağlar (Türkay ve Saraç, 2019: 98-110).

Afganistan'ın alt ve üst yapı eksiklikleri, halkın yaşam koşullarını olumsuz etkilemekte ve çeşitli sorunlara neden olmaktadır. Temiz içme suyu sağlanamaması, çevresel faktörlerin yetersizliği ve sağlık alt yapısının zayıflığı, halkın sağlık sorunlarının çözümü için başka ülkelere yönelmelerine sebep olmaktadır. Sağlık alt yapı ihtiyacının karşılanması için gerekli araç ve gereçlerin temin edilememesi, modern hastanelerin inşası

ve güvenilir ilaç temini gibi konular ülkede büyük sorunlar oluşturmaktadır (Afganistan, T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2017: 8). Ayrıca, çok fazla göç vermesinden dolayı nitelikli insan gücünün eksikliği önemli bir sorundur. Dünya Sağlık Örgütü başkanı, Afganistan'ın sağlık sisteminin ekipman, ilaç ve personel eksikliği, maaş sorunları, bütçe yetersizliği ve beyin göçü gibi sorunlarla karşı karşıya olduğunu, sağlık sisteminin çökme noktasında olduğunu belirtmektedir. Sağlık çalışanlarının dağılımının dengesiz olması da başka bir sorundur. Özellikle Kabil şehir merkezinde yoğunluk görülürken, diğer bölgelerde sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu gözlenmektedir. Bu durum, ülke içindeki sağlık nedenli göçlerin ve köyden kente olan göçlerin artmasına neden olmaktadır (Dashti, 2021: 399).

Afganistan'da son yirmi yılda eğitim sektöründe önemli ilerlemeler kaydedildiği bilinmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu tarafından yapılan açıklamaya göre, ülkedeki öğrenci sayısı bir milyondan 9.5 milyona çıkmış, bunun 4 milyonunu kız öğrenciler oluşturmaktadır. Okula kayıt sayısının on kat artması ve okul sayısının üç katına çıkması, eğitimde önemli gelişmeler olduğunu göstermektedir. Ayrıca son on yılda gençlerin okur-yazarlık oranının yüzde 47'den yüzde 65'e yükseldiği belirtilmektedir. Ancak, Afganistan'da devam eden çatışma ve şiddet nedeniyle yaklaşık 4,2 milyon Afgan çocuğun, 2,6 milyonu kız çocukları olmak üzere, eğitimden mahrum kaldığı ifade edilmektedir. Taliban'ın kız çocuklarını okula çağırması, yıllar içinde elde edilen kazanımların tehlikeye girmesine ve uzun vadede geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açabileceği endişelerini artırmaktadır. Taliban'ın eğitimle ilgili uygulamaları, cahil bir toplum oluşumunu desteklemekte ve kız çocuklarının eğitimden mahrum bırakılması, erkek çocukların da eğitimsiz kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, dar kafalı Taliban üyelerinin yetişmesine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, Taliban'ın kendi sıralarına asker toplamak için bu sistemi kullanması da daha kolaylaşmaktadır. Bu uygulamalar, Cahiliye Arap dönemine benzeyen bir sistem olduğunu ve Taliban'ın bu sistemi benimseyerek kendilerini sınırlayan bir topluluk olmaktan öteye gidemediğini göstermektedir (Dashti, 2021).

Afganistan'daki yükseköğretim sisteminin geliştirilmesi önemli bir konudur. Ancak dikkate alınması gereken bir gerçek, nitelikli ve eğitilmiş Afganların göç etmelerine rağmen yurtdışından geri dönme oranının düşük olmasıdır. Bu durumun temel nedeni, ülke içindeki

şiddet olayları ve ekonomik zorluklardır. Nitelikli ve eğitimli Afganların Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göç etmeye başlaması, Sovyet müdahalesi döneminde 1980'ler ve 1990'lar arasında gerçekleşmiştir. Ancak 2007/08 verilerine göre, mevcut göç hareketlerinde beyin göçüne rastlanmamıştır. Yerleşik nüfusla Afganistan'dan ayrılan göçmenler arasında eğitim düzeyinde neredeyse hiç fark bulunmamasına rağmen, uluslararası göçmenler iç göçmenlerden daha yüksek eğitimli görünmemektedir (Obayd ve Karataş, 2021: 86). Bu bağlamda, Afganistan'da yükseköğretim sisteminin geliştirilmesiyle birlikte, ülkedeki şiddet olaylarının azaltılması ve ekonomik koşulların iyileştirilmesi gibi faktörlerin göç eden nitelikli ve eğitimli Afganların geri dönüşünü teşvik etmek açısından önemli olduğu söylenebilir. Afganistan'ın bu şekilde yetenekli insanlarına sahip çıkması ve onları ülkeye dönme konusunda teşvik etmesi, ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için büyük bir potansiyel sunmaktadır.

Afganistan'ın sağlık sektörü de zorlu bir durumda olup, 2022 yılı itibariyle hastanelerde yeterli personel olmadığı ve ilaç bulmanın zorlaştığı ifade edilmektedir. Ülkeye yapılan yatırımların sadece belirli kişilerin çıkarlarını gözettiği ve genel olarak halka yeterli bir etki sağlamadığı belirtilmektedir. Konferanslar düzenlenmiş ve yardım kuruluşlarından yardımlar alınmış olsa da, bu yardımların büyük bir kısmının halka ulaşmadığı ifade edilmektedir. Rüşvetçi siyasilere ve askerler tarafından kaynakların kendi çıkarları doğrultusunda kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Bu durum, Afganistan'ın içinde bulunduğu zorlu koşulların yanı sıra yönetimdeki eksiklikler ve yolsuzluklarla da ilişkilendirilebilir. Ülkede sürdürülebilir bir kalkınma ve iyileşme için, uluslararası yardımların daha etkin bir şekilde yönetilmesi, kaynakların doğru alanlara yönlendirilmesi ve şeffaf bir yönetim anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.

Afganistan'da ulaşım sisteminin zayıf olduğu ve birçok sorunla karşılaştığı belirtilmektedir. Ülkenin denize kıyısı olmaması nedeniyle ulaşım tamamen kara yolu üzerinden sağlanmaktadır. Ancak demiryolu hatlarının az olduğu ve mevcut karayollarının yetersiz olduğu ifade edilmektedir. Ülkede demiryolu hatlarının kısa mesafelerle sınırlı olduğu ve toplamda 2850 km asfaltlanmış karayolunun bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle mevcut karayollarının %60'ının hasar gördüğü vurgulanmaktadır. Kentler arası ulaşımın küçük taşımacılık için uygun olmadığı, şehir içi ulaşımın rikşalar ve eski taksilerle sağlandığı belirtilmektedir. Toplu taşıma imkânlarının

ise çok sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Havayolu ulaşımının ise sınırlı olduğu ancak Kandahar, Herat, Mezar-ı Şerif ve Kabil'deki havaalanlarının kullanılarak yerli havayolu şirketleriyle sağlandığı belirtilmektedir. Bu durum, ülkenin ulaşım altyapısının yetersizliğini ve ulaşımın günlük yaşamı, ticareti ve ekonomiyi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Afganistan'ın ulaşım sektöründe yapılacak yatırımlar ve altyapı geliştirmeleri, ülkenin kalkınması ve insanların yaşam kalitesinin artması için önemli bir adım olacaktır (Akbaba, 2015: 11).

4.5.Sosyo-psikolojik Sebepler

Afgan göçünün psikolojik nedenleri, fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmamasının temel etken olduğu bilinmektedir. Afganistan'da yaşayan insanlar, zor koşullar altında bu ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmektedir. Yetersiz ekonomik kaynaklar, sınırlı sağlık hizmetleri, eğitim imkânlarının kısıtlı olması ve istikrarsız politik ortam gibi faktörler, insanların göç etme arzusunu artırmaktadır. Göç, bireylere daha iyi bir yaşam arayışında olanaklar sunma potansiyeline sahiptir. İnsanlar, daha iyi iş olanakları, daha iyi eğitim imkânları, sağlık hizmetlerine erişim ve daha güvenli bir yaşam için göç etme eğilimindedirler. Bu nedenle, Afganistan'dan göç eden insanlar, yaşadıkları zor koşullardan kaçarak daha iyi bir gelecek umuduyla hareket etmektedirler. Güvenlik ihtiyacının karşılanamaması, suç oranlarının artmasına ve suç örgütlerine katılımın artmasına yol açabilmektedir. Afganistan'da fiziksel güvenlik ve kişisel güvenlik endişeleri önemli bir rol oynamaktadır. Terör saldırıları, iç çatışmalar ve çetelerin varlığı, insanların güvende hissetme ihtiyacını zedeler. Bu da insanları, daha güvenli bir ortam arayışına iterek göç etmeye yönlendirebilir. Afganistan'da yaşanan ekonomik zorluklar, temel ihtiyaçların karşılanamamasına ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. İnsanların yeterli gıda, su, barınma ve sağlık hizmetlerine erişimi olmadığında, yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla göç etme eğilimi ortaya çıkar. Ayrıca, eğitim imkânlarının sınırlı olması da insanların geleceklerini güvence altına almak adına başka ülkelere göç etme kararı almasında etkili olabilir.

Afganistan'da dilenciler, açlık ve sefillik içinde yaşayan insanlar gibi durumlarla karşılaşılması üzücü bir gerçektir. Özellikle sokaklarda 5 yaşından itibaren dışarı atılan çocukların bulunması, onların beton zeminlerde uyumak zorunda kaldıkları ve yiyecek

eksikliği gibi temel ihtiyaçlarının karşılanamadığı görülmektedir. Bu çocukların yaşadığı zorlu koşullar ve toplum tarafından sahiplenilmemeleri son derece trajiktir. Uyuşturucu bağımlıları, sapıklar ve hırsızlar gibi suçlarla ilişkili olan insanlarla aynı ortamda yaşamak zorunda kalmaktalar. Daha vahim olanı bazı ailelerin çocuklarını yabancılara vermeye veya satmaya çalışması çaresizlik içinde olduklarını göstermektedir. Bu durum, Afganistan'da yaşanan sorunların derinliğini ve aciliyetini ortaya koymaktadır. Afganistan'daki bu durumu ifade etmek gerçekten zor olabilir ve gerçeklikten uzaklaşmak gibi görünebilir. Ancak, bu tür sorunların varlığı ülkede çözülmesi gereken acil sosyal, ekonomik ve insani sorunlar olduğunu göstermektedir (TVNET, 2022).

Çocuğu satın alan veya kaçıran kişi yıllarca insanlık dışı şeylerde kullanmakta sonra kendi kızıyla da beğenirse evlendirebiliyor. Türkiye'den giden askerlerimize ve polislerimize Afganistan ile ilgili söylenen ilk şey çocuklara kesinlikle dokunmaydır. Sevilen erkek kız fark etmez, size satmak için çeşitli tekliflerde bulunmaktalar. Afganistan'da var olan Bacha Bazi adlı gelenek, cinsel sapkınlıkları içeren ve insanlığın en utanç verici kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu geleneğe göre, fakir ailelerin erkek çocukları, dansçı kıyafetleri içinde 7-13 yaşları arasında alınarak zengin erkeklere satılmakta ve cinsel amaçlar için köle olarak kullanılmaktadır. Bacha Bazi, pedofilinin içine girdiği bir uygulama olup çocukların fuhşa zorlandığı ve istismara maruz kaldığı iğrenç bir durumu ifade etmektedir (Tarih Kurdu, 2021). Afgan işgali sırasında ABD askerinin anlattıklarına göre yanlarında bulunanlarla ilgili verdiği bilgiler içler acısı "eğitim verdiğimiz Afganların neredeyse tamamı uyuşturucu kullanıyordu. Özellikle Doğu ve Güney'de bunların 'Çaycı' olarak nitelendirdikleri 7-13 yaş arasında erkek çocuklar vardı. Bunları gündüz hizmetçi gece ise seks kölesi olarak kullanıyorlardı. İstismar ve hizmetçi olarak kullanmak için kaçırılan binlerce kız ve erkek çocuk vardı. Bu çocuklara ne olduğuyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşmak ise çok zordu" diyor (Dönüm Noktası: 11 Eylül ve Terörle Mücadele, 2021). Afganistan'da Bacha Bazi adı verilen çocuk istismarı ve kölelik pratikleri gerçekten de insanlık dışı ve ahlaki açıdan kabul edilemez bir durumdur. Bu uygulama, çocukları cinsel istismara maruz bırakmanın yanı sıra onları birer mal gibi alıp satma, evlendirme ve hizmetçi olarak kullanma gibi suistimallere yol açmaktadır. Bu tür istismarlar, çocukların hayatlarını derinden etkilemekte; fiziksel, psikolojik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır.

Çocuklar istismar edildikleri ortamlarda genellikle korku, acı ve travma yaşamaktadır. Afganistan'da yaşanan bu durumun sona erdirilmesi için hem yerel hem de uluslararası düzeyde ciddi önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler arasında yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi, eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması, çocukların korunmasına yönelik destek ve hizmetlerin sağlanması yer almaktadır. Bu korkunç istismarın sonuçlarından biri, istismara maruz kalan bireylerde pedofilik eğilimlerin ve cinsel sapmaların ortaya çıkabilmesidir. Çocuk yaşta yaşanan cinsel istismar, uzun vadeli etkileriyle birlikte mağdurlarda cinsel kimlik ve davranış bozukluklarına yol açabilir. Ancak önemli bir nokta, bu istismarın sadece bir gelenek olarak değerlendirilmemesi gerektiğidir. Her ne kadar bazı Afganlar bu durumu kendi geleneği olarak savunsa da, bu savunma kabul edilemez ve çocuk istismarıyla mücadeledeki uluslararası normlar ve insan hakları standartları göz ardı edilmemelidir.

Bir başka konu ise Kadın Hakları ise Afganistan'da kadınların haklarının ihlal edildiği ve toplumda değersizleştirildiği konusu büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle Taliban'ın yönetim dönemlerinde, kadınlar birçok haklarından mahrum bırakılmış ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu durum, kadınların ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilemekte ve çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bir ankette, Kabil'de yaşayan kadınların büyük bir kısmının ruhsal sağlıklarının bozulabileceği, bir kısmının post-travmatik stres bozukluğuyla karşı karşıya olduğu ve bazılarının intihar eğilimi gösterdikleri belirtilmiştir. Taliban yönetimi altında kadınlar, evlerine kapanmış, erkeklerle iletişime geçmeleri sınırlanmış ve eğitim hakları ellerinden alınmıştır. Hatta kapalı ortamlarda sürdürülen eğitim bile engellenmiştir. Bu insanlık dışı uygulamalar sonucunda, kadınların yaşadığı stres ve bunalımların bebeklerine de yansıdığı ve hatta bebek ölümlerine yol açtığı ifade edilmektedir. Kadınların eğitimsiz, sosyal ve psikolojik sorunları olan bir şekilde yetişmeleri, gelecek nesillerin sağlıklı bir şekilde yetişmesini olumsuz etkileyebilir. Kadınların toplumun temel taşı olduğu düşünüldüğünde, onların eğitilmiş ve sağlıklı bir şekilde yetişmeleri, toplumun genel refahı ve ilerlemesi için büyük önem taşımaktadır. Bu sorunun çözümü için uluslararası toplumun, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yetkililerin kadın haklarına saygı göstermeyi teşvik etmeleri, eğitim imkânlarının sağlanması, kadınların toplumsal yaşama katılımlarının desteklenmesi ve kadınları koruyan yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi gerekmektedir (Geyik, 2020).

Taliban'ın ABD'den aldığı gündün itibaren kadın haklarına yönelik ihlalleri artarak devam etmiştir. Kadınların eğitim haklarına getirilen kısıtlamalar, dışarıda yanlarında bir erkek bulundurma zorunluluğu ve başörtüsü takma zorunluluğu gibi uygulamaların sayısı ve sertliği artmıştır. Bu uygulamalar, kadınların sosyal hayata katılımını kısıtlamakta ve özgürlüklerini sınırlamaktadır. Taliban yönetimi altında kadınların eğitim haklarına getirilen yasaklamalar, onların bilgi ve yeteneklerini geliştirme imkânlarını sınırlamaktadır. Kadınların eğitim almalarının engellenmesi, onların toplumda aktif rol almasını ve kendi potansiyellerini gerçekleştirmesini engellemektedir. Ayrıca, kadınların dışarıda yanlarında bir erkek bulundurma zorunluluğu getirilmesi ve başörtüsü takma zorunluluğu gibi uygulamalar, kadınların kişisel özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu uygulamalar, kadınların kendi kararlarını almasını ve istedikleri gibi yaşamalarını engellemektedir. Kadınların toplumda var olabilmeleri için erkeklere bağımlı hale getirilmesi, kadınların güçsüzleştirilmesine ve ayrımcılığa yol açmaktadır. Bu tür uygulamalar, kadın haklarının ihlal edildiği bir ortamın varlığını göstermektedir. Kadınların özgürce karar verebilme, eğitim alma ve toplumda eşit haklara sahip olma gibi temel haklarına saygı gösterilmesi önemlidir. Uluslararası toplumun, kadın hakları konusunda duyarlılık göstermesi ve bu hakların korunması için çaba sarf etmesi gerekmektedir.

4.6. Sosyo-kültürel ve Dini Sebepler

Afganistan, zengin ve çeşitli bir kültürel geçmişe sahip olan bir ülkedir. Kültürü, etnik, dini ve dil ayrımcılığı içeren çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Afganistan'ın kültürel mirası, yerel halkların gelenekleri, sanatı, edebiyatı, müziği ve mimarisi aracılığıyla ifade edilmektedir. İşte Afganistan kültürü hakkında bazı temel bilgiler: Dil ve Etnik Gruplar: Afganistan, çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı bir ülkedir. En yaygın konuşulan diller arasında Peştuca (Dari veya Farsça olarak da bilinir) ve Farsça bulunur. Diğer önemli etnik gruplar arasında Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Beluçlar ve Pamirler yer almaktadır. Gelenekler ve Görenekler: Afganistan, geleneksel yaşam tarzıyla tanınır. Toplumsal yapıda aile ve akrabalık bağları önemlidir. Misafirperverlik, saygı ve yardımlaşma gibi değerler önemlidir. Aile ve toplumun normlarına uygun davranma büyük önem taşır. El Sanatları: Afganistan, zengin bir el sanatları geleneğine sahiptir. El dokuması kilimler, halılar, döşeme kumaşları, el yapımı takılar ve gümüş işlemeli eşyalar gibi birçok el sanatı ürünü ünlüdür. El işi nakışlar ve ahşap oymacılığı da yaygın olarak

görlür. Edebiyat ve Müzik: Afganistan, birçok ünlü şair, yazar ve müzisyene ev sahipliği yapmıştır. Farsça ve Peştuca edebiyatı önemli bir yere sahiptir. Edebi eserlerde aşk, doğa, kahramanlık ve din gibi temalar sıkça işlenir. Müzikte klasik, halk ve dini müzik formları bulunur. Yemek Kültürü: Afgan mutfağı, Orta Doğu ve Güney Asya mutfaklarının etkisini taşır. Pilav, kebaplar, etli yemekler, çorba ve sebze yemekler yaygındır. Naan adı verilen bir çeşit ekmek, yemeklerle birlikte sıklıkla tüketilir. Şerbetler ve tatlılar da popülerdir. Giyim: Afganistan'da geleneksel giyim kültürü hala yaygın olarak sürmektedir. Erkekler genellikle uzun, gevşek bir cübbe olan "Perahan Tunban" giyerken, kadınlar geleneksel "Şalvar Kameez" adı verilen bir takım elbise giyerler. Başörtüsü de kadınlar arasında yaygındır. Afganistan kültürü, karmaşık ve zengin bir tarihe dayanır. Bu kültür, etnik çeşitlilik, geleneksel değerler ve sanatsal ifadelerin birleşimini yansıtır. Ancak, son yıllarda yaşanan çatışmalar ve istikrarsızlık, Afganistan'ın kültürel mirasının korunması ve geleceği üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Afganistan'da dinin kültürel ve sosyal hayatta önemli bir rol oynadığı ve her alanda toplumu şekillendirmektedir. İslam, Afganistan'ın büyük çoğunluğunun inancıdır ve dini değerler toplumun hayatının bir parçasıdır. Din, halkın yaşam tarzları, ahlaki değerler, gelenekler ve toplumsal normlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Afganistan'da çatışmaların dini vurgularla yapıldığı ve cihat çağrılarının halk arasında önemli destek gördüğü doğrudur. Bu, çeşitli dönemlerde yaşanan savaşlarda ve çatışmalarda görülen bir durumdur. Din, bazı liderlerin meşruiyetini ve desteklerini artırmak için kullanılmıştır. Bu durum, dinin politik ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkisini göstermektedir. Ancak, bu tür dini vurguların ve terör eylemlerinin tüm Afgan halkını temsil etmediği ve İslam'ın barış, hoşgörü ve adalet gibi değerleri vurguladığı unutulmamalıdır. Radikal terör örgütleri, dini bahanelerle kendilerini meşrulaştırarak şiddet eylemleri gerçekleştirebilirler, ancak bu, İslam'ın genel öğretilerinden ve halkın çoğunluğunun inancından ayrıdır. Afganistan'da yaşayan Müslümanların çoğunluğu barışçıl bir yaşam sürdürmek ve dinlerini barış, sevgi ve hoşgörü prensipleri doğrultusunda yaşamak istemektedir. Din, Afganistan'da sosyal dokuyu ve toplumsal ilişkileri derinden etkileyen bir faktördür. Ancak, dinin olumsuz şekillerde kullanılması veya terör eylemleri gibi yanlış yorumlanması, toplumun genelini temsil etmemektedir. Din, kişisel inanç ve ibadet özgürlüğüne saygı gösterilerek, barış, hoşgörü ve insan hakları temelinde anlaşılmalı ve değerlendirilmelidir.

Afganistan'da bulunan örgütlerin yönetim anlayışı ve uygulamaları hakkında yapılan bu açıklamalar, örgütlerin İslam'ı anlama ve yorumlama şekline eleştirel bir bakış sunmaktadır. Her ne kadar örgütler, İslam'ı uygulayacaklarını söylese de, bazı uygulamaları İslam'ın öğretileriyle çelişmektedir. İslam'ın önemli bir prensibi olan istişareye değer vermeme ve tek adam rejimi izleme gibi uygulamalar, İslam'ın temel değerlerinden sapma olarak değerlendirilebilir. İslam, adalet, hoşgörü, eşitlik, insan hakları ve toplumsal dayanışma gibi değerleri vurgular. İslam'ın öğretilerinde, liderlerin halkla istişare yapması ve kararları ortaklaşa almaları teşvik edilir. Hz. Muhammed'in döneminde istişare önemli bir yönetim aracı olarak kullanılmıştır.

4.6.1. Din, Mezhep Sorunlarının Göç Olgusu Bağlamında Afganistan'daki Yansımaları

Afganistan nüfusunun %99.7'si Müslüman olduğu bilinmektedir. Müslümanların da mezhepsel dağılımı da %84.7 - 89.7 Sünni, %10-15 Şii şeklindedir. Nüfusun çok küçük bir kısmı olan %0.3'ü farklı dini topluluklardan oluşmaktadır. Afganistan'a bakıldığında din temelli bir araya gelebilecekleri gibi bir olgu ortaya çıkabilir ancak durum iç dinamiklere geldiğinde kesinlikle öyle değildir (Cankara ve Çerez, 2020: 450). Dış müdahalelere karşı din temelli direniş, Afganistan tarihinde daima başarılı olmuştur. Özellikle Rusya'nın müdahalesi sırasında dinin etkisi açık bir şekilde görülmüş ve bu dönemde din temelli saldırılar ve çatışmalar hiç durmamıştır. İran ve Pakistan gibi diğer ülkeler, özellikle dini temele dayalı yardımlarla Afganistan'a önemli destek sağlamışlardır. Özellikle Rusya'nın müdahalesi sırasında dinin etkisi açık bir şekilde görülmüş ve bu dönemde din temelli saldırılar ve çatışmalar hiç durmamıştır. Afgan hükümetlerinin kabul edilmemesinin temel sebebi, kâfir olarak algılanmalarıdır. Sovyet etkisi altındaki hükümetler dine hiçbir şekilde yaklaşmamış ve bu durum halk arasında kabul görmemiştir. Afganistan'daki örgütlerin liderleri ise dini bir kimlik kazanma eğilimindedir ve bu sayede liderliklerini meşrulaştırmaktadırlar. Bu durumlar, Afganistan'da dinin siyasi ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkisini göstermektedir. Din, dış müdahalelere karşı bir birlik ve dayanışma unsuru olarak kullanılmış olsa da, içerideki çatışmalarda ve hükümetlerin meşruiyetinde tartışmalı bir rol oynamıştır. Afganistan'ın karmaşık ve zorlu tarihinde dinin önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak Afgan halkına dayatılan din anlayışının İslam'la ne kadar bağlantılıdır. Bu durum tartışmaya açık bir konudur. Örneğin, Taliban'ın kurucu liderlerinden Molla Ömer'in mezarının kutsal bir mekân olarak kabul edilmesi ve ona büyük bir evliya muamelesi yapılması Afganistan'da yaygın bir inanıştır. Çevredeki insanlar Molla Ömer'i ülkeleri için canını feda etmeye çalışan bir mücahit ve büyük bir veli olarak değerlendirmektedirler. ABD ve diğer örgütlerin defalarca evine saldırmalarına rağmen onu bulamamaları, insanlar tarafından Molla Ömer'in kerameti olduğuna inanılmaktadır. Belgesellerde, birçok tarikat lideri ve din adamının mezarlarının önünde duaların suya koyulup içildiğini göreceksiniz. Bazı türbelerde ise fakirlerin haccının kabul olduğuna inanıldığı belirtilmektedir. Bu inanışlar, bölgedeki halkın o mekânlardan ayrılmamasına sebep olmaktadır. Belgesel izlendiğinde birçok tarikat liderinin ve din adamının mezarlarının önünde suyun içinde dualar koyulup içildiğini göreceksiniz. Daha ileriye gidip türbelerinde birinde fakirlerin haccının orada kabul olduğunu belirtiyorlar ve buna inan halk bölgeden ayrılmıyor.

Afganistan'da mezhepsel sorunlar, özellikle Şii mezhebine mensup Türk veya Moğol kökenli Hazaralar ile Sünni Peştunlar arasında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Hazaralar, Bamyan dahil olmak üzere Hazaristan bölgesinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. 4 milyona yakın nüfusuyla Hazaralar, ülkedeki en kalabalık üçüncü etnik gruptur. Ayrıca, Pakistan'da tahmini olarak 650-900 bin Hazara nüfusu bulunmaktadır. 1747 yılında ilk Afgan Devleti'ni kuran Peştunlar, Abdurrahman Han dönemine kadar Peştun olmayan etnik gruplarla sınırlı işbirliği yapmışlardır. Hazara hanları, Abdurrahman Han'ın tahta çıkmasını desteklemiştir. Ancak işbirliği uzun sürmemiş ve Abdurrahman Han, Hazaracât'ı istila etme politikası izlemiştir. İşgali meşru hale getirmek için Hazara hanlarını Şir Ali Han'a destek verdikleri gerekçesiyle cezalandırmış ve halkın ödeyemeyeceği ağır vergiler getirmiştir. Abdurrahman Han'ın Hazaralara karşı kin ve nefreti, diğer etnik gruplara göre daha belirgindir. Çünkü Abdurrahman Han, Hazaraları tek güç ve tehlike olarak görmüştür. Nitekim 1890-1893 isyanlarının liderliğini de Hazara hanları yapmıştır. Hazaralar, Caferi mezhebine mensup oldukları için Abdurrahman Han tarafından kafir ve dinsiz olarak görülmüştür. Abdurrahman Han, mezhep faktörünü kullanarak hem diğer etnik grupları hem de İslam ülkelerini Hazaralara karşı kışkırtmayı amaçlamıştır. Bu strateji başarılı olmuştur ve Sünni alimlerden Hazaralara karşı cihat fetvası çıkarılmıştır. Abdurrahman Han, Peştun kabilelerine şu şekilde yazmıştır: "İslam dinine göre, kim ne kadar Hazara

rafizilerinin kadın, çocuk, erkek ve mallarını ganimet alırsa, 1/5'ini devlete göndererek geri kalanına sahip olabilir." Bu fetvadın sonra binlerce Hazara kadın ve çocuğu öldürülmüş, köle olarak satılmıştır. Hatta askerler, erkeklerin gözü önünde evlere girip kadınlara tecavüz etmiştir. Abdurrahman Han'ın 1901'de öldürülmesinin ardından Hazaralar için af çıkarılmış, Peştunlara verilen toprakların sahiplerine geri verilmesini sağlayarak Hazaraların yeniden yurtlarına dönmesine izin verilmiştir (Mohammadi, 2015: 31). tarihi kayıtlar incelendiğinde Afganistan'da mezhepsel sorunların ortaya çıkması yine İngilizlerden dolayı çıkmıştır. Abdurrahman Han'ın Hazaratlara karşı kışkırtan ve destekleyen yine İngilizler olmuştur.

Afganistan parlamentosuna 1960 yılında 10 kadar Hazara parlamentoya girmesine karşın pek bir etki gösterememişleridir. Bu durumun başlıca nedeni yapılan saldırılar ve yıldırma politikalarından dolayı başka bölgelere göçen halktan dolayı nüfusları azalmıştır. Zira ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde yaşayan Hazaralar korunma içgüdüleriyle kendilerini nüfusa Tacik ya da Özbek olarak kaydettirmiş, nüfus memurları yeni doğmuş Hazarilerin, Peştun ismi verip kayıtlara da onları Peştun yazmıştır. Uygulanan politikalar nedeniyle halk arasında aşağılayıcı bir terim olan Kızılbaş tanımı yapıldığından kendilerini gizlemek yoluna gitmişler ve bu gibi nedenlerden dolayı her geçen gün güçlerini yitirmişlerdir. Sovyetlerin Afganistan'ı 1979 yılında işgali sonrasında birçok halk gibi Hazaralar da bölge ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Çoğunluğu Pakistan ve İran'a göç eden Hazarilerin bir kısmı ABD ve AB ülkelerine gitmek zorunda kaldı. Rusların geri çekilmesinden sonra en büyük katliama yine hazariler maruz kalmıştır. Taliban militanlarının kitlesel Hazara katliamları uluslararası örgütlerin raporlarına yansdı. 1998 yılında Aşure Günü nedeniyle toplanan halka saldırı düzenleyen Taliban, Mezar-ı Şerif'te 8 bine yakın Hazariyi katletti. Bir yıl sonra da Yakvulen bölgesinde yine binlerce kadın ve çocuk Hazara öldürüldü. Hazarilerin lideri olarak bilinen Abdul Ali Mezarı'nın iç savaş sırasında Taliban tarafından öldürülmesi, Hazara toplumu için "hala kapanmamış bir yara" olarak görülüyor (Sadat, 2021).

Bir diğer sorun ise topraklarından zorla göç ettirilen Hazarilerdir. Hazaracât'ın bugünkü yüzölçümü yaklaşık 70.000 metrekare olarak tahmin edilmektedir. Ancak, 1880 yılından önce Hazaracât'ın yüzölçümü 200.000 metrekare olarak belirlenmiştir. Peştunlar, Hazaralarla yapılan savaşları takiben 60 yıl boyunca Hazaracât'ın çeşitli bölgelerine

yerleşmişlerdir. Sovyetler Birliği ve onun desteklediği komünist rejime karşı başlayan direniş hareketleri sonucunda Hazaracât ve kuzey bölgesi, devletin ve Peştunların kontrolünden çıkmıştır. Direnişin başlamasından sonra göçebe Peştunlar, zorla ele geçirdikleri Hazari bölgelerini terk etmek zorunda kalmış ve böylece ata topraklarına geri dönebilmişlerdir. Ancak, bu toprak meselesi gelecekte yeniden sorun teşkil edebilecektir. Özellikle 2010 yılından itibaren göçebe Peştunlar, yaz aylarında Hazaracât bölgesine giderek Hazaraların köylerini ve ekili alanlarını tahrip etme eylemlerinde bulunmaktadır. Bu tahribatı gerçekleştirenler, köylerin ve arazilerin kendilerine 1893 yılında verildiğini iddia etmektedirler (Mohammadi, 2015: 37). Görüldüğü üzere Hazaralar, sadece Şii oldukları için 100 yıldan fazla birçok zulme ve baskıya maruz kalmıştır. Afgan tarihinde en çok istismar edilen, hor görülen millet olmuştur. Sadece hizmetçi olarak iş bulabilmişler hatta 1950'li yıllarda para kullanmalarına dahi izin verilmeyip takas usulüyle alışveriş yapmışlardır.

Mezhep savaşları, uluslararası ilişkilerde de etkisini göstermiş ve İran ile Afganistan arasında birçok soruna yol açmış, birçok savaş gerçekleşmiştir. İran ve Afganistan arasındaki ilişkiler son 40 yıldır düzelmemiştir. İran yönetimi, Taliban'ı Peştun etnik grubundan oluşan radikal bir hareket olarak tanımlamış ve Kabil'de radikal Sünni bir Peştun hükümetinin önlenmesi amacıyla, Tacik ve Türk kökenlilerden oluşan Kuzey İttifakına destek sağlamıştır. Taliban ise bu duruşa karşılık olarak İran'ın Kabil temsilciliğini kapatmış ve Mezar-ı Şerif'teki İran Konsolosluğunda bulunan dokuz İranlı diplomatı öldürmüştür. Bu olaylar sonucunda Tahran yönetimi 200-250 bin kişilik güvenlik güçlerini Afganistan sınırına sevk ederek saldırı tehdidinde bulunmuştur, bu da iki ülkeyi savaş eşiğine getirmiştir (Dashti, 2021).

Son olarak 2022 yılının Temmuz ayında, Taliban ve İran arasında gerginlikler yaşanmış ve her iki taraf da sınır bölgelerine asker yerleştirmiş, küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Ancak büyük çatışmalardan önce taraflar anlaşmaya varmış gibi. İran, uzun yıllar boyunca Afganistan'a ev sahipliği yapmasına rağmen, aralarındaki düşmanlık devam etmektedir. İran, Afganistan'da 11 Eylül sonrası dönemde etnik ve mezhepsel bir yaklaşım sergilememe çabası gösterse de, pratikte öyle olmamış ve belirli bir dönem mezhepçi politikalar izlemeye devam etmiştir. Özellikle Şiileri Hazaraları Afganistan siyasetinde desteklemiştir. Bu durum Afganistan tarafından olumlu karşılanmamıştır. 2001 sonrasında

Hazaraların elde ettiği siyasi güç, İran'ın bu konudaki rolünün önemli bir göstergesidir. Hazaralar daha önce hiçbir dönemde ülkede bu kadar güçlü bir siyasi pozisyon elde edememişlerdir. İran, Hazaralardan sonra özellikle Tacik gruplarını da Afganistan'da desteklemiştir (Alagöz-Kandemir, 2005:120).

4.6.2. Etnik Gruplar Arasında Yaşanan Sorunlar ve Ötekileştirme Politikaları

Afganistan'da toplum, on sekiz farklı etnik gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar arasında Peştunlar, Tacikler, Türkler (Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Karakalpak), Hazaralar, Aymaklar, Beluciler, Brahuiler, Beluçlar, Nuristaniler, Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler, Sihler, Yatlar, Pencabiler, Darvaziler ve Paşhailer yer almaktadır (Çınarlı, 2012: 73). Ancak ülke içinde siyasi bir güce sahip olan dört ana grup bulunmaktadır: Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralar. Bu gruplar, nüfusa göre dağılımlarının oranlarına göre belirlenmiştir. Peştunlar %42, Tacikler %27, Hazaralar %9 ve Özbekler %9 oranında nüfusa sahiptir (Afganistan Ülke Bülteni, 2012: 1).

Bu sorunların kökenleri yüzyıllar öncesine dayanmakta ve 19. yüzyılda Afganistan'ın kuruluşuyla başlayan olaylar, İngilizlerin gruplar arasındaki sorunları körüklemesi ve kışkırtması sonucunda, uzun yıllar birlikte yaşamış olan milletlerin birbirleriyle savaşmasına yol açmıştır. Abdurrahman Han'ın iktidara gelmesiyle birlikte, özellikle güneyde yaşayan Peştunların ülkenin farklı bölgelerine, özellikle de Kuzey Afganistan'a nakledilmesiyle başlayan Peştunlaştırma politikaları, Afganistan'ın etnik yapısını karmaşık bir hale getirmiştir. Peştunların 270 yıldan fazla süren egemenlikleri ve diğer etnik gruplara yönelik dışlayıcı politikaları, etnik gruplar arasındaki güveni ve olası bir istikrarın sağlanmasını imkânsız hale getirmiştir (Yusofi, 2013: 165).

Peştunların kuzey bölgelere yönelme isteğinde coğrafi şartlar ve iklim koşulları önemli bir etkiye sahiptir. Afganistan'ın kuzey bölgesi verimli topraklara sahipken, güney bölgesi ise verimsiz dağlık alanlardan oluşmaktadır. Bu nedenle Peştunlar, tarım ve geçim kaynakları açısından daha elverişli olan kuzey bölgelere yönelme eğiliminde olmuşlardır. Ayrıca Afganistan'da toplumun çoğunluğu, kendi topluluklarına olan bağlılık duygusuyla merkezi yönetimden daha fazla ilgilenmektedir. Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar,

liderlerine tam bir bağıllık gösterme eğilimindedir. Bu durum, merkezi yönetimin otoritesini zayıflatmakta ve Afgan toplumunda merkezi yönetimden uzaklaşma eğilimi oluşturmaktadır. Askeri güç açısından, bu topluluklar ile merkezi yönetim arasında karşılaştırıldığında, toplulukların askeri gücü genellikle merkezi yönetimin askeri gücünden daha büyük olduğu görülmektedir. Ancak, bu toplulukların merkezi yönetime karşı birleşme ve ortak bir mücadele içine girmesi Rus işgali haricinde görülmemiştir (Çınarlı, 2012: 79).

Taliban'ın radikal ve dışlayıcı politikaları nedeniyle 1992 yılında Afganistan'da bir dış göç dalgası yaşanmıştır. Taliban yönetiminin çoğunluğunu Peştunların oluşturduğu bir kadroya sahip olması, kapsayıcı bir yönetimin önüne geçmiştir. Göç dalgası özellikle kadınlar, çocuklar ve azınlık grupları olan Şiiler, Sihler ve Hindular gibi gruplardan oluşmuştur. İkinci dış göç dalgasında ise kentli ve eğitilmiş orta sınıf Afganlar, İran ve Pakistan'a kaçmıştır. Ancak bu göçler Pakistan ve İran tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Afganistan, uluslararası toplumun ilgisini de aynı ölçüde çekememiştir (Yılmaz, 2014: 1688). Taliban döneminde Peştuca ülkenin resmi dili olarak ilan edilmiş ve diğer diller göz ardı edilmiştir. Ayrıca başkent Kabil'den Kandahar'a taşınmış ve ülke bu şehirden yönetilmiştir (Dashti, 2021: 388).

Duran Hattı ile oluşturulan sınırdan dolayı etnik kökenleri aynı olan Peştunlar iki devlet arasında bölünmüş durumdadır. Duran Hattı, İngilizlerin yönetim stratejilerini yansıtan bir örnektir. İki taraf arasında sorunların oluşması için sınırlar belirsiz bir şekilde çizilmiş ve böylece enerjilerini birbirlerine harcamaları gerekmektedir. Bu durumda her iki devlet de güçlenemez ve iç çatışmalara odaklanmak durumunda kalır. Peştunların yaklaşık %40'ı Pakistan'da bulunmakta ve Afganistan'daki Peştunlar, Pakistan sınırları içinde hakimiyet sağlamak istemektedir. Kabil yönetimi Durand Hattı'nı tanımamakta ve Peştunistan'ı Afganistan'a katmak suretiyle büyük Peştunistan'ı kurmak istemektedir. Afganistan'ın Peştunistan iddiası, Pakistan'ın ise Kabil'de kendisine yakın Peştunlardan oluşan bir yönetimin iktidara gelmesini desteklemesine yol açmıştır. İslamabad yönetimi, bu politika ile Peştun aşiretlerinin ayrılıkçı eğilimlerini kontrol altında tutabileceğini düşünmektedir (Dashti, 2021:384).

4.7. Sosyo-politik ve Diplomatik Sebepler

Afganistan, modern anlamda ilk anayasasını 1923 yılında kabul etmiştir. Ancak ülke, Rusya'nın işgaline kadar krallıkla yönetilmiş ve Rusya'nın işgali sonrasında oluşturulan hükümet, kendi kontrolü altında bir yönetim kurmuştur. 1992 yılında Rusya'nın geri çekilmesiyle Taliban yönetimi iktidara gelmiş ve bu dönemde monarşi benzeri bir yönetim şekli görülmüştür. Taliban'ın uluslararası güçler tarafından uzaklaştırılmasının ardından Afganistan'da halkın temsilcilerinden oluşan "Loya Jirga" adı verilen büyük meclis tarafından 2004 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Loya Jirga, parlamento üyeleri ve farklı kesimlerin temsilcilerinden oluşan bir meclis olarak zaman zaman toplanmakta ve danışma amacıyla kararlar almaktadır. Ancak bu parlamento, ABD'nin etkisi altında olduğu için bağımsız kararlar alabilme yetisine sahip değildir. Afganistan'ın yürürlükteki anayasası, resmi adının "Afganistan İslam Cumhuriyeti" olarak değiştirildiğini belirtmektedir. Afganistan İslam Cumhuriyeti, üniter bir yapıya sahiptir ve 34 il ile 400'den fazla ilçeden oluşmaktadır. Vali ve kaymakamlar merkezi hükümet tarafından atanmaktadır. Yerleşim birimlerinde düzenli belediye örgütleri bulunmamakla birlikte, bazı büyük illerde bulunan belediye başkanları da merkezi hükümet tarafından atanmıştır. Afgan anayasası başkanlık sistemini öngörmektedir. Halk tarafından seçilen başkan, hükümeti kurma ve başkanlık etme yetkisine sahiptir. Ancak iki meclisli parlamentonun başkanı, başkana denetleme ve engelleme yetkilerine sahiptir (Afganistan Ülke Bülteni, 2012: 3).

Afganistan, güvenlik sorunları ve bu sorunların potansiyel yayılma etkileri nedeniyle bölgesel ve küresel bir kriz bölgesi olarak kabul edilmektedir. Afganistan'da çözümsüzlüğün sürmesinde, uluslararası destek faaliyetlerine rağmen, yerel dinamiklerin ülkenin çıkarlarına uygun olmayan nedenlerle istismar edilmesinin büyük bir payı vardır. Afganistan devleti, 2019 yılında Amanullah Han'ın İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan edişinin 100. yıl dönümünde, temel yönetim, güç ve işlev bakımından bir asır öncesine göre daha bağımlı bir durumdadır (Erman, 2019: 169).

Afganistan'da siyasi süreç, ardışık darbeler, cinayetler ve terör gibi uzun vadeli faktörlerden etkilenmiştir. SSCB'nin 1979'da ve ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgal etmesinin temel amacı, küresel hegemonya hedefleri ve illegal para akışlarını ele

geçirmektir. Küresel güçlerin bölge üzerindeki politikaları, Afganistan'ı istikrarsızlık ve çatışma alanı haline getirerek sürekli devam etmektedir. Bu tür politikalar, kendi sorunlarını çözemeyen toplumlar üzerinde uygulanma eğilimindedir (Kişi, 2022: 40). Ağustos 2021'de Taliban'ın tekrar kontrolü ele geçirmesiyle birlikte ülke içinde birçok karışıklık ve çatışma yaşanmaktadır. İrili ufaklı çatışmalar ülkenin her yerinde mevcuttur ve bu durum halkı yormaktadır. Afgan halkının tek isteği artık huzurdur. Ancak dönemin şartları ve Taliban'ın geçmişte yaptıkları, bunun gerçekleştirilmesinin zorluğunu göstermektedir.

4.7.1.Afganistan ve Bitmek Bilmeyen Savaş Dönemleri

18 yy. yaşanan olaylar günümüzde de hala etkilerini sürdüren önemli sonuçlara yol açmıştır. Afganistan'daki İngilizler, Hindistan sınırı içerisindeki kabilelere silah ticareti yapma ve bulundurma izni vermiştir. Bu nedenle kabileler arasında bir silahlanma yarışı başlamıştır (bu yarışta kazanan genellikle İngiliz silah üreticileri olmuştur). Bu uygulamalar güvenlik sorununu içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Her silahlı grup bağımsız bir şekilde hareket etmiş, eşkıyalık, haraç kesme gibi illegal faaliyetlere girmiştir. Bu dönemde ayrıca afyon üretimi de artmıştır. İngilizler, Hindistan'da haşhaş tarımını yasaklamış olmasına rağmen, haşhaştan elde edilen afyonun ithalatını yasaklamamış ve bu durum Afgan çiftçilerini haşhaş üretimine yönlendirmiştir. Üretilen afyonun sınırdaki aşiretler aracılığıyla Hindistan'a geçmesi, hükümete vergi vermeden büyük kazanç sağlamıştır. Bu durum merkezi otoritenin ve modernleşmenin engellenmesine neden olmuştur (Noory, 2014: 37). Bu politikaların uygulanması, Afganistan'ın uyuşturucu ve silah ticaretinin merkezi haline gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde atılan temeller, Afganistan'ın tarihinde kara bir leke olarak yer alacak olan uyuşturucu ve silah ticaretinin başkenti olma özelliğinin temellerini atmıştır. Bu politikaların sonucunda Afganistan suç imparatorluğu haline dönüşmüş ve neredeyse genetiğine işlemiş durumdadır.

Savaş ekonomisi büyük bir sektördür ve bu sektör dünya tarihinin her alanında kendini en acımasız şekilde göstermekte ve bu en acımasız olan yerin başını da Afgan toprakları çekmektedir. Ruslar ülkeye girdiklerinde ekonomik çöküşleri hızlandı çünkü silah şirketlerine ve askeri malzeme almak çok büyük bir külfet oluşturdu, karşılığında istediği doğal rezervlere ve diğer gelir kaynaklarına tam anlamıyla erişemedi. Taliban

iktidarı, döneminde ise silah baronları bütün isyancı gruplara büyük miktarlarda silah sattı. 1992-2002 sıralarında tahmini silah satışından elde edilen kar 500 milyar dolardı. ABD ise Afganistan'a düzenlediği operasyonlar sayesinde birçok sorununu halının altına süpürmüş oldu. Çünkü ülkeleri büyük problemlerle karşı karşıyaydı ve savaş ekonomisi büyük gelir elde edilmesi demektir. ABD'nin 20 yıl Afganistan'da kalmasının maliyeti 1 trilyon dolar ve 2200 askerini hayatının sona ermesiyle sona erdi. Ancak harcadığının kat kat fazlasını uyuşturucu da senelik 4 milyar dolar, silah ticaretinden 5 milyar dolar, insan ticaretinden 500 milyon dolar, kaçırılan doğal madenlerden 1.5 dolar diğer faaliyetlerden de en az 2 milyar dolar toplamda yıllık 13 milyar dolar kar elde etmekte, 20 senede 2.5 trilyon dolar kazanmış oluyor (bu rakamlar değişebilir). Afganistan'da ortalama 4 milyar dolarlık uyuşturucu Avrupa'ya gidince 300 ila 200 milyar dolar değerini görmektedir. Türkiye'nin 2022 sonunda gayrisafi yurtiçi hasılasını 845 milyar dolar olduğu düşünülecek olursa rakamların büyüklüğü dudak uçuklatacak cinsten (Yanatma, 2021). Kısacası 2001 İkiz Kuleler Saldırıları sırasında kaybettiğinin kat ve kat fazlasını savaş ekonomisi sayesinde kazandı. Ayrıca 2001 İkiz Kuleler Saldırıları sayesinde ABD hükümeti aldığı yetkiler sayesinde Irak işgalinin yasal olarak zeminin hazırlamış oldu. Tabi bu kazanılan rakamlar halkın cebine asla girmiyor. Yine büyük şirketlerin ve zenginlerin cepleri dolmaktadır. Korkutulan halk daha da fakirleştirilirken zenginler daha da zengin oluyor.

Ülke, millet, ırk, din, dil fark etmiyor söz konusu ekonomiyse hiçbir şeyin önemi kalmıyor. Rus, Taliban, Raşit Dostum, Amerika milyonlarca sivilin ölümüne, milyonlarca insanın göç etmesine neden olmuş ancak sonuçlar hep aynı sadece isimler farklıdır. Amerika, Rusya'dan korkulması gerektiği, komünizm tehlikeli diyerek Siklon operasyonu adı altında Reagan Yönetimi bölgede üsler inşa etmeye başlıyor, Suudi Arabistan'a AWACS uçakları satmış, Mısır ve diğer ülkelerle ortak askerî tatbikatlar yapmıştır. Ayrıca CIA, Sovyetlere karşı savaşan Afgan gerillalara milyarlarca dolarlık silah vermiş ve en uzun, en pahalı gizli operasyonlarından birine başlamıştır. İşi o kadar ileri taşımış ki şimdilerde terörist ilan ettiği Afgan milislere Ruslarla savaşması için Stinger füzeleri (ticari uçaklara karşı kullanılan omuzdan ateşlemeli, uçaksavar silahları) dahi vermiştir. Bu silah ticaretinin de en büyük alıcılardan biriside Usame bin Ladin ve onun örgütü El-Kaide de vardı. Dolayısıyla ABD, Basra Körfezi'ne askerî olarak ilerleyip Afgan isyancılara malzeme sağlamış, dünya güvenliği açısından bir dönüm noktasını oluşturacak 11 Eylül'e bilerek ve isteyerek zemin oluşturmuştur (Nogayeva, 2021: 143).

11 Eylül Saldırıları sonrasında Amerikan toplumunda güven, itimat ve iletişim sağlayabilme becerisi açısından birçok şey kaybolmuş; güvensizlik sendromu oluşmuş ve uluslararası anlaşmaların, uluslararası örgütlerin ikinci plana atılarak, ulusal çıkarların ön planda olması sağlanmıştır. Saldırlardan sonra ABD halkı, eylemlerden duymuş olduğu korku sebebiyle demokrasinin sekteye uğramasında bir sakınca görmemiş, bu bağlamda; yönetimce kabul edilen medyanın denetimi ve bazı yayınların kaldırılması başta olmak üzere birçok konuda kısıtlama getiren 'Patriot (Yurttaşlık) Yasası' Amerikalılar tarafından itirazsız olarak kabul edilmiştir. Saldırıları, Amerikalılarda şok etkisi yapmış ve toplumsal bir travmaya yol açmıştır. Bunun sonucunda, iki yönlü psikososyal bir gelişme olmuştur. Bir yandan olağanüstü derecede korkmuş, ürkmüş, ABD vatandaşlarının onurları zedelenmiş, diğer yandan bu korku ve endişe oranında Amerikalılar bir birine kenetlenmiş ve ilk defa bu oranda ABD milliyetçiliği artmış. Amerikan halkının birlik ve beraberlikle hükümetinin 'terörizme karşı savaşta' kendisini desteklemeye hazır olduğu anlamını taşımıştır (Polat, 2006: 32).

ABD'nin Afganistan'a özgürlük adı altında giriş yaptığı harekât sırasında siviller ise olan yine hedef alınmıştır. Bu harekâta 20 bin kişinin hayatını kaybettiği ve seyreltilmiş uranyum kullanılan silahların etkisinin ölümlere neden olduğu söylenmektedir. ABD, İngiliz ve Özbekistan askerleriyle birlikte Raşid Dostum'un güçleri tarafından yapılan katliamlar da dünyanın gözleri önünde gerçekleşmiştir. Kunduz'da gerçekleştirilen katliamlardan sonra Cenk Kalesi'ne getirilen yaklaşık 800 esir vahşi bir şekilde katledilmiştir. Ayrıca 7 bin civarında Taliban askeri esir alınarak Zin Kalesi ve Şibirgan Cezaevi'ne götürülmüş, ancak bu esirlerin 3-4 bin civarındaki bölümü ABD askerleri ve Raşid Dostum güçleri tarafından katledilmiştir. İrlandalı belgesel film yapımcısı Jamie Doren tarafından çekilen ve Avrupa Parlamentosu'nda gösterilen "Mezar'da Katliam" adlı kaset, Afganistan'da binlerce esirin maruz kaldığı katliamları ortaya koymuş, Avrupa ile Amerika arasında insan hakları temelinde şiddetli bir tartışma başlatmıştır. Sivil kayıpların artması ve ABD'nin terör saldırıları sonrasında kazandığı sempatiyi kaybetmesi sonucunda ABD, Afganistan'daki muhabirlere sivil kurbanlarla ilgili haber göndermemelerini talimat vermiştir. CNN yöneticisi Walter Isaacson, "Haberleri, Taliban'ın 5 bin masum kişinin ölümünden sorumlu olan teröristlere yataklık ettiği şeklinde vermeliyiz." şeklinde bir talimat vermiştir. (Polat, 2006: 66).

ABD'nin Afganistan'dan terörist oldukları gerekçesiyle sorgusuz sualsiz Guantanamo Hapishanesine binlerce insanı götürdüğü ve işkence yaptığı bilinmektedir. Bu olaylar hem ABD'nin kendi halkı hem de dünya tarafından bilinmektedir. Ancak ABD, gücü sayesinde ve korku politikasıyla dünyaya öyle bir mesaj vermiştir ki kimse karşı çıkamamıştır. "Ya bizimle olursunuz ya da karşımızda" diyerek süper gücün gücünü ve korkutuculuğunu ortaya koymuştur. Bu korku politikasını etkili bir şekilde uygulayarak istediği her şeyi yapma imkânına sahip olmuştur. Bush hükümeti, bu stratejiyi kullanarak iktidarda kalmış ve Ortadoğu topraklarına müdahale etmek için gerekli yetkileri elinde toplamıştır.

4.7.2. Stratejik Konum ve Sınır Problemleri

Afganistan, Orta Asya'nın gözü olarak adlandırılan bir bölgededir. Stratejik konumu ve tarihi İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle, bu bölgeye sahip olan güçler hem küresel hem de bölgesel aktörleri gözlemleyebilme ve kontrol altına alma imkanına sahiptir. Afganistan'ın stratejik konumu Orta Doğu, Orta Asya ve Çin-İran eksenine müdahale etme fırsatı sunmaktadır. Ayrıca, Afganistan tarihi İpek Yolu güzergâhı üzerinde bulunmakta, zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip ülkelerin geçiş güzergahı olarak işlev görmektedir. Ancak, süregelen savaşlar ve iç çatışmalar nedeniyle bu geçiş yollarının kullanımı zorlaşmaktadır (Güdül ve Raof, 2020: 14).

İngiltere, 1947 yılında Hindistan bölgesinden çekilene kadar Afganistan tampon bölge olma özelliği taşıyordu. Ancak ABD ve SSCB'nin bölgede çıkarları için çatışmaya başlamasıyla 1960-1973 yılları arasında devletlerin oyun sahasına dönmüştür. Afganistan ayrıca büyük devletlerin birbirlerini uzak tutmak amacıyla bir "uzak tutma bölgesi" olarak da değerlendirilmiştir. Sovyet müdahalesinin başladığı 1979 yılından itibaren ve 21. yüzyıl başında ABD liderliğindeki NATO harekâtı çerçevesinde Afganistan, küresel terörizmle mücadele amacıyla müdahalelere maruz kalmıştır (Erman, 2017: 397-402).

Bu bölgeyi işgal eden ABD Kırgızistan, Türkmenistan gibi ülkelerde üsler kurarak bölgedeki gücüne güç katmış. Bu üsler, hızlı bir şekilde konuşlanmaya uygun altyapıya sahip olarak hazırlanmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, 19 askeri üs daha açarak Orta Asya'nın Afganistan operasyonları açısından önemli bir konuma gelmesini

sağlamıştır. Bu üsler, özellikle hava sahası kullanımı ve yakıt ikmali gibi konularda bu ülkelere bağımlılığı artırmıştır. Ayrıca bu üsler, sadece Afganistan üzerinde kontrol sağlamakla kalmayıp Hindistan-Pakistan sınırı ile Çin'in batısını da gözetleme imkanı sunmuştur (Nogaveya, 2021: 144).

ABD'nin 2014'ten itibaren ülkeden çekilmeye başlamasıyla, diğer ülkelerin planları da değişmeye başlamıştır. Bu durum, Pekin ve Moskova'nın Orta Asya'daki güçlerini Amerika'nın etki alanından uzaklaştırmaya yönelik adımlar atmalarına neden olmuştur. Özellikle Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 2018'deki basın toplantısında, Rusya'nın Orta Asya başkentleri üzerinde baskı oluşturmak amacıyla Tacikistan'daki askeri üssünü güçlendireceğini belirtmesi, bu ülkelerin aktif bir rol üstlenmelerini göstermektedir. Ancak Yeni Büyük Oyun da en çok kazanan ülke Çin olmuştur. ABD'nin kararını açıklamasının hemen ardından Çin, Pakistan ve Afganistan ile terörle mücadelede iş birliği yapmak, Taliban'ı müzakere masasına oturtmak için bir Mutabakat Anlaşması imzalamıştır. Bu sayede Çin, Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde bölgesel bağlantılar ve ekonomik kalkınma için çalışacağını göstermektedir. Ayrıca Çin, Afganistan'a çok taraflı anlaşmalar aracılığıyla Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru gibi büyük projelerden yararlanmasını önermiştir. Kuşak ve Yol Girişimi, özellikle Pakistan'da Çin'in ekonomik ve askeri gücünü destekleyen bir araç olduğu için Çin'in Orta ve Güney Asya'daki hedeflerine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Çin, Pakistan ve Afganistan arasında güven oluşturmak için her türlü çabayı gösterecek ve hatta arabuluculuk rolü üstlenecektir. Bu şekilde, hem Pekin hem de Moskova, ABD'ye rağmen Orta Asya'daki konumlarını güçlendireceklerdir (Güdül ve Raof, 2020: 34-35).

Afganistan üzerinden dönen strateji sayesinde Çin'in "Bir Kuşak Bir Yol" yaklaşımlarıyla da ilişkilendirilmektedir. Bu kavram, Afganistan'ın vazgeçilmez bir konumda olduğunu ve enerji jeopolitiğiyle ilgili değerlendirmelerden ayrı tutulmaması gerektiğini ifade etmektedir (Güdül ve Raof, 2020: 22). Çin'in bu bölgeye müdahil olması veya Çin destekli örgütlerin ortaya çıkması durumunda şaşırılmaması gerekir. Ancak, şu anda Çin'in diğer örgütlerle olan bağlantısı hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte Çin'in belirli politikalar belirlemeye çalıştığı görülmektedir, ancak ilerleyen dönemlerde durumu daha netleşecektir. Çin, 2013 yılından itibaren İpek Yolu'nu canlandırma isteğiyle Afganistan'ın önemini daha da artırmıştır. Bu

projeler aracılığıyla kendi yol güzergâhlarını oluşturmayı, ülkeler arasındaki ticareti hızlandırmayı ve küçük ülkeleri etkisi altına almaya yönelik İpek Yolu Projesi ile dünyanın ana merkezi olmayı ve geleceğin süper gücü haline gelmeyi hedeflemektedir. Çin'in dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olduğu düşünüldüğünde, bu hedeflerine ulaşması zor olmayacaktır (Batı'dan Doğu'ya Geçen Güç: İpek Yolu, 2021).

Afganistan'ı ilgilendiren bir diğer mesele ise stratejik konumundan dolayı nükleer güç, nükleer teknoloji ve silahlarla ilgilidir. Afganistan'da nükleer silahlar bulunmasa da nükleer silahlara sahip devletlerle çevrili bir konumdadır. Bu konumu itibarıyla Afganistan, dünyanın nükleer güçleri tarafından yoğun bir şekilde dikkate alınan bir bölgede bulunuyor. Stokholm Uluslararası Barış Enstitüsü (SIPRI) raporuna göre, bugün dünyada dokuz devlet "nükleer güç" olarak kabul ediliyor. Bu ülkeler arasında Çin ve Pakistan, Afganistan'ın doğrudan sınır komşularıdır. Rusya ve Hindistan ise yakın coğrafyada yer almaktadır. Deniz aşırı nükleer güç olan Amerika Birleşik Devletleri, 2001 yılından bu yana Afganistan'ı işgal etmiştir. Nükleer çalışmalarını 2015'te ABD ile imzaladığı anlaşma gereği durduran İran ise, nükleer teknolojiye sahip bir başka aktör. Hindistan ve Pakistan arasında yıllarca süre gelen Keşmir sorunu ise bu sıcak noktalarla ilgili olarak devam eden ancak bir anlamda 'soğutulmuş' krizlerin nükleer savaşa dönüşme potansiyeli hâlâ varlığını koruyor (Erman, 2017: 415-416).

Tek Millet İki Devlet Arasındaki Kavga 'Duran Hattı'

Afganistan ve İngilizler arasında yaşanan savaşların sonunda, İngilizlerin Afganistan'dan çekilmesi ve Hindistan'ın güvenliğinin sağlanması amacıyla Durand Hattı çizilmiştir. Ekim 1893'te Hindistan'a gelen General Durand, Afganistan Emiri Abdurrahman Han'a birçok antlaşmanın yanı sıra bu ülkenin güney sınırlarının belirlenmesi hususundaki antlaşmayı da kabul ettirmiştir. İngilizler Durand Hattı ile bir yandan Rusya'ya karşı tampon bir bölge oluştururken, diğer yandan Afganistan'daki birliği bozmuş ve bölünmeye yol açmışlardır. Bu hat, Afganistan ve Pakistan arasında bir sınır olarak belirlenmiştir, fakat tarihi ya da sosyolojik bir temele dayanmamaktadır. Sınır sorunları ve İngiliz etkisi, Afganistan'ın iç işlerine müdahaleye ve bölgedeki istikrarsızlığın süregelmesine yol açmıştır. Bu sınır, uluslararası camiada Pakistan ile Afganistan'ın resmi sınırı olarak kabul edilse de Afganistan tarafından resmen tanınmamaktadır. Durand

Hattı'nın çizilmesiyle Peştun kabileleri ikiye bölünmüştür. Afganistan, sınır sorunu nedeniyle Pakistan'ın kuruluşundan önceki dönemlere dayanan Peştunistan iddiası bulunmaktadır. Afganistan, Durand Hattı'nın kaldırılarak tüm Peştunların birleşmesiyle bir Peştunistan kurma talebinde bulunmaktadır. Bu nedenle iki ülkenin mevcut tutumu, bahsi geçen sorunların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. (Burget, 2013: 62).

Durand Hattı, Peştun topluluğunun kendi halkı olduğunu ve bu bölgenin kendi devletlerinde bulunması gerektiğini iddia eden taraflar arasında çatışmanın ana nedenlerinden biri olmuştur. Sınır anlaşmazlığı, Afgan halkının birçok durumda Pakistan'ı suçlamasına sebep olmuştur. Bu tarihi süreç, Afganistan ve Pakistan arasındaki karmaşık ilişkileri ve sorunların kökenini anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle, Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkilerin ve sınır sorunlarının çözümüne yönelik olarak tarihsel bağlamı ve politik etkileri göz önünde bulundurmak kritik önem taşımaktadır (Şeyhanlıoğlu, 2008: 69).

Pakistan ise Çin ile kurduğu ilişkilerin de etkisiyle Kuşak-Yol Projesi'nin bir parçası olan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) çerçevesinde Güney Asya'da istikrarın sağlanmasını istemektedir. Ayrıca İran ile Hindistan arasında sıkışmış olan Pakistan, kuzeye açılmak için Trans-Afgan Koridorunun hayata geçirilmesini hedeflemektedir. Bu koridor sayesinde kuzeye açılma imkânı elde eden Pakistan-Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan ve Türkmenistan-Afganistan-Pakistan projelerinin gerçekleştirilmesi için bölgesel istikrara ihtiyaç duymaktadır. Afganistan gibi kuzey-güney ve doğu-batı hatlarında stratejik bir konumda bulunan bir ülkede yaşanan çatışmaların, Pakistan'ın bölge politikalarına olumsuz etkileri olduğu söylenebilir (Erol ve Kaya, 2021: 435).

Afganistan ve Pakistan arasındaki Peştunistan meselesi özellikle Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında küresel aktörlerin taraf olmaları ve dış politika hedefleri doğrultusunda Afganistan ya da Pakistan'dan yana tavır almalarıyla daha da karmaşık bir hal almıştır. Afganistan hükümetleri tarafından gündeme getirilmese de Peştunistan meselesi, Pakistan'ın "yumuşak karnı" olmaya devam etmektedir. Her ne kadar bu mesele nedeniyle Pakistan-Afganistan ilişkileri zorlu dönemler geçirse de, Pakistan'ın Hindistan ile sürdürdüğü mücadele açısından Afganistan, Pakistan'a stratejik derinlik sağlama

potansiyeli sunmaktadır. Pakistan dış politikasında Afganistan'ın önemi, bu ülkenin Sovyetler Birliği tarafından işgalinin ardından zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde Pakistan, muhtemel bir Sovyet işgaline karşı politikaları ABD desteği ile sürdürmüş, işgalin bitimi ile birlikte Afganistan'da nüfuz sağlama çabaları içine girmiştir (Erman, 2017: 417).

4.7.4. Sömürge Sistemi, Asimile Politikaları ve Uygulamaları

1979 Sovyet Rusya'nın işgaliyle tam anlamıyla sömürü devleti halini almıştır. Rusya'nın Afganistan'da yaptığı ilk icraat hazinesinde bulunan altın ve değerli diğer madenleri Rusya'ya taşımak oldu. Afganistan'da bulunan madenlerin işletilmesine başlayıp tek kuruş ödeme yapmadan istediği şekilde kullanmış ve bütün mal varlığını istediği şekilde kullanmıştır. Afganistan deyince akla ilk gelen uyuşturucu kaçakçılığında Rusya'da fazlasıyla faydalanmışlardır. Ancak 1993 yılında ülkeyi terk eden Ruslar istediğine ulaşamamıştır.

1994-2001 yıllarında ise başa geçen Taliban ise ülkeyi daha da geriye götürmüştür. Ülkedeki iç savaşlar nedeniyle silah satışları ve diğer ürün satışları tamamen dışa bağımlı şekildedir. 2001 yılında ABD işgaliyle modern sömürgecilik sisteminin en güzel hali uygulanmıştır. ABD güdümünde bir hükümet ve bu hükümet sayesinde istedikleri her şeyi ülkede yapabileme fırsatıdır. Ülkenin başına getirdikleri Hamid Karzai ise Amerikan petrol şirketi olan OPEC firmasında yıllarca çalışmış tam bir kukladır. Döneminde yaşanan yolsuzluklar gayri meşru işleri ilk bölümlerde ele almıştım. Diğer bölümlerde bahsettiğim savaşlar, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, enerji savaşları gibi kısımlarda Afganistan'ın nasıl sömürüldüğü gayet açık şekilde yazdım.

Ayrıca Sömürge sistemi ülkeye dışardan saldırı olmadığında Peştunlar tarafından uygulanmıştır. Diğer etnik grupları baskı altına alıp istediği şekilde yönetip istediği gibi kullanmak istemektedir. Afganistan'ın kurucularının çoğunluğunu Peştunlar oluşturmaktadır. Günümüzde bile ülke nüfusunun yüzde 60'ını oluşturmakta olduğunu ilk bölümlerde belirttim. Bu durum ise yönetim kademesinin çoğunluğunun Peştunlardan oluşmasına neden olmakta ve güç elde eden kademeler de Peştunlardan çıkmaktadır. Gelen yönetim kademeleri ise kuruluşundan itibaren ülkede Peştunlaştırma politikası izlemiştir. İzlenen bu politikalar sonucunda diğer etnik gruplarla düşmanlık tohumlarının atılmasına

neden olmaktadır. Raşit Dostum konuyla ilgili anlattıklarında Peştuların diğer etnik grupları yok saydığını, insan yerine koyulmadıklarını, çalıştıkları yerlerde her daim Peştunlardan çok daha az ücret aldıklarını söylemektedir. Afganistan'da peştunların azınlıkta oldukları yerlere Peştunlar göç ettirilmiş ve yerel halkla birçok problem yaşanmıştır. Özellikle ülkenin kuzeyinin verimli topraklara sahip olmasından dolayı bu bölgeye birçok sefer Peştun göçü gerçekleştirilmiş. Türkler, Tacikler gibi unsurlarla düzelmesi zor düşmanlık tohumlarının atılmasına neden olmuştur. Taliban'ın başa geçmesiyle de daha açık şekilde Peştunlaştıma politikaları uygulanmıştır. Pakistan bu politikaya arka plan büyük destek vermiştir. Etnik unsurların birbirleriyle olan kavgaları sayesinde sınır problemleri unutulmaktadır.

4.8. Afganistan'da Göç, Kaos ve Terör Dinamikleri

Afganistan, kuruluşundan itibaren kozmos arayışında başarısızlıklarla dolu bir serüvene sahiptir. Bu arayıştaki başarısızlık ne kadar devam edecek tartışılır. Ancak Afgan halkı kaosun etkilerini en ağır şekilde yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Bu kanlı yolda terör, savaş, kaos ve korku birbirini tetikleyen silahlar halini alırlar. Bu durum suç ve terör örgütlerine büyük avantaj sağlamaktadır. Birçok nedenin bir araya gelmesinden dolayı Afgan tarihinin son 30 yılı terör örgütleri ve türevleri tarafından şekillendirilmektedir. Taliban başlangıçta halkın umudu olmuş ancak gücü eline geçirdiğinde işin öyle olmadığı anlaşılmıştır. Halkın umudu olmak yerine illegal örgütlerin en yoğun iş yaptığı, dış servislerle birlikte çalışan, birçok illegal işte yer alan örgüt halini almıştır. Bir başka Afganistan menşeli örgüt ise El-Kaide'de paralel özellikler taşımakta ve dünyanın her bölgesinde sempatanları bulunmaktadır. Din adı altında İslam'ı kullanarak istedikleri gibi yorumlamış ve bunun arkasından giden on binlerce kişi olmuştur. Bu durum Orta Çağ'da Avrupa'nın yaşadığı kilise baskısı ve gericiliğine çok benzemektedir. Yorum yapmayan, okumayan, düşünmeyen cahil bir halk ve istediğini istediği şekilde yorumlayan üst tabaka, sonucunda terör örgütleri ortaya çıkar.

Cahilliğin kol gezdiği İslam coğrafyasında dış güçler tarafından da desteklenen Taliban, El Kaide gibi örgütler ülke de son derece etkili olmayı başardılar. Afganistan ve diğer coğrafyalarda bu ve buna benzer örgütler üretilmiş, bu terör örgütleri ülkelerin paravan suç örgütleri halini almışlardır. Özellikle Rusya'nın dağılmasıyla birlikte Amerika

yeni düşman arayışı içine girdi. Düşmansız olduğunda ötekileştiremeyecek ve korku politikasını uygulayamayacaktı. Yeni düşmanı ise İslam olarak belirlemiş ve **'her Müslüman terörist değildir ancak her terörist Müslümandır'** sloganını ortaya attı. Bu slogan sayesinde Ortadoğu coğrafyasına girme imkânı bulacak ve istediği şekilde sömürgeleştirecekti. ABD ve yandaşları radikal örgütlerin temellerini attı, yeni düşmanını oluşturdu ve bu dönemde birçok İslami radikal örgüt türemeye başladı. Bu örgütlerden dolayı dünyadaki İslam algısı çok farklı boyutlar evrildi ve 2001 İkiz Kuleler Saldırısı ile İslamofobi zirveye ulaştı. Bu saldırıdan en büyük karı Amerika yaptı, en büyük zararı Afgan halkı ve bütün Müslüman coğrafyası gördü. Bu olaylardan sonra Amerika'ya Ortadoğu coğrafyasının anahtarı verilmiş oldu.

Afganistan ile ilgili Huntington'ın tespiti 1979-1989 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında yaşanan savaşın medeniyetler çatışması olduğunu ileri sürmektedir. İşgal başlangıçta siyasi, askeri ve teröre karşı bir manevra olsa da zamanla bu çatışma bir medeniyetler savaşı niteliği kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi, Huntington'ın göre bir fay hattı savaşının başlangıcıdır. Fay hattı savaşları, farklı medeniyetlerin grupları arasında yaşanan çatışmalardır. Bu tür savaşlar, genellikle bir medeniyetin değerine karşı hak iddia ettiği dini, kültürel veya etnik farklılıkların çatışma noktaları oluşturduğu durumlarda ortaya çıkar. Afganistan'da yaşanan savaş bu çerçevede hem bir dönüşüm sürecini hem de yeni bir çağın habercisi olmuştur. Afganistan, Huntington'ın tanımlamasıyla bir medeniyetler kavşağı olmanın yanı sıra bir medeniyetler çatışması odağı da olmuştur. Ancak bu durum ülkenin karmaşık durumunu daha da artırmış, Afganistan'ı bölgesel ve küresel etki sahibi devlet dışı aktörlerin üretildiği bir "kara delik" haline getirmiştir. Huntington'ın medeniyet sınıflandırmasına göre "İslam Medeniyeti" içerisinde yer alan Afganistan, 21. yüzyılın başında Batı medeniyeti içerisindeki ABD tarafından "küresel terörle mücadele politikasının hedef sahası" olarak belirlenmiştir. 2001 yılından itibaren başta Amerika olmak üzere küresel aktörler Afganistan'ı Asya'da değerli bir üs olarak görmeye başlamışlardır (Erman, 2017: 414).

ABD'nin İslam'a olan yaklaşımı özellikle 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden sonra ortaya çıkan bir politika veya stratejinin sonucu olarak şekillenmiştir. Amerika Başkanı Carter'ın güvenlik danışmanı Brzezinski tarafından oluşturulan ve Kissinger tarafından uygulanan Yeşil Kuşak Teorisi bu durumu desteklemektedir. Yeşil

Kuşak Teorisi, Amerika'nın Sovyet Rusya'ya karşı Afganistan'daki gruplara destek vererek onun çöküşünü hızlandırmayı amaçlamıştır (Güneş, 2020: 144).

Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte merkezi otoritenin sağlanamaması, savaş ağalarının farklı bölgeleri kontrol etmeye başlamasına yol açmıştır. İsmail Han, ülkenin batısında etkili olmuşken General Raşid Dostum kuzeydeki şehirlerin bir kısmını ele geçirmiş, Ahmet Şah Mesut ise Kabil'in kuzeyini ve merkezini kontrol altına almış, Hazaralar ise Kabil'in batısında kontrolü ele almıştır. Taliban'ın ortaya çıkışında iç savaşın sürekli devam etmesi ekonomik çöküntü, açlık ve sefalet gibi faktörler etkili olmuştur. Uzun süren savaş mücahitler arasında birlik sağlanamaması ve merkezi otoritenin olmaması Taliban'ın ortaya çıkmasında önemli iç etkenlerdir. Taliban'ın ortaya çıkışı, Afganistan'ın bölünmüş bir durumda olduğu, her bölgenin farklı gruplar tarafından kontrol edildiği bir dönemde gerçekleşmiştir.

Taliban'ın ortaya çıkışı olağanüstü bir olayla gerçekleşmiştir. Pakistan ile Türkmenistan arasında yapılan bir anlaşma gereği, Pakistan'dan yola çıkan bir konvoyun Afganistan üzerinden geçerek Türkmenistan'a ulaşması planlanmıştır. Ancak konvoyun Kandahar'da durdurulup yağmalandığı haberi, daha önce Pakistan'da medrese eğitimi almış olan bir grup öğrencinin konvoyu kurtarmak için harekete geçerek Kandahar'ı ele geçirmesini sağlamıştır. Taliban, kısa bir sürede Kandahar'a yürüyerek ikinci büyük şehri kontrolü altına almıştır. Kandahar'da birçok mücahit grubunun da Taliban'a katılmasıyla örgüt güçlenmiştir. Taliban'ın başarısı sonrası Cemiyet-i Ulema medresesinde eğitim gören Afgan ve Pakistanlı gençlerin Taliban'a katılmasıyla örgütün sayısı 12 bine ulaşmıştır. İktidar mücadeleleri, siyasi ve ekonomik çatışmalar, yolsuzluk ve hırsızlık gibi sorunlar, halkın can ve mal güvenliğinin olmaması Taliban'ı bir kurtarıcı olarak gören halk için bir çıkış yolu olmuştur. Taliban, 1994 yılında ortaya çıkmış ve kısa sürede Kandahar, ardından 1995'te Herat, 1996'da Kabil ve 1997'de Mezar-ı Şerif'i ele geçirerek ülkenin büyük bir bölümünü kontrol altına almıştır. Taliban'ın hızlı başarısında mücahitler arasındaki iktidar mücadelesi ve dış yardımların rolü önemli olmuştur (Karakaya ve Nazarı, 2022: 152).

Taliban'ın esas amacı "İslami şeriat yönetimini" hedefleyen bir idare şeklidir. Taliban, uluslararası anlaşmaları veya uluslararası kuruluşları da bu çerçevede ele almaktadır. Taliban'ın en büyük destekçisi Pakistan ise Taliban rejimine her türlü askeri,

lojistik ve mali yardımları sağlamıştır. Bu çerçevede Taliban iktidarı dönemi boyunca örgütün kurucu lideri Molla Ömer, hiçbir zaman kamuoyu önüne çıkmamış sadece ruhani bir lider olarak ülkeyi yönetmiştir. Taliban döneminde Afganistan'ın gelirleri "Suudi Arabistan'ın yardımı, gümrük geliri, uyuşturucu, silah kaçakçılığında alınan paralar, Usame Bin Ladin'in sağladığı yardımlar ile Pakistan tarafından sağlanan desteklerle faaliyetlerini" içermektedir. Taliban birçok girişimde bulunmasına rağmen dış ülkeler tarafından hiçbir zaman tanınmamıştır. Ayrıca Taliban'ın İslam diniyle alakası olmayan katı kurallar uygulaması halkın gözünde nefret kazanmasına neden olmuştur. Özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik insan hakları ihlalleri içeren politikalarını uygulamaya koyması hem ülkede hem de uluslararası toplumda büyük tepkilere neden olmuştur. Ayrıca, Taliban dönemi Afganistan'da gerek siyasi gerekse ekonomik ve kalkınma alanında hiçbir gelişme kaydedilmeyen bir dönem olarak görülmüştür yönetmiştir (Karakaya ve Nazarı, 2022: 153-155)

Taliban, bazı devletler tarafından terör örgütü olarak tanınsa da ABD, NATO, BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlar tarafından "Afgan Talibanı" olarak adlandırılmaktadır. Bu örgüt, henüz terörist grup olarak sınıflandırılmamış ve kesin bir tanım altına alınmamıştır. Sadece silahlı isyancılar olarak nitelendirilmektedir. Amerika'nın bu tutumu, Taliban ile müzakerelere devam etme olasılığını sürdürme arzusundan kaynaklanmaktadır. Öyle ki, 2021 yılında Amerika beklenmedik bir şekilde anlaşma sağlayarak Afganistan'dan çekilmiştir (Sönmez, Bozbaş ve Konuşul, 2020).

Bu durumda dikkat çeken husus, terör teriminin ve tanımının her devlet için farklılık göstermesidir. Amerika'nın "haydut devlet" olarak nitelendirdiği Irak, İran, Kuzey Kore gibi ülkelerle yakın ilişkisi olan ve bu ülkelere silah tedariki gerçekleştiren Çin'e karşı herhangi bir yaptırım uygulayamaması, İran'ın nükleer programında yardımcı olan Rusya'nın ve NATO'ya meydan okuyan bir devletin NATO içerisinde etkili bir konumda bulunma potansiyeli aynı şekilde Taliban iktidarının oluşmasında büyük bir rol oynayan Pakistan ve Usame Bin Ladin'i destekleyen Suudi Arabistan'ın "haydut devletler" kategorisinde yer almaması, terimlerin neye göre oluşturulduğu konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır (Dashti, 2021). Terör, terörist ve küresel terörle mücadele gibi kavramların oluşumunda etkili olan faktörlerden biri ekonomi ve algı oluşturma çabalarıdır. Bir milleti, devleti veya örgütü olumlu bir şekilde temsil etmek istendiğinde, bazı argümanlar

kullanarak bunu başarabiliriz. Ancak aynı şekilde tam tersini de kolaylıkla gerçekleştirebiliriz. Örneğin, geçmişte kahraman olarak gösterilen hatta Rambo gibi filmlerde özgürlük savaşçıları olarak tasvir edilen askerlerin şimdi terörist olarak nitelendirilmesi gibi durumlarla karşılaşabilmekteyiz.

11 Eylül saldırıları, bu tarz olayları kendi sistemlerine bağlamak isteyen ülkeler için fırsat olmuş Pekin de bundan faydalanarak Doğu Türkistan İslami Hareketini el Kaide ve Taliban bağlantılı olduğu gerekçesiyle ABD'ye sunmuştur. Çin ayrıca Sincan'daki sözde Uygur teröristlere karşı Orta Asya devletlerinden de destek istemiş, Çin'le ekonomik çıkarları olan bu devletler de istenilen desteği sağlamıştır. 11 Eylül sonrasında Çin, Ramazan ayında Sincan'daki camileri kapatmış, din adamlarını gözlem altında tutmuş, Uygurlar üzerinde kontrolünü daha da artırmıştır. Çin'in Sincan üzerindeki baskıyı artırmasını sadece uluslararası terör olaylarıyla ilgisi olmayıp Orta Asya'daki siyasi değişimlerle de bağı vardır. Bu sebeple Çin, 2005 yılında Kırgızistan'daki Lale Devriminden Uygurların da etkileneceğinden çok endişe duymuştur. Bölge topraklarının verimli oluşu, zengin doğal kaynaklara sahip olması ve stratejik konumuyla Çin için batıya açılan ve aynı zamanda Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmada güvenli bir koridor olması bunun yanında Çin'in gelişmiş bölgelerine batıdan gelebilecek saldırı için de tampon görevi yapması da Çin'in Doğu Türkistan politikasını belirleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur.

El-Kaide Terör Örgütü ve İlginç İlişkiler Ağı

El-Kaide, Afganistan üzerinde etkili olan ve tarihin akışını değiştiren bir diğer terör örgütüdür. Örgütün kuruluşunda etkili olan Afgan direnişi başladığında, Usame bin Ladin, Suudi Arabistan'daki resmi Vahhabi görüşe tabi olup Suudi ailesiyle yakın ilişkiler içinde olan bir iş insanıydı. Hatta Suudi ailesinin teşvikiyle direnişe katılmış ve Suudi Arabistan'ın politikasını sahada uygulayan önemli bir figür haline gelmiştir. Bin Ladin, 1979 yılında Suudi zengin tüccar kesiminin hatta bazı iddialara göre bizzat Suudi ailesinin temsilcisi olarak Afganistan'a yardım götürmek amacıyla gitmiştir. Suudi Arabistan, Afgan mücahitlere doğrudan yardım yapmak yerine bu yardımların kendi temsilcileri aracılığıyla sahaya ulaştırılmasını tercih etmiştir. Bin Ladin, o dönemde ABD basını tarafından özgürlük savaşçısı olarak görülmüş ve ABD tarafından desteklenmiştir. Çünkü Suudilerin

ABD ile iyi ilişkileri bulunmaktadır El-Kaide'nin iç yapısına bakıldığında, örgüt yönetimi Suudi/Yemen kökenliler ve Mısır kökenliler arasında paylaşılmış durumdadır. Bin Ladin, Suudi/Yemen kökenlileri temsil ederken, yardımcısı Eymen el-Zevahiri ise Mısırlı ekibin lideridir (Öztürk, 2019: 170-173-174).

El-Kaide'nin temellerinin atıldığı tarih, 1988-1989 yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde Afgan Cihadı henüz tam olarak sona ermemiştir. El-Kaide ismi ise, Usame bin Ladin'in liderliğindeki gruba katılan cihatçı savaşçıların ailelerinin, ölen yakınlarının durumu hakkında bilgi talepleriyle ortaya çıkmıştır. Bin Ladin, ölen Afgan Arap savaşçıların isimlerinin kaydedilmesi talimatını vermiştir. Bu kayıtlar, "el-Kaide", "el-malumat" veya "el-Sicil, el-Kaide" şeklinde adlandırılmaya başlanmıştır. SSCB askerlerinin, Afgan Arap savaşçılarından telsizlerinden sürekli olarak duydukları "el-Kaide" ismi, bir süre sonra Bin Ladin ve grubuna genel bir isim olarak atfedilmiştir (Öztürk, 2019: 178). Bin Ladin, bu dönemde Rusya'ya karşı önemli başarılar elde etmiş ve ismini dünyaya duyurmuştur. Yaptığı savaşlarda önemli hareketlerde bulunmuş ve toplum nezdinde de saygınlık kazanmıştır.

El-Kaide, Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesiyle misyonunu tamamlamış olduğunu düşünse de gerçekte böyle bir durum yaşanmamıştır. Asıl misyonunu, Rusya'nın çekilmesinden sonra net bir şekilde ortaya koymuştur. El-Kaide, edindikleri bilgi birikimini etkili bir şekilde kullanmamıştır. 1993 yılında ABD güçlerinin yönlendirdiği Umut Operasyonu'nda, el-Kaide militanlarıyla çatışmaya giren ABD askerlerinin cesetleri, Mogadişu'da yerlerde sürüklendi ve bu olay ABD kamuoyunda infial yaratmıştır. 1995 yılında ise Eymen el-Zevahiri'nin talimatıyla Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'e başarısız bir suikast girişimi gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl, İslamabad'daki Mısır büyükelçiliğine bombalı bir saldırı düzenlenmiştir. Riyad'da da milli muhafız güçlerinin binasına bomba yüklü bir araçla saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıları üstlenen örgüt, Usame bin Ladin'in Mısır kökenli yardımcısı Eymen el-Zevahiri tarafından yönlendirilmektedir (Öztürk, 2019: 183).

1995 yılında çeşitli olaylar sonucunda Usame bin Ladin ön plana çıkmış ve ABD tarafından birçok suçlama ile karşı karşıya kalmıştır. Bin Ladin, 1996 yılında Sudan'dan Afganistan'a geri dönmek zorunda kalmıştır. Sudan'dan sınır dışı edildikten sonra,

Afganistan'da iktidarda olan Taliban lideri Molla Ömer'e bağlılığını ifade etmiştir. ABD ve Suudi Arabistan, Usame bin Ladin'in Taliban tarafından teslim edilmesini talep etmiş, ancak Molla Ömer bu talebi reddetmiştir (Güneş, 2020: 154).

El Kaide'nin kurulduğu bölge başta olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmış olarak gelişen bir terör ağı bulunmaktadır. Kendi iç karışıklıkları olan ve dışarıdan müdahale edilen yerlerde sayısal olarak daha fazla El Kaide teröristi bulunmaktadır. Eylemlerinde çoğunlukla bomba yöntemini kullanması eylemlerde yaralanan, ölen ve etkilenen sayısını arttırıcıdır. Sayısal ve maddi zararın yanı sıra psikolojik ve manevi zarar da yoğun hissedilmektedir. Bombalama kadar çok olmasa da silahlı ve silahsız saldırı, esir alma, uçak kaçırma ve suikast de kullanılan saldırı tiplerindedir (Güneş, 2020: 165).

El-Kaide'nin tarihinde en önemli dönüm noktalarından ilki 23 Ağustos 1996 yılında yayınlanan deklarasyondur. Deklarasyon örgüt tarafından "Kutsal Beldeleri İşgal Eden Amerikan Güçlerine Karşı Cihat Bildirisi" adı altında yayınlanmıştır. Deklarasyon her ne kadar ABD'yi hedefe almış olsa da bildirinin asıl hedefi Suudi rejimidir. Bu bildiri Suudi rejimi ABD askerlerinin kutsal topraklara girmesine izin vermekle ve İslam'ın ilkelerine ihanetle suçlanmaktadır. El-Kaide'nin ikinci önemli strateji belirlemesi ise 23 Şubat 1998 yılında yayınlanan "Yahudilere ve Haçlılara Karşı Cihat için Uluslararası İslami Cephe" adındaki deklarasyon olmuştur. Bu deklarasyon uluslararası güvenlik tarihi için de oldukça önem taşımaktadır. Çünkü yakın düşman konseptinden uzak düşman konseptine geçişin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Artık Suudi rejimi hedef olmaktan çıkmış ve direk ABD hedef alınmaya başlanmıştır. Bundan dolayı cihat, el-Kaide liderlerine göre küresel şekilde yapılmalı ve ABD hedef alınmalıydı. Bu tarihten sonra dünyanın birçok bölgesinde çeşitli saldırılar düzenleyecekler (Öztürk, 2019: 184).

Usame bin Ladin, Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra dünyanın çeşitli bölgelerindeki İslami liderlerle bir ittifak kurmuştur. 23 Şubat 1998 tarihinde Uluslararası İslami Direniş Cephesi adında bir koalisyon oluşturmuştur. Bu cephe, zaman içinde genişleyerek dünyanın birçok bölgesindeki cihat hareketlerini etkilemeye başlamıştır. El-Kaide'nin liderliğini Molla Ömer ve Usame bin Ladin yapmış olup, örgüt dünyanın çeşitli yerlerinde örgütlenen bir koalisyon haline hızla ilerlemiştir. Küresel Koalisyonun emri altında, yaklaşık 100-150 bin askeri gücün olduğu gözlemlenmiştir. Batı devletleri, bu

uluslararası tehdidi bertaraf etmek için uluslararası bir işgalin gerekliliği konusunda anlaşmış ve İslam ülkelerini askeri olarak işgal etme kararı almışlardır (Derman ve Haya, 2014: 7).

11 Eylül 2001 tarihinde, Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kuleler) ve Pentagon'a intihar saldırıları gerçekleşmiştir. Bu saldırılar, dünya tarihinde büyük etki yaratmış ve ABD'yi Teröre Karşı Savaş konseptine yönlendirmiştir. 11 Eylül'den bu yana, 76 ülkede Teröre Karşı Savaş doktrini çerçevesinde yaklaşık 6.5 trilyon dolar harcanmıştır. Ancak el-Kaide ve el-Kaide'den türeyen örgütler hala tam olarak engellenebilmiş değiller ya da engellemek gibi bir derterleri asla olmamıştır (Öztürk, 2019: 185).

11 Eylül Saldırıları sonrası El-Kaide dünyada en fazla konuşulan örgüt olmuştur. ABD'nin Ortadoğu coğrafyasına girmesinin kapılarını sonuna kadar açmıştır. Müslüman coğrafyasına yapılabilecek en büyük ihaneti din kisvesi altında yapmışlardır. ABD'nin Ortadoğu coğrafyasına gelişiyile beraber sonu bitmeyen iç karışıklıklar başlamıştır. Irak İşgali ve diğer ülkelere rahat şekilde ulaşabilme imkânı verdi. Arap Baharı (Cehennemi)'nin temelleri atılmış oldu, Irak'ta 3 milyon sivil hayatını kaybetti ve yıl 2023 halen ölümler, savaşlar devam etmektedir. Diğer bölgelerde toplamda 10 milyon insan hayatını kaybetti, 5 milyon insan sakat kaldı, 20 milyon insan göç etmek zorunda kaldı. Arap Cehennemi sayesinde bütün coğrafyada hâkimiyet kurdu ve en büyük cezayı ise Türkiye çekiyor. 5 milyondan fazla Suriyeli, 1 milyona yakın Afgan ve bir o kadar diğer coğrafyalardan göç eden kişileri almak zorunda kaldı. Kayıtlı ve kayıtsız toplamda 10 milyona yakın insan ülkemizde bulunmaktadır. El- Kaide yaptıkları yetmezmiş gibi DAES adında ortaya çıkan El Kaide uzantılı terör örgütü sayesinde PYD'nin temellerinin atılmasının zemini hazırlanmış oldu. 11 Eylül saldırıları organize şekilde yapılmış ve bana göre ABD'de bu konulardan kesinlikle haberdardı. Çünkü bu işten fazlasıyla karlı çıkan iki devlet oldu: **ABD ve İsrail.**

11 Eylül saldırılarından sonra El-Kaide, dünyanın birçok yerinde saldırılarını sürdürdü. Tunus, Endonezya, Türkiye, İspanya ve Ürdün gibi ülkelerde El-Kaide bağlantılı teröristler, intihar eylemleri ve bombalamalar yoluyla örgütün adını duyurdu. 2 Mayıs 2011 tarihinde Amerikan Özel Kuvvetleri, Usame bin Ladin'i Pakistan'ın Abbottabad şehrindeki saklandığı yerde gerçekleştirdikleri bir baskınla öldürdü. Bin Ladin'in cesedinin okyanusa

atıldığı bilgisi kamuoyuna duyuruldu. Ladin'den sonra yerine El Kaide'nin lideri Zevahiri'dir ve Afganistan'da Taliban kontrolündeki bölgelerde yaşayarak örgütü kontrol etmeye devam etmiştir (Öztürk, 2019: 185-187).

Küresel Terörizm Endeksi'ne göre, 2019 sonunda dünya genelinde terör kaynaklı 13.800 ölüm gerçekleşti ve Afganistan en çok ölümün yaşandığı ülke konumunda oldu. Terör kaynaklı ölümlerin %49'u Afganistan'da gerçekleşirken, %9'u Nijerya'da, %4'ü ise Burkina Faso, Mali, Somali, Irak, Kongo, Yemen ve Suriye'de gerçekleşti. Terörizm kaynaklı ölümlerin %80'i bu on ülkede meydana gelirken, geri kalan %20'lik dilim diğer ülkelerde yaşandı. Ekonomik olarak en çok etkilenen ülkeler arasında ise ekonomik maliyetin milli gelire oranı açısından Afganistan (%16,7), Suriye (%3,4) ve Nijerya (%2,4) öne çıkmaktadır. Zayıf devlet mekanizmalarına ve sorunlu kaynak yönetimine sahip ülkelerde terörizmin ekonomik yükünün terör örgütlerinin yayılma alanlarını azaltma çabalarında önemli engeller oluşturduğu değerlendirilmelidir (Arslan-Sönmez, 2020). Sonuç olarak, Afganistan'daki terör örgütlerinin faaliyetleri, ülkenin sosyal, ekonomik ve politik durumuna zarar vermiştir. Bunun yanında, bu durum, Afganistan'ın kalkınmasını engellemekte ve ülkenin istikrarlı ve güvenli bir geleceğe ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

4.9. Afgan Göçünün Süreçleri ve Yolları

Afganların göç için en büyük hedefleri Avrupa ülkeleri ve Amerika gibi gelişmiş yerlere gidebilmektir. Bu göçlerin büyük çoğunluğu kaçak yollarla yapılmaktadır. Bu göç rotasında İran ve Türkiye genellikle transit geçiş noktası olarak kullanılmaktadır. Son yıllarda Türkiye'nin "açık kapı\gelen geçsin" politikasıyla birlikte Afganlar, göç rotasında İran, Türkiye, Balkanlar veya Akdeniz üzerinden geçmeyi tercih etmektedir. İran üzerinden yapılan bu göçün büyük çoğunluğu kara yoluyla gerçekleşmektedir. İran üzerinden 2000 ila 3000 km. yayan şekilde 40 ila 50 gün gibi uzun, tehlikeli bir yoldan geçmektedirler. Bu yolda yetersiz beslenme, hastalıklar, çeşitli saldırılar nedeniyle kötü koşullara dayanamayarak ölen insanlar bulunmaktadır.

Son dönemde Afgan göçünün artmasının bir diğer nedeni ise İran'ın Afganlara yaptığı baskılardır. İran, önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Afgan göçünün yoğun olduğu ülkelerden biridir. Ayrıca, İran'ın Hazarilere ayrıcalık tanıdığı ve bu grupları

istihbarat amacıyla kullandığı da belirtilmektedir. Bir Afgan Türkiye'ye gelebilmek için genellikle İran üzerinden Bam, İsfahan, Tahran, Urimiyeye, Tebriz, Hoy gibi şehirlerden geçerek Van veya Doğu Beyazıt'tan Türkiye'ye girer. İran'dan geçebilmek için Afganlar genellikle kaçakçılara ve İranlı güvenlik görevlilerine 500 ila 1500 dolar arasında bir ücret ödemektedir. Bu ücret, kişinin yolculuk sırasında tercih ettiği şekle bağlı olarak değişmektedir.

İran'dan Türkiye'ye gelmeyi başaran Afganlar genellikle anlaştıkları kaçakçıyla buluşup gitmek istedikleri ülke neresiyse onun için belli bir süre Türkiye'de konaklamaktadır. Bazen de gitmek istedikleri ülke Türkiye'de olabilmektedir. Türkiye'de yaşayacak olan veya belli süre ikamet etmek isteyenler için yine kaçakçılar devreye girerek kimliğe ihtiyaçları olan Afganlara bu kimliklerin sahtesini basıp ülkede güvenlik birimleri fark edinceye kadar yaşamlarını devam ettirmekteler. Türkiye'de verilen bu kimliklerin sahtesini basmak ise çok kolay ancak kimliğin sahte olduğunun anlaşılması zordur. Öyle ki Facebook, Telegram gibi sayfalarda bile reklamları bile bulunmaktadır. Çünkü yakalansalar bile herhangi bir yaptırım veya cezası yok denecek kadar azdır. Bu sahte evrak sayesinde kişi başı 100 ila 300 dolar kazanan kaçakçılar, bu zaman diliminde kalacakları evi ve diğer ihtiyaçlarını belli ücret karşılığında temin ediyorlar. Göçmen kaçakçıları, bu süreçte 700 ila 1300 dolar arasında ücret alıyor. Gelen kişiler Avrupa'nın herhangi bir ülkesine gitmek istediğinde İstanbul-Çanakkale hattı üzerinden Midilli'ye kaçak yollarla geçiş için 700 ila 1000 dolar arasında ödeme yapmaktadır. İtalya, Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri için 8000 ila 15.000 Euro arasında fiyat değişmektedir. Verdiğim bu örneklerin hepsi kişi başı ücretlerdir. Bu işi yapanlar tek seferde 20 ile 200 kişi arasında kaçırabilmekteler, bir göçmen kaçakçısı tek seferde milyonlarca lira kazanabilmektedir.

Kaçakçılar kazandıkları paraları aklamak adına ise çeşitli yöntemler geliştirmişler, bunlardan en fazla kullanılan yöntem ise havala denen yöntemdir. Havala sistemi, nakit para transferlerinin izlenmesini ve takip edilmesini zorlaştıran bir yöntemdir. Bu sistemde, iş yerleri veya kişiler aracılığıyla para gönderimi yapılır ve gönderilen para miktarı, alıcıya iletildiği yerde belirlenen kişi veya kişilere bildirilir. Göçmenler, kaçakçıların iletişim kurduğu kişilere verdikleri parayı havala sistemiyle aktardıkları iş yerlerinden alırlar. Bu iş yerleri, taraflar arasında güven duyulan yerler olarak kullanılır. Göçmenler, kaçakçının irtibatlı olduğu kişilere geldiklerinde verilen envanterle, istedikleri şeyleri alırlar ve

karşılığında belirli bir komisyon öderler. Bu şekilde göçmen kaçakçıları, sistemi izlenemez hale getirerek kanıtların ortadan kalkmasını sağlarlar. Ayrıca iletişim yollarından normal telefon görüşmeleri yerine yurt dışı menşeli haberleşme uygulamalarını tercih ederek iletişimlerini güven altına almaya çalışırlar. Whatsapp, Twitter, Pubg gibi platformları kullanmalarının en temel sebebi ise Türkiye'nin bu tür uygulamalara erişiminin olmaması, göçmen kaçakçılarının istedikleri şekilde iletişim kurmasına imkân sağlamasıdır.

Bir diğer para kazanma yöntemleri ise kurdukları iş yerlerine gelen Afganların Afganistan'a para göndermeleridir. Diyelim ki bir Afgan, Afganistan'daki ailesine para göndermek istedi. Bankaları üzerinden ailelerine ve başka yerlere para yollayamamaktadırlar çünkü çoğunluğunun kimliği mevcut değildir. Bu durumda iş yerlerine parayı verip oradaki ailesinin Afganistan'da bulunan başka iş yerinden parayı almasını sağlarlar ve iş yeri sahibi karşılığında komisyon alır. Gönderilen paranın miktarına göre ortalama 1000 dolar üzerinden 100 dolar kadar komisyon kesilir. Bu iş o kadar karlı ki sadece para transferi için açılan iş yerleri mevcuttur. Afganların açtığı bu iş yerleri lokantalar, marketler, kuyumcular gibi yerler oluşturmaktadır.

Muhammed Hüseyin Mahmudi anlatıyor: Mezar-ı Şerif'ten oğlum, kızım ve eşimle Türkiye sınırını geçmek üzere İran'a gittik ama polisin pususuna düştük. Sınır muhafızları bize ateş açtı. Eşimin ve kızımın izini kaybettim, yanımda sadece oğlumla yolculuğa devam ettim. Afganistan'dan savaş ve sefalet yüzünden kaçtım. Annem, kız kardeşim ve onun iki kızıyla iki oğlu Kabil'de, çok büyük yoksulluk içinde yaşıyorlar, çok perişan bir hayatları var. Türkiye'den Yunanistan'a gitmek için geldim ancak karımı ve çocuğumu kaybettim (yaşadıklarını ağlayarak anlatıyor).

Hasan isimli Afgan vatandaşı: Afganistan'da iş yok güç yok, Taliban her gün insanları öldürüyor. Pakistan üzerinde İran'a İran'dan Türkiye'ye geldik savaştan bıktık artık Taliban ise her yeri aldı. Çok sıkıntı yaşıyoruz, Türkiye'de çalışmak ve özel bir hayatımız olsun istiyoruz. Çocuklar ve kadınlar yolda dayanamıyor ölüyor. 40 saat yürüdüğümüz oluyor.

Feyzullah isimli Afgan vatandaş: Bizim oralarda Taliban var savaş var. Ben kendim fırıncıyım. 7 sene önce Türkiye'ye geldim fırıncılığı öğrendim geri ölkeme döndüm, fırın açtım ancak savaş başlayınca fırını kapatmak zorunda kaldım. Her gün savaş var kimsenin iş imkânı yok. Sürekli ama sürekli savaş var. Türkiye'ye çok teşekkür ederim bizi kabul ettikleri için. Benim için öğle yemeğim olsun yeter ama Afganistan'da o bile yok. Taliban bize iş imkânı vermiyor ailemi tehdit ediyor. Onlara katılmamız noktasında bize baskı yapıyor. 45 gündür yoldayım, her gün yürüyorum. Günde 22 saat yürüdüm, araç denk geliyor ancak bizden para alıyorlar. İran'da ve Pakistan'da bizden hep para aldılar ancak Türkiye'de böyle bir şey yok. Gelene kadar 4 gün aç kaldım suyun içinde yattım. Bir iş bulursam çalışırım. Ankara, İstanbul, İzmir, Kırşehir nerede iş bulursam çalışırım. Savaş biterse geri ölkeme gideceğim savaştan dolayı geldim.

Yunus isimli başka bir Afgan vatandaş: Buradaki arkadaşlarım Taliban baskısı, açlık, yokluktan dolayı Türkiye, İtalya, Yunanistan gibi ölkelere gitmek istiyoruz. Avrupa'da insana saygı gösteriliyor.

İsmail isimli başka bir Afgan vatandaş: babam 7 yıldır Türkiye'de yaşıyor. Bende Türkiye'ye çalışmak için geldim. Taliban bizim gibi genç yaştaki çocukları topluyor ve ellerine silah verip çatışmaya yolluyor. Biz zaten hep ölüyoruz ve ben kaçmak zorunda kaldım (olanları ağlayarak anlatıyor). Babam; zor durumda olduğumuz için gitti, küçüktük, fakirdik. Yolculuğumuz çok zor. Uçağa gücümüz yetmiyor, paramız yok mecburen kaçak geldik. Afganistan Nevruz'a, Nevruz'dan Pakistan'a, oradan İran'a zaten büyük büyük dağlar var geçmesi çok zor. Gece yolculuk yapıyoruz. Dağlardan yürüyerek geliyoruz. Bir kere yolda yakalandık Türk askerine sağ olsunlar bizi İran'a bıraktılar ama yine geldik. 800- 700 dolar veriyorlar ben tam bilmiyorum babam biliyor (BBC Türkçe, 2021).

Ehteram isimli Afgan kadın anlatıyor: İran üzerinden kocamla gelirken defalarca kocasına beni satması için tekliflerde bulundular, yolda kaç kere ölüm tehlikesi ve tacize uğrama tehlikesi geçirdiğimi bilmiyorum. Türkiye'ye ulaştığımda polisler tarafından yakalandık Geri Gönderme Merkezine teslim edildik eşimle beni serbest bıraktılar. İstanbul'a ulaştık kaçmak için yıllardır para biriktiriyoruz.

Bu tür suç ağları, insanların güvenliğini tehdit etmekte ve yasaların yok sayılmasına neden olmaktadır. Suç ağlarının yaygınlaşması ve etkisinin artması, tüm dünya genelinde bir sorun teşkil etmektedir. Bu tür suçlar, sadece insanların güvenliğini tehdit etmekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik istikrarı da olumsuz yönde etkilemektedir. Göçmen kaçakçılığı ve sahte belge basma gibi suçlar, ülke güvenliğini önemli ölçüde tehdit edebilir ve göçmenlerin hayatını da riske atmaktadır. Bunlarla mücadele etmek, göçmenlerin haklarını korumak ve onların güvenliğini sağlamak için değil, aynı zamanda ülkenin ekonomik ve sosyal istikrarını korumak için de gereklidir. Birincil olarak, ülkelerin bu tür suçlara karşı etkili önlemler alması ve yasaların uygulanmasını sağlamak için sıkı bir şekilde çalışması gerekmektedir. Yasaların uygulanması, suç ağlarının faaliyetlerinin engellenmesine yardımcı olabilir. İkincil olarak, göçmenlerin geçici veya kalıcı ikamet etmeleri için yasal prosedürlere uygun başvurular yapmalarını sağlamak önemlidir. Bu, hem göçmenlerin haklarını korur hem de suç ağlarının faaliyetlerini engeller. Son olarak, uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımı da bu mücadelede önemli bir rol oynar. Devletler arası iş birliği, suç ağlarının faaliyetlerinin sınır ötesinde takip edilmesini ve engellenmesini sağlar. Sonuç olarak, göçmen kaçakçılığı ve suç ağlarına karşı mücadele etmek, her devletin yükümlülüğüdür ve bu sorunla başa çıkmak için çok yönlü bir strateji gereklidir. Bu strateji, yasaların uygulanması, göçmenlerin yasal haklarının korunması ve uluslararası işbirliğini içermelidir.

4.10. Türkiye ve Afgan Diasporası

Türkiye'nin coğrafi konumu, Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmesi nedeniyle göç hareketlerinin yoğun olduğu bir ülke olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin 7 komşu ülkeyle uzun kara ve deniz sınırları bulunması, kaynak ülkelerdeki siyasi ve sosyo-ekonomik çatışmalar nedeniyle göçmenlerin hedef ülkesi haline gelmesine ve AB'ye ulaşım yolunda bir geçiş ülkesi olmasına yol açmaktadır. Türkiye'nin 3.000 km kara ve 8.333 km deniz sınırları, düzensiz göç konusunda büyük bir potansiyele sahip olduğunu ve bu sınırların güvenliğinin sıkı bir şekilde korunması gerektiğini göstermektedir. Ortadoğu ülkelerindeki iç savaştan kaçan ve daha iyi yaşam koşullarına sahip ülkelere yaşamak isteyen göçmenler, Türkiye üzerinden Ege Denizi ve Akdeniz yoluyla diğer Avrupa ülkelerine ulaşmayı hedeflemektedir. Doğu ve Güneydoğu sınırlarımızdan gelen mülteci akını genellikle Avrupa'yı hedef aldığı için yasa dışı göçle ilgili yakalamaların %50'den

fazlası Marmara Bölgesi'nde gerçekleşmektedir. Diğer bölgelerde ise yoğunluk oranları şu şekildedir: Karadeniz Bölgesi %4,87, İç Anadolu Bölgesi %5,23, Doğu Anadolu Bölgesi %4,84, Akdeniz Bölgesi %11,44, Ege Bölgesi %27,64 ve Güneydoğu Bölgesi %9,58 şeklindedir.

Göçmen kaçakçılığı ile mücadele açısından, bu suçun ülkemizin doğusunda bulunan sınır illerinde başlaması büyük bir öneme sahiptir. Göçmen kaçakçılığı suçunun ülkemiz ekonomisinde yol açtığı olumsuz etkiler arasında, kayıt dışı istihdamın artması ve buna bağlı olarak işsizliğin doğrudan vatandaşları etkilemesi, göçmenlerin barınma ve tahliye giderleri nedeniyle ülkemiz kamu kaynaklarının yüksek oranda harcanması gibi faktörler yer almaktadır. Göç rotaları ve düzensiz göç hareketlerinin incelenmesi sonucunda, terör örgütlerinin göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretinde etkin bir rol oynadığı ancak bu rolün genellikle yabancı uyruklu kişilerin ülkemize giriş yaptığı bölgelerde geçerli olduğu görülmektedir. Bu kişiler, ülkemize girişlerinde izin ve yardım makamı olarak kullanılmakta ve bu şekilde maddi menfaat elde etmektedir. Gelenlerin girişlerini kontrol altında tutma amacı gütmekte ve ülkeye giriş yapılan bölgelerde sınır birliklerinin ve kolluk görevlilerinin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Uluslararası hukuk tarafından düzensiz göçmenlere tanınan hakların, amacı dışında kullanılması nedeniyle ülkemizde göçmen kaçakçılığı faaliyetlerinde artış yaşandığı, bu artışın nedenlerinden birisinin de Suriye ve Afganistan'daki iç savaşların devam etmesi olduğu belirtilmektedir. Göç alan ülkelerin, mevcut göç politikalarında değişiklik yaparak vasıfsız işgücüne yönelik göç programları geliştirmesi, düzensiz göç ve göçmen kaçakçılığı sorunlarının önüne geçmede etkili olabileceği değerlendirilmektedir. İki taraflı işgücü antlaşmalarının ve işgücü göçüne ilişkin programların uygulanması, göç akışının işgücü talebinin olduğu alanlara yönlendirilmesi ve yasal yolların oluşturulması, düzensiz göçün azaltılması için önemli adımlar olacaktır.

Afganlar özellikle 2001'den sonra Türkiye'ye göç etmeye başlasalar da asıl göç dalgası 2014 yılında ülkede artan güvenlik sorunu ve işsizlik nedeniyle bir anda artış yaşanmıştır. Avrupa, ABD desteklemiş olduğu Afganları ülkelere alma konusunda sıkıntı çıkarmazken, 2020 yılı itibarıyla göç politikasında sertleşmeye başlamıştır. Bu politikaya geçişte covid-19 sonrası ekonomik dar boğaza giriş çok etkili olmuştur. Yaşanan bu

ekstrem olaylardan sonra göçmenlerin Avrupa'ya geçmelerini önlemek adına Yunanistan, Bulgaristan ve diğer Avrupa ülkelerine AB tarafından büyük destek verilmektedir.

Yunanistan'ın uyguladığı politika göçlerde büyük can kayıplarına yol açmaktadır. Kaçak geçişlerde rakamlar tam olarak tespit edilemese yılda ortalama 1000 kişinin boğularak ve diğer sebeplerden öldüğü bilinmektedir. İnsanlığa sığmayan uygulamalar gerçekleştiren Yunanistan yakaladıkları kişilere acımasız şekilde muamele etmektedir. Son olarak Yunanistan açıklarında meydana gelen 59 kişinin hayatını kaybettiği bu trajik olay, göçmenlerin yaşadığı zorlukları ve tehlikeleri gözler önüne seriyor. Yunanistan Sahil Güvenliğinin açıklamasına göre, tekne Mora Yarımadası'nın 75 kilometre güneybatısında alabora oldu ve 100'den fazla kişi kurtarıldı. Ancak, teknenin 400'den fazla göçmeni taşıdığına dair raporlar olduğu göz önüne alındığında, kayıpların sayısı ne yazık ki daha fazla olduğu aşikârdır. Olayla dünya basınında pek yer almazken Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin “Bu yürek parçalayıcı bu tür trajik ölümler önlenemez. Kaçmak zorunda kalan insanlar için daha güvenli yollara ihtiyacımız var. Hayatlarını tehdit eden imkânsız seçeneklerle baş başa bırakılmamalıdır” denildi. Ancak Avrupa'nın şımarık çocuğuna herhangi bir yaptırım, kınama gibi hiçbir şey yapılmadı. Her zamanki gibi yine ikiyüzlü politikaya devam edildi (Kısa Dalga, 2023).

Avrupalı bazı ülkelerin yaptığı uygulamalarda göçmenlerin üzerlerinde ne varsa alıp çıplak vaziyette Türkiye'ye geri itme yapıyorlar ve yanlarında ne varsa el koyuyorlar. Kaç tane botu batırdıklarının ise tam olarak belli değil. Kaç çocuğun öldüğü, kaç ailenin yok olduğu kaç gencin çıktıkları umut yolculuğunda yitip gittiğinin sayısı belli bile değil sadece sayıdan itibaren görülmektedir. Hamile olanlar, engelli olanlar, yaşlı olanlar, yeni doğmuş bebekler bile göç etmek zorunda kalıyor ve bu göç esnasında durumları içler acısı şekildedir. Bu durumunun en acısı ise o bitmişlikte oyun oynamaya çalışan çocuklardır. Defalarca şahit oldum, ölmek üzere denizden zorla çıkarılan çocukların birkaç saat sonra oyun oynadıklarını, küçücük araçlara boğulma tehlikesini göze alarak bindiklerini, 7-8 aylık hamile kadınları defalarca gördüm.

Afgan göçü üzerine Türkiye'nin Afganistan'daki politikasının temel amacı ülkede barış ve istikrarın sağlanmasıdır. Ankara, Afganistan'ın istikrarının barışçıl yollarla sağlanması ve uzlaşının gerçekleştirilmesi için barış görüşmelerini desteklemektedir.

Türkiye'nin Afganistan'a yönelik projeler ve işbirlikleri sayesinde barış sürecine katkıda bulunabilecek kapasiteye sahip olduğu ifade edilmektedir (Erol ve Kaya, 2021: 437). Afganistan'da göçlerde etkili olan faktörlerden biri ise Amerika'nın İran'a uyguladığı yaptırımların sonucunda İran ekonomisinin olumsuz etkilenmesi ve para değerinin düşmesidir. Bu durum, İran'da yaşayan birçok Afgan göçmenin Türkiye'ye yönelmesine neden olmuştur. Ancak Amerika'nın çekilmesiyle birlikte 2021 yılında Afganistan'da çatışmaların şiddetlenmesi, Afgan göç akınının Türkiye'ye yönelmesine ve Türkiye'nin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmesine sebep olmuştur (Dasthi, 2021: 392).

Afganistan'daki durumun etkisiyle ülkemize yönelen göçlerle ilgili olarak Türkiye'nin büyük bir yükü üstlendiği ve göçmenlerin sayısının önemli ölçüde arttığı ifade edilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre uluslararası koruma altında olan Afganların sayısı 116.400 olarak açıklanmışken, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında ise Türkiye'de kayıt dışı olarak bulunan düzensiz göçmenlerin sayısının 300 binden fazla olduğu belirtilmiştir (Tümtaş, 2021: 351). Ancak bu rakamların bile çok az olduğunu söylemek gerekir. Gelenlerin büyük çoğunluğunun kaçak yollarla geldiği ve kimliğinin olmadığı, yarısının da elinde bulunan belgelerin sahte olduğunu da düşünülecek olursak 1 milyona yakın Afgan olduğunu tahmin edilmektedir.

En büyük güvenlik zafiyetlerinden bir gelenleri yüzde 99'unun geçmişiyle ve kim olduklarıyla ilgili en üst düzey yetkililerin bile bilgisi yok denecek kadar az olmasıdır. Kaçak yollarla gelen kişilerin verdikleri bilgilerin tamamı kendi beyanları esas alınarak girilmekte ve bu durum ülkenin güvenliği açısından büyük bir problem oluşturmaktadır. Aynı kişi her yakalandığında farklı isim, soy isim verip yoluna devam edebilmektedir. Şu anda ülkemizin birçok şehrinde herhangi bir kayıt altına alınmaksızın bulunan binlerce Afgan uyruklu şahıs mevcuttur. Kaçak göçmenlerin kayıt altına alınmaları ise çok zor şartlarda gerçekleşmektedir. Bir kişinin kayıt altına alınması için ya güvenlik güçleri tarafından yakalanıp gerekli prosedürün uygulanması gerekiyor ya da il göç idarelerinden birisine gidip kendi beyanına göre isim, soy isim, doğum yeri, tarihi, anne-baba adı gibi genel bilgileri tamamen kendi beyanına göre alınıp fotoğraflama ve parmak izinin alınması gerekiyor. Verdikleri bilgilerin herhangi bir teyidi yok ve gerçekte adı Muradi olan birisi Rashid diyebiliyor. Kayıtlarda aynı kişinin 15 farklı ismi olabiliyor ya da diğer bilgilerinde

değişiklik yapabiliyor. Her gittiği yerde farklı beyanlarda bulunmuş ve bulunduğu beyana istinaden görevliler bilgilerini almış. Bunun teyidi için parmak izi gerekiyor. Parmak izinden şahısların bilgilerinin çıkması ise 5-6 günde hatta aylarca sürebiliyor. Şahıs bu zaman aralığında serbest kalabiliyor, başka bir yerde yakalandığında yine farklı bilgiler verip yoluna devam edebiliyor.

Türkiye'nin en büyük problemlerinden birisi doğu sınırlarını güvence altına alamamasıdır. Bu sorunlar nedeniyle ilk bölümlerde yazdığım 'sırtçılık' olarak tabir edilen uyuşturucu kaçakçılığı, göçmen kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, terör örgütlerinin faaliyetleri gibi daha birçok suçun önüne geçilmesini zorlaştırmaktadır. Bilindiği üzere terör ve suç örgütlerinin en büyük gelir kaynaklarını gayri faal işler oluşturmaktadır. Taliban ve diğer örgütlerin bu durumu kullandığı ise su götürmez bir gerçektir. Ülkemize kimlerin ne amaçlarla girdiği tam olarak bilinmemektedir. Son asrını savaşla geçirmiş çoğunluğu eğitimsiz bir toplumu sorgusuz sualsiz Türkiye sınırları içine almıştır. İstanbul, İzmir, Ankara gibi metropollerde gettolaşmış durumlar ve zamanla Türkiye'ye ne türlü zorlukların oluşacağı az çok görülmektedir. Ülke olarak geleceğimizi düşünmeliyiz ve gelenleri seçerek almak zorundayız. Fransa'da göç edenler tarafından yapılanlar ise gün gibi ortadadır.

Türkiye'nin yüzleşmek zorunda olduğu bir başka problem ise göçmen ve mülteci durumudur. Bu durum, ülkenin hem iç güvenliğini hem de ekonomisini ağır şekilde etkilemektedir. Deportasyon süreci, hem hukuki hem de lojistik açıdan karmaşıktır ve zaman alır. Bu durum, birçok göçmen için belirsizlik ve zorluklar yaratmaktadır. Sürecin genel işleyişi, yakalanan kişinin vatandaş olduğu ülkenin konsolosluğuyla irtibata geçilerek başlar. Eğer kişi, kendi ülkesine dönmeyi kabul eder ve masrafları karşılayamayacağını beyan ederse, masraflar Türkiye tarafından karşılanır ve kişi ülkesine gönderilir. Ancak bu süreç, birçok farklı faktöre bağlı olarak aylarca sürebilir.

Süreç ise şu şekilde işlemektedir: yakalanan şahıs hangi ülkenin vatandaşı olduğunu beyan ediyorsa o ülkenin konsolosluğuyla irtibata geçilir. Konsolosluktan gelen görevli yaptığı mülakat sonucunda ülkesinin vatandaşı olduğunu tespit ederse deport işlemleri başlar ancak şahıs kendi masraflarını karşılayamayacağını beyan ederse bütün masrafları Türkiye tarafından karşılanarak ülkesine deport işlemi gerçekleştirilir. Yazdıklarım çok

kolay bir işlem olarak görülebilir ancak bir konsolosluktan aylarca randevu alınamayabiliyor. Bu işlemler ve şahsın gönderilmesinin ortalama maliyeti 5000 doları bulmaktadır.

Deportasyon süreci, birçok sorunla karşı karşıya kalabiliyor. Örneğin, bir kişi kendi vatandaşlığını beyan etmeyebilir veya beyan ettiği ülkenin Türkiye'de bir konsoloslugu olmayabilir. Bu durumda, kişi Türkiye'de kalmaya devam eder. Ayrıca, birçok kişi, deportasyon süreci tamamlandıktan sonra bile farklı isimler verip kaçak yollardan geri dönebilmektedir. Bu ve buna benzer onlarca örnek mevcuttur ve özellikle güvenlik güçlerinin diğer yetkililerin zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bir başka sıkıntı ise Rus uyruklu bir şahıs ben Eritreliyim derse, Eritre'nin ülkemizde konsoloslugu bulunmadığı için muhatap olacak bir ülke yoktur. Şahıs başka ülkeyle anlaşılıp gönderilmediği sürece ülkemizde ikamet edecektir.

Türkiye'deki Göç İdaresi Genel Müdürlükleri (GİGM), yüksek miktardaki göçmen ve mülteci nedeniyle kapasite aşılmış durumda. Kapasite yetersizliği nedeniyle, birçok göçmen, yeterli hizmet alamadan serbest bırakılıyor. Bu durum, göçmenlerin ve mültecilerin korunması ve haklarının savunulması açısından sorun yaratmaktadır.

Afganlar, Türkiye'de her sektörde çalışmakta ve ülkemizi çok iyi şekilde öğrenmiş durumdadır. İstanbul-Zeytinburnu gibi semtlerde nüfusları çok fazla ve sayıları tam olarak bilinmemektedir. Hatta Zeytinburnu gibi yerlere Afganburnu gibi söylemlerde bile bulunmaktadır. Göçmen kaçakçılığı gibi suç kayıtları ve diğer işlemlerin büyük çoğunluğu bu bölge de gerçekleşmekte veya kökeni bu bölgeye dayanmaktadır. Yaptığım görüşmelerde eskicilik sektörünü ele geçirmiş durumda oldukları bu sektör sayesinde yaptıkları gayri faal işleri gizleyebildiklerini belirtiyorlar. Eskici demek en iyi istihbaratçılardan bile daha fazla sahibi olabilmek anlamına gelmektedir. Çünkü bir yerin çöpü bölgenin her durumuyla ilgili genel bilgi vermektedir. Ayrıca bölgede eskicilik yapan Türkleri de sindirmişler ve durumu tekelleştirme noktasına kadar getirmişlerdir. Bu durum Avrupa'da yıllarca eskicilik yapan Yahudileri aklıma getirmektedir.

Göç meselesiyle ilgili kurum ve kuruluşların üç maymunu oynama nedenlerinden birisi de ucuz işçi gücüdür. Çobanlık, inşaat sektörü, tekstil ve daha birçok sektörde işçi olarak çalışmaktalar. Bu durumda dünyada ve Türkiye’de kazanan işveren sınıfıdır, kaybedense işçi sınıfıdır. Bir işveren kendi vatandaşını işe almak istediğinde temel insani ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Sağlık sigortası yaptırmalı, mesai saatlerinde yeme-içme ihtiyacı karşılanmalı ve asgari ücret vermek zorunda bu ücretin altında çalıştıramaz. Ancak kaçak yollarla ülkemize gelen Afganlara asgari ücretin yarısına çalışmakta, yeme-içme yok ve kaçak geldiği için sigortası yapılamamaktadır. Yani T.C. vatandaşının dörtte bir maliyetine çalıştırmaktadır. Kısacası zengin daha zengin olmakta ve cebini doldurmaya devam etmektedir. İşçi sınıfı ise iş bulamamaktadır, buldukları işlerde ise Afganlar gibi çalışmaları teklif edilmektedir. Türkiye şartlarında bu ücretlerle çalışıp geçinmek imkansız bir hal almıştır. Hatta bırakın geçinmeyi kiranızı bile karşılayamazsınız. Yaptığım görüşmelerde bir Afgan aylık 5.000 ila 30.000 arasında kazanmakta ve aylık 750 lira ile geçinebilmektedir. Geri kalan parasını ise dolara çevirip gayri faal yollarla ailesine göndermektedir. Bu şekilde geçinmelerinin nedeni ise oturdukları evlerde ortalama 5 ila 15 kişi arasında yaşamaktalar ve yeme-içme ihtiyaçlarını en temel maddelerden karşılamaktadırlar.

Afganlar aralarında çok ilginç bir şekilde bir haberleşme ağı mevcuttur. Diyelim ki ülkenin herhangi bir yerinde il göç idaresi kimlik başvurusu açacak diye küçük bir haber var. Bunun üzerine ülkenin her yerinden Afganlar bu haberin geldiği il göç idaresinde toplanmaya başlıyor ve bu gelenlerin sayısını binlerle ifade etmek gerekiyor. Düşünün kurumun bile içinde tam olarak bilinmeyen bir bilgidен haberdar olup ülkenin her bölgesinden gelebilmekteler. Ayrıca her ilde bulunan dernekleri ise kurum ve kuruluşlar üzerinde etkili olmalarını sağlamaktadır.

Bu göç dalgasına karşı Türkiye, kaçak girişlere karşı önlemler almaya çalışmaktadır. İran ve Türkiye arasındaki sınır uzunluğu 560 kilometre ve Türkiye’nin İran sınırına beton bloklar halinde duvar örmektedir. Gerek terör örgütlerinin gerekse uyuşturucu ve insan kaçakçılarının geçiş noktası haline gelen Iğdır-Ağrı arasına inşa edilmekte olan duvar bu anlamda önemli bir işlev görecektir. Son dönemlerde artan düzensiz göçmen girişlerinin bu güzergâhtan yapıldığı dikkate alınırsa duvarın önemi daha iyi anlaşılacaktır. İran’ın duvar inşasına tepkisi iki yönlü olmuştur. Söz konusu duvar,

Türkiye'den İran'a aynı güzergâhtan yapılan mal kaçakçılığının önüne geçecek olmasından dolayı İranlı yetkililer tarafından olumlu karşılanırken Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Çevre Koruma Teşkilatı Başkanı İsa Kelanteri ise duvarın çevreye zarar verdiğini ileri sürerek itirazlarını İran Dışişleri Bakanlığı üzerinden Türk yetkililere iletceklerini belirtmiştir (Koç, 2019: 10).

Yapılan doğu duvarıyla ilgili olarak son açıklamaları Bakan Soylu, Van'daki görüşmeler kapsamında, Türkiye-İran sınırında kaçak geçişlerin engellenmesi için duvar yapıldığı, Van-İran sınır hattındaki 295 km uzunluğunda olacak olan duvarın 2023'te bitirileceğini söyledi. Bakan Soylu, neredeyse dört yıldır doğu ve güney sınırında güvenlik duvarı çalışmalarının yürütüldüğünü söyleyerek, şu şekilde konuştu: "Şimdiye kadar 26 mayın tarlası temizlendi. Bugüne kadar özellikle Ağrı, Iğdır sınırı ve içine bulunduğumuz Çaldıran bölgesi de dahil, 191 kilometre duvar yapılmıştır. Sınırdaki 250 optik kule yapıldığı ve 284 tane termal kamera var. Bakan Soylu, 295 kilometre olan Van-İran sınır hattında birinci, ikinci ve üçüncü etapta 26 tarlada mayın çalışması yapıldığını ifade ederek, İran sınırında bulunan Başkale ilçesine bağlı Gelenler ve Albayrak mahallelerinde de çalışmaların gelecek yıl sonuna kadar tamamlanacak. Doğu sınırımızın tamamı 2023 yılında Cumhuriyetimiz için 100. yılında hem duvarlarla hem optik kulelerle hem termal kameralarla hem güvenlik yollarıyla tel çitleriyle kontrol altında tutulacak. 2023'te de bütün ihaleleri hemen hemen bitmiştir, böylece 29 Ekim itibarıyla doğu sınırımızın tamamı güvenlik duvarlarıyla beraber güvenlik altına alınmış olacaktır. Ayrıca Van Gölü'nde de çeşitli önlemler aldık" dedi. (Dalmaz, 2022). Türkiye her türlü önlemi alsa da yeterli olmayacak çünkü İran oluşturduğu koridoru durdurması gerekmektedir. Bu güzergâh kullanılmaya devam edildiği sürece yine kaçak göçler devam edecektir.

Kaçakçılığın önlenmesi büyük bir sorundur ve Türk Ceza Kanunu'nun 79. maddesine göre göçmen kaçakçılığı suçunu işleyen kişilere üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Suçtan elde edilen kazancın yüksek olması ve suçun niteliğine göre ceza miktarının az olması sebebiyle organizatörlere yönelik herhangi bir caydırıcılık bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanunu, göçmen kaçakçılığı suçunu işleyen kişilere yönelik verilecek olan cezanın alt sınırında-üst sınırında düzenlemeler yapılmasının, ceza miktarında artış olmasının ayrıca kanun kapsamında göçmen

kaçakçılığı yapan organizatörlerin mal varlığına el konulmasına yönelik değişiklikler olmasının suç işleyen kişiler karşısında caydırıcı olacaktır.

Göçmen Kaçakçılığı suçunda kullanıldığı tespit edilen araçların daha sonrasında ilgili C. Başsavcılığının talimatına istinaden sahibine teslim edilmesi aynı aracın diğer zamanlarda tekrardan aynı suçta kullanılmasına sebep olmaktadır. Bu suçtan aynı araç defalarca yakalanmasına rağmen yine sahibine tesliminin yapılması bu suçu işle demekten başka bir şey değil hatta suça teşvik olmuş oluyor. Suçtan elde edilen gelir kapsamında Göçmen Kaçakçılığı suçunda kullanılan ve el konulan tüm araç ve gereçlerin kamuya aktarılması için yasal düzenlemelerin olması halinde söz konusu işlemin şüpheliler karşısında caydırıcı olacağı bilinmektedir. Bir diğer problem ise düzensiz göçmenlerin deniz üzerinden Yunanistan' a bot ve diğer deniz taşıtlarıyla geçtikleri bilinmekte olup, can yeleşği, bot gibi deniz ürünleri satan işyerlerinden bilgi akışının olmamasıdır. Bunları satanların bir kısmı bu malzemelerin göçmen kaçakçılığında kullanılacağını bilmesine karşın daha fazla para kazanmak için satmaktan çekinmemektedirler.

Bu bağlamda Türkiye de Afgan göçü üzerine eğilmek ve konuyu derinlemesine analiz etmek zorundadır. Çünkü sürekli Afgan göçü almaktayız ve ilerleyen dönemlerde nasıl sonuçlar doğuracağını Fransa örneğinden analiz etmek gereklidir. Bu konuda gelen Afganlar çok iyi analiz edilip tek tek seçilerek ülkemizde barınmalarına izin verilmelidir. Gelenler ise büyük şehirlere yerleşmeleri engellenmelidir.

Özellikle doğu Anadolu başına bela olan PKK, DEAŞ, YPG gibi terör örgütleri üzerinde baskı oluşturmak için gelen Afganlar özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde Hakkâri, Şırnak, Bitlis gibi boş olan bölgelere yerleştirilebilir. Yani atalarımızın yıllarca uyguladığı iskân politikası hayata geçirilebilir. Bölgede tarım ve hayvancılık faaliyetleri artırılıp, koruyuculuk sistemi Afganlar sayesinde daha sağlam şekilde uygulanabilir. Şunu söyleyebilirim eğer bu hayata geçirilebilirse hayvancılık, tarım alanında bize büyük katkıları olacaktır. Çünkü gelenleri ülkemizde en çok çalıştıkları alan hayvancılık ve tarımdır. Afgan çobanlar için hükümet özel listeleme bile yaptı. Savaş ise doğduklarından beri içinde oldukları bir durum bu sayede terör örgütlerine karşı büyük bir avantaj elde edebileceğiz. Afganlara devlet arazileri kiralama usulüyle 49 yıllığına boş tarım arazileri verilecek. Ekim, dikim, hayvancılık gibi faaliyetlerde devlet desteği sağlanacak. Verilen

arazinin karşılığında ise bölge terk edilmeyecek, büyük şehirlere vb. yerlere devlet izni olmadan gidilmeyecek. Özellikle büyük şehirlerde çok fazla olan bu nüfus doğuya kaydırılacak; bu sayede şehirlerde oluşan işsizlik, alt-üst yapı, sağlık, konut yetersizliği gibi birçok konu halledilebilecek.

Bu konuyla ilgili şu belirtmekte isterim Peştun kökenli ve Hazari Türklerini genel olarak alınması taraftarı değilim kültür, dil, adetleri Doğu Anadolu Bölgesi'ne uymadığı için çeşitli sorunlarla karşılaşabilir. Burada Türk, Özbek kökenli şahıslar ve ailelerin tercih edilmesi çok daha uygun olacaktır. Bu konuda en iyi örnek 1980 yılında Van bölgesine yerleştirilen Pamir Türkleridir. Bölgede PKK gibi yapılanmalarla savaştılar, tarım ve hayvancılık yaparak ülkemize çeşitli katkılarda bulundular.

İran, Afgan askerleri birçok bölgede kullanmaktadır. İran'ın Afgan göçmenler konusundaki politikaları bağlamında kuşkusuz en çok tartışılan konu, bu insanların kendilerine ve ailelerine daimî oturma yahut vatandaşlık verileceği vaadiyle milis gücü olarak savaş alanlarına sürülmeleridir. Bu politikanın yasal alt yapısını hazırlamak için İran parlamentosu bir kanun çıkarmıştır. Söz konusu kanuna göre İran adına savaşa katılıp hayatını kaybedenlerin ailelerine vatandaşlık verilecek ve ölenlerin naaşları da İran'daki şehit mezarlıklarına defnedilecektir. Devrim Rehberi Ayetullah Hamenei de kanunun uygulanmasında gecikme yaşanmaması konusunda yetkilileri uyarmıştır. Böylelikle Suriye'de İran adına savaşan ve tamamı Afganlardan oluşan Fatimîyûn Tugayı üyelerinin motivasyonu sağlanmıştır. Suriye savaşında sık sık gündeme gelen Afgan mültecilerin İran adına savaşmasının yeni bir olgu olmadığını hatırlamak gerekmektedir (Koç, 2019: 10).

İran örneğinde olduğu gibi daha insancıl koşullar altında Afganistan'dan ülkemize göçü engellemek için Türkiye'nin finansörlüğünde kendi Afgan askerlerimizi yetiştirip bölgeye sevkleri yapılabilir. Özellikle kuzey bölgesinde bulunan Türkmen aşiretler bu konuda bize büyük destek verebilirler. Raşid Dostum ve Şah Mesut hareketi bu konuya güzel örnek teşkil etmekte. 1992 yılında Türkiye'ye gelen Dostum, defalarca Türkiye'ye gidip gelmiş hatta Türkiye'yi ikinci vatanı olarak gördüğünü belirtmiştir. Turgut Özal ve Süleyman Demirel gibi Türk liderler Dostum'u maddi ve manevi açıdan desteklemiştir. Ülkede bulunan Türk aşiretleri sayesinde gerekirse 8. Türk devletinin temelleri atılabilir veya Türk eyaleti oluşturulabilir. Kara ve hava yolu üzerinden Türk devletleri aracılığıyla bağımsız veya yarı bağımsız tampon bölge oluşturulabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tezin her aşamasından anlaşılacağı üzere göç, insanın bütün varoluşsal durumunu etkileyen, atalarından getirdiği genetik faktörlere kadar etkili olan önemli bir fenomendir. Öyle görünüyor ki; insanlık tarihinde —savaşlar dışarıda tutulacak olursa— ancak savaşlarında alt metnine bakacak olursak göç çok etkili, göçten daha etkili ve dönüştürücü bir kavrama rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bu yönden bakılacak olursa insanlık var olduğu sürece göç var olmaya devam edecektir; çünkü göç fenomeni, insanın varoluşsal mücadelesinin gereği olan bir gerçekliğe tekabül eder. Bu çalışmada göç, kaostan kozmosa bir geçiş olarak detaylıca incelendi. Göçün karmaşıklığını anlama hedefimiz, özellikle kişisel ve toplumsal düzeylerde meydana gelen değişim ve dönüşümleri ele alarak, göçün nasıl bir süreç olduğunu ortaya koymaktı. Birçok başlık altında ve Afganistan özelinde incelediğimiz göç fenomenin insanlığa ne gibi katkıları olduğu ne gibi eksileri olduğunu ortaya koyduk. Kaosla başlayan bu süreç, kozmik bir düzenin inşasıyla devam ederken, insanlığın varoluşu boyunca sürekli değişim ve dönüşümü sembolize eden bir fenomen olarak göçü daha iyi analiz etmeye çalıştık.

Göçün, genellikle daha iyi bir yaşam arayışı ve insanların mevcut durumlarını iyileştirme çabası nedeniyle gerçekleştiğini, göçün ortaya çıkışında önemli bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Bu arayış, göçün en temel itici güçlerinden biridir ve göçmenlerin genellikle büyük zorlukları aşmak ve yeni bir hayat kurmak için gösterdikleri kararlılık ve cesareti yansıtır. Ancak, bu kaotik durumlar sonucunda oluşan yeni düzenler, göçler nedeniyle insanlarda oluşan yeni yaşamlarını kurdukları ve çoğu zaman kendi kültürel, ekonomik ve sosyal katkılarını sundukları yerlerdir. Bu kozmosun oluşumu, göçmenlerin hayatlarını yeniden düzenleme ve topluma katkıda bulunma becerilerini gösterir. Böylece, bu çalışma, göçün karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olduğunu belgeliyor. Her göç hikayesi kendi içinde benzersizdir, ancak göçün genel yapısını anlamak, göçmenlerin deneyimlerini daha iyi anlamamızı ve onlara daha etkili ve insancıl bir şekilde yardımcı olmamızı sağlar.

Öte yandan; eko-politik ve teknolojik entegrasyonun 20. yüzyıldaki formu olan küreselleşme süreçlerinin en göz alıcı yanı ise yatırım, ticaret, kültürel ürünler, fikirler vb. farklı unsurların insanlar arasında yaygınlaşması ve gelişmesi olduğu gibi (Castles ve Miller, 2008:3), insanların da dış göçler yolu ile topografik olarak mekânı dürmesi ve bütünleştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifade ile; küreselleşme, sadece emtianın ve kabullerin “köy pazarı”na taşınması değil, insanların da “köyleşen” kürede daha yoğun yer değiştirmesidir. Bu nedenle, göçün olumlu yönlerini ve getirdiği fırsatları da vurgulamak önemlidir. Göç, göç alan toplumları daha çeşitli, dinamik ve esnek hale getirir. Aynı zamanda, göç, göç veren toplumların kendi durumlarını ve yaşam koşullarını yeniden değerlendirmesine yardımcı olabilir.

Göç fenomenine bakış 20. yüzyılda büyük farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu artış, küreselleşmenin, savaşların, çatışmaların, terör faaliyetlerinin, iklim değişikliğinin ve ekonomik krizlerin bir sonucudur. Göç, hem gönderen hem de alan ülkeler için önemli bir olgudur. Gönderen ülkeler için göç, nüfus kaybına ve ekonomik kayıplara neden olabilir. Ancak göç, aynı zamanda, gönderen ülkelere para transferleri, yeni fikirler ve kültürler de getirebilir. Alan ülkeler için, göç, işgücü artışı, yeni fikirler ve kültürler ve vergi gelirleri gibi bir dizi avantaj sağlayabilir. Ancak, göç, aynı zamanda, alan ülkelerde sosyal gerilimlere ve kültürel çatışmalara da neden olabilir. Ancak göçe maruz kalan — çoğunlukla da gelişmiş— ülkeler, birçok önleme başvurmaktalar; yapılan farklı, pek çok önleme rağmen bu göçlere engel olunamadığı bilinen hususlardandır. Bu bağlamda özellikle yasadışı göçlerin uluslararası problemlere neden olmakta olduğunu burada ifade etmek yerinde olacaktır.

Göç, karmaşık bir olgudur ve göçmenleri, gönderen ve alan ülkeleri etkileyen bir dizi faktör vardır. Bu faktörler, göçmenlerin sosyal ve kültürel geçmişini, yerleştikleri ülke ile etkileşimlerini ve uyum sağlama biçimlerini belirler. Göç, bir insan hakları meselesidir. Göçmenlerin, insan haklarına uygun bir şekilde muamele görmeleri ve insan onuruna yakışır bir yaşam sürmeleri gerekmektedir. Göç, bir küresel sorundur. Göçle ilgili sorunları çözmek için, tüm ülkeler birlikte çalışmalıdır. Bu çalışma, göçmenlerin haklarını korumayı, göçün olumlu etkilerini artırmayı ve göçün olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamalıdır.

Ayrıca Afgan göçü özelinde, kaostan kozmosa bir yolculuk olduğunu detaylıca gözler önüne serdik. Afganistan'da yaşanan istikrarsızlık, savaş ve çatışmalar, göç hareketlerini kaotik nasıl başlattığını ve bu kaosun uluslararası soruna nasıl dönüştüğünü göstermeye çalıştık. Ancak, bu kaos içinde, göç eden bireylerin ve toplulukların yeni yaşamlar kurma ve daha iyi bir gelecek arayışı da kozmosun oluşumunu temsil eder. Yeni yaşamların inşasında, ekonomik, sosyal ve kültürel çerçevelerin göç olgusu tarafından nasıl etkilendiğini ve şekillendiğini tespit ettik.

Sonuç olarak, göç, kaostan kozmosa insan hayatı için bir serüvenin başlangıcını temsil eder. Bu yolculuk hem bireyler hem de toplumlar için zorluklarla dolu olabilir, ancak bu süreçte yeni fırsatlar ve dönüşümler bulmak kaçınılmazdır. Göç olgusunun bu karmaşıklığını anlamak ve ele almak, gerek politika yapımcılar gerekse akademisyenler için büyük önem taşımaktadır. İnsan hakları meselesi olarak göç, göçmenlerin haklarına saygı gösterilmesini ve insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerini gerektirir. Küresel bir sorun olan göç, tüm dünya ülkelerinin iş birliği ve ortak çabası gerektirir. Bu çabanın odak noktası, göçmenlerin haklarını korumak, göçün olumlu etkilerini artırmak, olumsuz etkilerini en aza indirmek ve göç yapılan ülkelerin sorunlarına derinlemesine analizi yapıp çeşitli desteklerle göçlere engel olunmalıdır. Bu, sadece bir göç politikası sorunu olmayıp, aynı zamanda daha geniş anlamda bir insanlık sorunu olduğunu unutmamalıyız.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O. (2018). *Sığınmacılar ve Mülteciler: Kavramlar, Hukuki ve Sosyal Boyutları*. Beta Yayınevi: İstanbul.
- Afganistan Ülke Bülteni* (2012). Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Dergisi. Erişim Adresi: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf
- Akbaba, T. (2015). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Afganistan'a Eğitim Alanındaki Katkıları (1932-1938)*. Hiperlink Yayınevi:İstanbul.
- Akıncı, M.E., Nergiz, D.D., ve Gedik, A. (2015). *Uluslararası Göç: Vatansız Kişiler ve Koruma*. Orion Kitabevi: Ankara.
- Akarçay, B. G. ve Balkan, İ. (2017). “Türkiye'deki Suriyeli mülteciler: sağlığa erişim ve engeller”. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 190-202.
- Akıncı B., A., ve Gedik E. (2015). “Uyum Süreci üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”. *Göç Araştırmaları Dergisi* 58-83.
- Akgündüz, Y. E., ve Torun, H. (2019). “Türkiye'deki Suriyeli mülteciler: daha iyi işgücü piyasası sonuçlarına giden yollar”. *International Migration*, 221-238.
- Alagöz, B., ve Kandemir, E. (2005). “11 Eylül Sonrası Dönemde Bölgesel Güvenlik ve İran'ın Afganistan Siyaseti”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 115-133.
- Altınbaş, D (2011). "İnsanlığa karşı suçlar ve yeni-sömürgecilik". *Ahi Evran Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü Dergisi*. Uluslararası Suçlar ve Tarih. 33-76.
- Aykut, G. (2020). *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. İstanbul: İnkı 127;134.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. Nobel Yayınları: Ankara.

- Adıgüzel, Y. (2018). İkinci Çeçen-Rus Savaşı (1999) sonrası Türkiye'ye sığınan çeçen aileler ve sorunları. Küçük, Z. (Ed.) *Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildirisi*. Smrg Kitabevi s-457.
- Arslan, E., ve Sönmez, G. (2020). Küresel Terörizm Endeksi Verileri Işığında Terörizmin Bugünü ve Yarını. Erişim adresi: ORSAM-Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- Altun F. (2017). Post-modern Sömürgecilik. Erişim Tarihi: 2 Ekim 2022, <https://www.fikriyat.com/yazarlar/fatmanur-altun/2017/08/07/post-modern-somurgecilik> .
- Ahmet Ö. (2020). Hicret. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hicret>.
- Aras, B. ve Toktaş, Ş. (2008). Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar sarmalında Suriye ve Afganistan. Seta Yayınları: Ankara.
- Batur, Ş. (2015). Kral Faysal Suikasti. Erişim adresi: <https://www.tuicakademi.org/kral-faysal-suikasti/> .
- Batı'dan Doğu'ya Geçen Güç: İpek Yolu. (2021). Erişim Tarihi: 11 Ocak 2022. Adresi: <https://m5dergi.com/one-cikan/batidan-doguya-gecen-guc-bir-kusak-bir-yol-modern-ipek-yolu/>.
- Bianet (2004). Yoksulluk ve Çocuklar Üzerin Etkileri. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/cocuk/35699-yoksulluk-ve-cocuklar-uzerine-etkileri> .
- BBC Türkçe (2022). Afganistan'da Neden Çok Deprem Meydana Geliyor? Erişim Tarihi: 31.12.2022. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61950050>.
- BBC Türkçe (2022). Afganistan'da Deprem Sonrası Gıda, Su, Çadır Sıkıntısı ve Kolera Korkusu. Erişim Tarihi:03.02.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61923039>.
- BBC Türkçe (2021). Türkiye'ye Gelen Afgan Göçmenler. Erişim Tarihi: 8 Temmuz 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=L-hiqqbKd5Y>.

- BBC Türkçe (2021). Afganistan: BM Gıda Krizi Uyarısı Yaptı BBC'ye Konuşan Bazı Aileler Bebeklerimizi Satıyoruz Dediler. Erişim Tarihi: 02.02.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59037710>.
- Biçer, R. (2016). "Küreselleşme ve mezhep çatışmaları". *Kelam Araştırmaları Dergisi*. Cilt:24, sayı:2. 362-375.
- Bilimdil (2018). Irk Nedir? Erişim adresi: <https://bilimdili.com/doga-cevre/evrim/irk-nedir/>.
- Bulgheroni, C. (2021). "Afganistan'daki petrol ve doğalgaz kaynaklarına ilişkin büyük oyun". *Afganistan Çalışmaları Dergisi*, 23(2), 145-162.
- Burget, F. A. (2013). "'Durand Hattı: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavga'nın Diğer Adı'". *Ortadoğu Analiz Dergisi*.
- Cankara, Y., ve Çerez, O. (2020). "Tarihsel süreç içerisinde Afganistan'ın göç sorunu ve Türkiye'ye yansımaları". *Türk Dünyası Araştırmaları*, Mart-Nisan, 453.
- Castles, S., and Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Nüfus Hareketleri*. Perspektif Yayınları: Ankara.
- Cemal, Y. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayıncılık:Ankara.
- Wikipedi (2020). Cenevre. Erişim adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cenevre>.
- Crosby, A. W. (1972). "Kolombiya Borsası: 1492'nin Biyolojik ve Kültürel Sonuçları". Greenwood Basın.
- Çapan, F. ve Güvenç, B. (2017). "Kavimler göçü ve Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü". Gaziantep Üniversitesi. *21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi*.
- Çağlayan, S. (2006). "Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 17. 66-91.
- Çağlar, F. (2022). Hindistan Müslümanlarının 1947 Yılındaki Göçü. Erişim adresi:<https://www.gzt.com/foto-galeri/mecra/hindistan-muslumanlarininin-1947-yilindaki-buyuk-gocu-2025164/1>.

- Çakır, A. (2021) İklim Göçü Artıyor: 2020'de 25 Milyon Kişi Göç Etti Erişim tarihi: 10.11.2021, İklim göçü artıyor: 2020'de 25 milyon kişi göç etti - Son Dakika Haberleri (trthaber.com).
- Çalışkan, G. (2021). Avrupa'nın Kalbinde Bir Terör Örgütü: PIRA. Erişim Tarihi: 12 Aralık 2022. <https://www.teram.org/Icerik/avrupa-nin-kalbinde-bir-terror-orgutu-pira-121>.
- Çaykara, Y., H. (2019). İtalya ve Türkiye'de Göçmen Kaçakçılığı. Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Ankara.
- Çınarlı, Ö. (2012). "Afganistan'ın etnik yapısı". *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 73.
- Çoban, G. S. (2021). "Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kendini gerçekleştirme basamağında gizil yetenekler". *Avrupa Eğitim ve Sosyal Dergisi Bilim*. 111-118.
- Dağcı, K., ve Keskin, M. (2013). "Çin'in Doğu Türkistan politikası ve azınlık hakları bağlamında hak ihlalleri". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 89-106.
- Damış, A. D. (2004). "Yeni göç hareketleri ve Türkiye". *Geçmişten Günümüze Göç Dergisi*. 216-224.
- Dashti, Z. (2021). "ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ile Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi". *Asya Araştırmaları Dergisi*.
- Dashti, Z. (2021). "Afganistan'da Taliban'ın İktidara Gelmesi ile Yaşanan İç ve Dış Göç Krizi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 381-403.
- Dailymotion (2015). Büyük Dünya Tarihi. Erişim Adresi: <https://www.dailymotion.com/video/x2ktr6j>.
- Dalmaz, B. (2022). Bakan Soylu: 295 km alana Duvar Örülecek. Erişim Tarihi: 17 Ocak 2023. <https://m.haberturk.com/van-haberleri/96698641-bakan-soylu-van-iran-sinir-hattindaki-295-kilometrelik-alana-duvar-orulecek>.

- Demirtaş, G., Çakırca Ş. Y., ve Aksel E. (2021). “Türkiye’de bölgesel kalkınmanın bir belirleyicisi olarak uluslararası göç üzerine ampirik bir analiz”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.
- Demirtaş, M. G., ve Çakırca, Ş. Y. (2018). “Göç teorileri ve Türkiye’de göç çalışmaları”. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 15-34.
- Demirbaş, E. (2022). Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Kanada'nın Göç Politikası. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi. Uluslararası Politik Ekonomi.
- Derman, G., S. ve Haya, B. (2014). “11 Eylül sonrası Afganistan'daki güvenlik sistemi”. *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*. 4-16
- Din, Göçmenler ve Entegrasyon (2018). Benzin Dosyası. Erişim adresi: <https://teyit.org/benzin-dosyasi-2-kullandigimiz-benzinin-ne-kadari-vergi>.
- Dustmann, C. ve Frattini, T. (2014). “Birleşik krallık'a göçün mali etkileri”. *The Economic Journal*, 124(580).
- Düzler, G. (2017). Belçika'nın Kara Tarihi: Kral II. Leopold'un Katliamı. Erişim Tarihi: 11 Aralık 2022. <https://afam.org.tr/belcikanin-kara-tarihi-kral-ikinci-leopoldun-kongo-katliami/>.
- Efe, H. (2018). “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de yaşanan göçler ve etkileri”. *Sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı: 01.
- Erbakan Hocamız 1992’de Bu Günleri Anlatıyor (2015). Erişim tarihi: 14 Aralık 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=jeSoUpduwqg>.
- Erol, M. S. ve Kaya, E. (2021). “Afganistan barış süreci: küresel ve bölgesel aktörler”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 89-90.
- Erman, K. (2019). “Çin Halk Cumhuriyeti dış politikasında Afganistan”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 154-176.
- Erman, K. (2017). “Jeopolitik teoriler ve Afganistan”. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Vol/Cilt:4, No/Sayı:11. 394-420.

- Erman, K., ve Nazari, M., İ. (2022). “ Afganistan'da Taliban iktidarı dönemleri (1996-2001 ve 2021 sonrası) ve Afganistan dış politikası”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23).
- Evik, A. H. (2005). “Göçmen kaçakçılığı suçu”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 126-178.
- Fikret, B. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Göç ve İskân*. Ozan Yayıncılık: İstanbul.
- Göç İdaresi Başkanlığı (2013) . Genel Bilgi, Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45> .
- Geyik Y., S. (2021). “Göç ve Afganlar: "istikrarlı mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 117-138.
- Güdül, S., ve Raof, L. F. (2020). “ Orta Asya'da yeni büyük oyunun anahtarı: Afganistan”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Bölgesel Araştırmalar Dergisi*. 13-46.
- Günarlan, H. (2020). “İngiliz sömürge dönemi'nde Hindistan'da yaşanan kıtlıklar”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*.
- Gürkan, E. S. (2021). Mafya. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=LI-aX1vGGTY> .
- Göç Çeşitleri*, (t.y.). Erişim adresi: <http://www.calismaizinleri.net/goc-cesitleri>.
- Göktaş, T. (2013). 1919 Afgan-İngiliz Savaşı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Güneş, Ü. (2020). Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Terör Algısı Örgütleri: El Kaide ve IŞİD. Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Habiçoğlu, B. (1993). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve İskanları*. Nart Yayıncılık: İstanbul.
- Harrell, B. E. (1986). *Göçün Sosyal Dinamikleri: Mültecilerin Uyumu ve Entegrasyonu*. Oxford University Press

- Heather, P. (2005). ‘‘Kavimler göçü: Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve barbarların yükselişi’’. *Oxford University Press*.
- Hopyar, Z., ve Kepenek, B. (2017). Avrupa'da Göç ve İslamofobi. Bezci, B., Tauscher, S. ve Topal, F, (Ed.) Sakarya Üniversitesi Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (DİAM). 204.
- IOM Türkiye (2021). Gerçekler ve Rakamlar (Küresel). Erişimi adresi: <https://turkiye.iom.int/tr/veri-ve-kaynaklar>.
- İçduygu, A., ve Çağatay, N. (2017). ‘‘Belirsizlik çağında göç: Türkiye ve küresel mülteci krizi’’. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Dergisi*.
- İçduygu, A., Kirişci, K., ve Toktas, Ş. (2018). ‘‘Türkiye'deki suriyeli mülteciler: güvencesizliğe giden yollar’’. *Cambridge Üniversitesi Yayınları*.
- İl Göç İdaresi Başkanlığı (2013). Düzensiz Göç Hakkında. Erişim adresi: Düzensiz Göç Hakkında (goc.gov.tr) .
- İl Göç İdresi Başkanlığı (2013). Genel Bilgi. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/genel-bilgi45> .
- İdari Gözetim Kararı (2021). Genel Müdürlüğümüzün Yararlanıcısı Olduğu İki Proje Hayata Geçirildi. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/idari-gozetim-karari> .
- İncekaya, G (2022). Küresel İnsan Ticaretinin Yıllık Bilançosu 150 Milyar Dolar Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuresel-insan-ticaretinin-yillik-bilancosu-150-milyar-dolar/2648371>.
- Johannes, Dell. (2018). Afyonun Afganistan'dan İngiltere'ye Yolculuğu. Erişim Tarihi: 23 Haziran 2022. https://www.bbc.com/turkce/resources/idt-sh/opium_turkish.
- Kamalov, İ. (2011). Rusya'nın Orta Asya Politikaları. Ankara Yayınevi, Ankara.
- Kayaalp, Y. (2021). Taliban ve Afganistan. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=431vBMHrmFs>.

- Koçak, Y., ve Terzi, E. (2023). “ Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri”. *KAÜ-İİBF Dergisi*, 10(2), 171-185.
- Kınık, B. (2015). “ Kavimler göçü ve Avrupa'nın yeniden yapılanması”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 36-49.
- Kınık, K., ve Ilgaz, A. (2013). “Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(1), 56-67.
- Kısa Dalga (2023). Ege Denizi'nde Göçmen Faciası: Tekne Battı, 59 Kişi hayatını Kaybetti. Erişim adresi: https://kisadalga.net/haber/detay/ege-denizinde-gocmen-faciasi-tekne-batti-59-kisi-hayatini-kaybetti_72004.
- Kişi, E. (2022). “Uluslararası alanda Afganistan sorunu: Taliban iktidarı, Afgan mülteciler ve Türkiye”. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 40.
- Kirişçi, K., ve Ferris, G. (2017). Mültecilerin Türkiye'ye Entegrasyonu: Küresel Bir Bakış Açısı. Washington, DC: Brookings Enstitüsü Basım.
- Koç, M. (2019). “Türkiye'ye düzensiz Afgan göçü ve İran'ın göç politikaları”. İran Araştırmaları Merkezi.
- Kuzu, A. (2014). *Dünyanın Derin Devleti İlluminati*. Sarıyer Yayınevi: İstanbul.
- Krahn, H., Derwing, T., Mulder, M., and Wilkinson, L. (2000). “Eğitilmiş ve yetersiz istihdam: Kanada işgücü piyasasına mülteci entegrasyonu”. *Journal of International Migration and Integration*, 1(1).
- Liu L., and Grinin L. (2020). *Göçün Evrimi ve Sosyal-Kültürel Etkileri*. Göç ve Uygarlık, 1, 15-40.
- Markoe, G. (2000). Fenikeliler: Doğu Akdeniz'in Kadim Denizcileri. University of California Press.
- Malatya Kültür Portalı (2016). Aslantepe Höyüğü. Erişim Tarihi:11.12.2022. <https://www.malatyakultur.com/malatya-tanitim/aslantepe-hoyugu>.

- Massey, D., S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., and Taylor J. E. (1998). *Dünyaların Geçişinde: Göçün Teorisi*. Russell Sage Foundation.
- Mevam Psikoloji (2021). Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi. Erişim adresi: <https://www.mevampsikoloji.com/maslow-ihitiyaclar-hiyerarşisi-nedir/>.
- Mohamad, M., Levent T., ve Adham, K. (2019). ABD'den YPG/PKK Sahasına Bir haftada 300 Tırlık Sevkiyat. Erişim tarihi: 04 Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdden-ypg-pkk-sahasina-bir-haftada-300-tirlik-sevkiyat/1601970>.
- Martikainen, T., ve Özmen, N. (2014). “Din, göçmenler ve entegrasyon”. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 56-67.
- Mohammadi, A. (2015). “Tarihten günümüze Hazaralar (tarih, dil, folklor ve etnografi)”. *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 29-52.
- Murat, A. (2021). “ Terör nedeniyle yaşanan göç olgusu ve yarattığı sorunlar: Nusaybin/Mardin örneği”. *Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Mumcu, U. (1993). *Kürt Dosyası*. Um:Ag Yayınları, Ankara.
- Muhammedi, M., A. (2015). “Dünden bugüne Afganistan”. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nilay, E. (2015). “Uluslararası hukukta sığınmacılar ve mülteciler”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Nergiz, D., ve Gedik, A. (2015). *Türkiye’de Sığınmacılar: Sosyal Kabul ve Uyum Süreci*. Orion Kitabevi: Ankara.
- Netflix (2022). Kadim Uygarlıklar. Erişim Tarihi:19.06.2022, <https://www.netflix.com/watch/81244389?trackId=255824129>.
- Nur Engindeniz (t.y.). Psikanalitik Açından Ötekileştirme. Erişim Tarihi:11.12.2022, http://www.nurengindeniz.com/icerikler_.php?p=35 .

- Nöron Psikiyatri Dal Merkezi (t.y.). Fobik Bozukluklar. Erişim tarihi: 11.12.2022, <http://www.noronpsikiyatri.com/psikiyatri/korku-nedir/>.
- Noory, M. T. (2014). Afganistan'daki Güvenlik Sorunları. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Netflix (2018). Dirty Money. Erişim Tarihi:11.10.2021. Adresi: Kirli Para | Netflix Resmi Sitesi .
- Netflix (2021). Dönüm Noktası: 11 Eylül ve Terörle Mücadele. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021. <https://www.netflix.com/tr/title/81315804> .
- Postgate, J., N. (1994). "Tarihte Sümerler: mezopotamya'nın ilk uygarlığı". *Cambridge University Press*.
- Nogayeva, A. (2021). "ABD'nin Afganistan'dan çekilişi ve bölge güvenliği". *Güvenlik Bilimleri Dergisi*.
- Nogayeva, A. (2021). "Afganistan'da maden rezervleri ve enerji potansiyeli". *Uluslararası İlişkiler ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 73-88.
- Obayd, A., J., ve Karataş, A. (2021). "Afganistan'da göç hareketliliğinin neden ve sonuçları". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*.
- Örensiz, E., ve Yıldırım, M. (2017). "Türkiye'deki Suriyeli mülteciler: zorluklar ve sosyal politika müdahaleleri". *Çalışma ve Toplum*, 263-294.
- Özerim, G. (2014). "Avrupa'da göç politikalarının ulus üstüleşmesi ve bir güvenlik konusuna dönüşümü: Avrupa göç tarihinde yeni bir dönem mi?" *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 1-48.
- Öztürk, S. (2019). "Küresel terör örgütü el-Kaide'nin gelişimi ve ön planda çıkan liderleri". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*.
- Öztürk, M. (2017). Afganistan İşgali: Ölümcül Hatanın 38. yıl Dönümü. Erişim Tarihi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-afganistan-ısgali-olumcul-hatanin-38-yil-donumu/1016149>.

- Özfatura, N. (1995). *Afganistan Destanı*. Türkiye Gazetesi Yazıları. (1.baskı). Model Yayınları: İstanbul.
- Özdemir, Ö. (2006). *Türkiye ve Terörizm Raporu*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları:107, Ankara.
- Parlak, A. (2022). Protestan Reformunun Meydana Gelmesinde Etkili Olan Toplumsal, Siyasi ve Ekonomik Faktörler. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polat, I. (2006). 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Afganistan Mücadelesi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Postseyyah (2017). Savaş ve Göç. Erişim adresi: <http://www.postseyyah.com/savas-ve-goc/>.
- Sadat, S. (2021). Taliban Kontrolünde Şii Hazaralar. Erişim Tarihi: 7 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/taliban-kontrolundeki-afganistanda-sii-hazaralar-kerbela-sehitleri-icin-toren-duzenledi/2340111>.
- Samir, A. (2007). Arakanlı Müslümanlar. Küçük, Z. (Ed.) *Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildirisi*. Smrg Kitabevi: İstanbul.
- Santiago, A. (2020). 14 Maddeyle Ruanda Soykırımı. Erişim adresi: <https://onedio.com/haber/su-anda-bile-bir-cogumuzun-bilmediği-insanlık-ayibimiz-14-maddeyle-ruanda-soykirimi-936071>.
- Şarman, K. (2017). Yabancı Ordu Mezarlığı. Erişim Tarihi: 15.12.2022, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/107824.asp>.
- Sayılgan, E. (2021). Afganistan'da Yaklaşık 1 trilyon Dolar Değerinde Maden Rezervleri Yeniden Gündemde. Erişim Tarihi: 3 Mart 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afganistanda-yaklasik-1-trilyon-dolar-degerindeki-maden-rezervleri-yeniden-gundemde/2340531>.
- Sayılgan, E. (2021). Afganistan'da Neden Çok Deprem Meydana Geliyor? Erişim Tarihi: 31 Aralık 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61950050>.

- Sayılgan, E. (2022). Afganistan’da Deprem Sonrası Gıda, Su, Çadır Sıkıntısı ve Kolera Korkusu. Erişim Tarihi: 3 Şubat 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61923039> .
- Sönmez, G., Bozbaş G., ve Konuşul S. (2020). Afgan Talibanı: dünü, bugünü ve yarını. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.
- Şahin, B. (2017). “Sümerlerin ve Hititlerin tarih sahnesine çıkışları”. *Akademik Bakış Dergisi*, 233-243.
- Şahsi, R. (2022). “Ülke tanıtımı: Afganistan”. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 131-140.
- Şan, M., K., ve Tzampaz, S. (2021). “Asimilasyonculuk sonrası dönemde asimilasyon”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2), 64-81.
- Secunder, K. (2020). Metamfetemin: Afganistan’da Eroinden Sonra Üretimi Hızla Artan Uyuşturucu. Erişim Tarihi: 11 Kasım 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55056185>.
- Şen, Y. F., ve Özkurul, G. (2016). “Türkiye–Avrupa Birliği ilişkilerinde yeni bir eşik: sığınmacı krizi bağlamında bir değerlendirme”. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 86-119.
- Şen, Y. F. (2015). “Türk milliyetçiliği ve "Öteki" algısı: Yunanistan'la çözülemeyen Ege Sorunu”. *Türk İdare Dergisi*, Sayı 480.
- Şen, S. (2023). “Kahramanmaraş depremlerinin ekonomiye etkisi”. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). “18. yüzyıldan günümüze kadar Afganistan'ın jeostratejik önemi”. *Avrasya Etütleri Dergisi*.
- Kadim Hukuk Danışmanlık* (2013). Sınır Dışı Etme, erişim adresi: <https://kadimhukuk.com.tr/makale/sinir-disi-etme/> .
- Tekin, A. S. (2019). “İngiliz ordusunun Afganistan Seferi ve I. İngiliz-Afgan Savaşı”. *Tarih Okulu Dergisi*. Sayı 259.

- Tekin, A. S. (2021). “İkinci İngiliz-Afgan Savaşı'na (1878-1880) katılan oryantalist phil robinson'un Afganistan değerlendirmesi”. *Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi*. İnönü Üniversitesi.
- Thaher, O. B. (2019). “Ortadoğu'da terörizm: Afganistan örneği”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3). 29-36.
- Tutaş, N. (2018). Sömürgecilik sonrası Londra'ya göç: Zadie Smith. *Folklor/edebiyat*, cilt:24, sayı:96.
- Türkay, O., ve Saraç, Ö. (2019). “Altyapı, üstyapı ve çevre sorunlarının turist şikayetleri kapsamında değerlendirilmesi ve yerel yönetimlerin çözüm potansiyeli: Antalya örneği”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(ek sayı), 98-110.
- Tümtaş, M. S. (2022). “Türkiye'ye düzensiz Afgan göçü: zorunlu göç mü “istila” mı?” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 338-353.
- Tuzcu, A., ve Bademli K. (2013). Göçün Psikososyal Boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 57-66.
- T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2017). Afganistan. Erişim adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/600ea58513b8767a84ae559b/1-Afganistan%20C3%9Cİke%20Raporu.doc>
- Ünlütürk, Ö. (2015). “İrk kavramının tarihsel gelişimi ve adli antropolojide kullanımı”. *Adli Tıp Kurumu Başkanlığı, Kemik ve Diş İncelemeleri Şubesi*, İstanbul. 94-115.
- Tarih Kurdu (2021). Bacha Bazi: Kan Donduran Afgan Geleneği. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2021. <https://tarihkurdu.net/kan-donduran-afgan-gelenegi-bacha-bazi.html#> .
- Tarhan, M. (2022). Somali Uzun Süren Kuraklık Nedeniyle Kıtlik Endişesi İçinde. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/somali-uzun-suren-kuraklik-nedeniyle-kitlik-endisesi-icinde/2705584>.
- Tokalak, İ. (2010). İşte Uyuşturucu Baronları. Erişim Tarihi:04.05.2022, <https://www.odatv4.com/siyaset/iste-uyusturucu-baronlari-1406101200-10764> .

- Thul, H. (2022). Blinken: Dünyada 25 Milyon Kişi İnsan Ticareti Kurbanı. Erişim adresi: <https://turkish.aawsat.com/home/article/3770556/blinken-d%C3%BCnyada-25-milyon-ki%C5%9Fi-insan-ticareti-kurban%C4%B1>.
- Türksam (2022). Afganistan'da Taliban'ın Birinci Yılı. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2022. <https://www.turksam.org/detay-afganistan-da-taliban-in-birinci-yili>.
- TRT Belgesel (2022). Anglika Kilisesi Tarihin Dönüm Noktaları. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/shorts/obGLZcrzMbM>.
- TRT Avaz (2014). Göç Hikayeleri Pamir Kırgızları. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=hHrGo1pmm0>.
- TVNET (2022). CIA'in yeni narko-devlet projesi ne? Erişim Tarihi: 1 Ocak 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=iVMfg0OGkpY>.
- TVNET (2022). Afganistan'daki Ticaretin Arkasında Kim Var? Erişim Tarihi: 11 Ocak 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=kMOpiKb4No>.
- TVNET (2022). Afganistan'ın Güneyi Kandahar'da 3 Gün. Erişim Tarihi: bilinmiyor. <https://www.youtube.com/watch?v=Oo3w-2G0-rk>.
- TVNET (2022). Medreseden devlete: Taliban | Afganistan'la 40 gün. Erişim Tarihi: 31.12.2022 <https://www.youtube.com/watch?v=9Z8Eb1299GU>.
- Ulfet, A. (2016). Afganistan'da Sovyet İşgali ve Ulema. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı, Ankara.
- Uçar, İ. (200). "Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri". *Kalemname* 5 / 9, *İz Yayıncılık*. 220-228 .
- Uluslararası Koruma*, (t.y.). Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü- Uluslararası Koruma Sağlanan Yabancılar. Erişim adresi: www.csgeb.gov.tr.
- Uludağ O. (2021). Süveyş Kanalı: Dünyayı Değiştiren Su Yolu. Erişim Tarihi: 11 Aralık 2022, <https://www.magmadergisi.com/dunya-tarihi/suveys-kanali-dunyayi-degistiren-su-yolu>.

- Üzüm, İ. (2017). Mezhep. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep> .
- Vardar, N. (2015). Mülteci, Göçmen, Sığınmacı Arasındaki Farklar. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/toplum/167434-multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar> .
- Yanatma, S. (2021). IMF Tahmini: Türkiye 2021 ve 2022’de ‘En Büyük 20 Ekonomi’ Liginde Olmayacak. Erişim Tarihi: 1 Şubat 2022. <https://tr.euronews.com/2021/10/28/imf-tahmini-turkiye-2021-ve-2022-de-en-buyuk-20-ekonomi-liginde-olmayacak>
- Yazıcı, O., ve Aksoy N. D. (2010). “Afgan Devleti’nin kuruluşunda Türk kültürünün tesirleri”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 331-344.
- Yehova’nın Şahitleri (2006). Pilgrimler ve Püritenler Kimlerdir? Erişim Tarihi: <https://www.jw.org/tr/kutuphane/dergiler/g200602/Pilgrimler-Ve-P%C3%BCritenler-Kimlerdi/> .
- Yılmaz, A. (2014). “Uluslararası göç: çeşitleri, nedenleri ve etkileri”. *Uluslararası Türk veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*. Cilt 9/2 s. 1685-1704, Ankara.
- Yusofi, S. H. (2013). Afganistan'da Siyasi Partiler (1990-2010). Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Edirne.
- Yılmaz, E. M. (2020) Bir İstisna Olarak Kral Faysal bin Abdülaziz. Erişim adresi:<https://mirasimiz.org.tr/sayfa/BiR-iSTiSNA-OLARAK-KRAL-FAYSAL-BiN-ABDuLAZiZ/2051>